

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNİN SİYASAL
PARTİLERE ETKİSİ**

Bahadır DERTLİOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2020

©2020 - Bahadır DERTLİOĞLU

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNİN SİYASAL
PARTİLERE ETKİSİ

THE EFFECT OF THE TURKISH TYPE PRESIDENTIAL
SYSTEM ON POLITICAL PARTIES

Hazırlayan

Bahadır DERTLİOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Battal YILMAZ

KIRŞEHİR-2020

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı yüksek lisans, Bahadır DERTLİOĞLU tarafından hazırlanan “*Türk Tipi Başkanlık Sisteminin Siyasal partilere Etkisi*” adlı tez çalışması 22.06.2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman .....(İmza)

Doç. Dr. Battal YILMAZ

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Alper ÖZMEN

Üye.....(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Oktay AKTÜRK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2020

(İmza)

Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2020

Bahadır DERTLİOĞLU

İmza

ÖZET

TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNİN SİYASAL PARTİLERE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Bahadır DERTLİOĞLU

Danışman: Doç. Dr. Battal YILMAZ

2020 – (IX + 115)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Jüri

Doç. Dr. Battal YILMAZ

Doç. Dr. Alper ÖZMEN

Dr. Öğr. Üyesi Oktay AKTÜRK

Türkiye'nin siyasi gündemini uzun yıllar boyunca meşgul eden hükümet sistemi tartışmaları, 1980 sonrası dönem dönem gündeme gelse de 2000'li yıllar sonrasında artarak devam etmiştir. Yaşanan bu tartışmaları yönlendiren ana unsur siyasi sistemin yapıtaşlarından olan siyasal partiler olmuştur. Bu çerçevede içerisinde çalışmada öncelikle hükümet sistemi kavramı ve hükümet sistemi uygulamaları ele alınmıştır. Dolayısıyla kuvvetler birliğine dayanan hükümet sistemlerinden; meclis hükümeti sistemi ve monarşik düzenler ile kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemlerinden; parlamenter sistem, yarı-başkanlık sistemi ve başkanlık sistemi incelenmiştir. Ardından siyasal partiler tanımlanarak, siyasal parti tipolojileri ve sistemleri incelenmiştir. Ele alınan bu kavramlar kapsamında hükümet sistemleri ile siyasal partilerin ilişkisine dair İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri özelindeki model ülke uygulamaları karşılaştırılmış ve Türkiye'deki siyasal parti olgusunun gelişimiyle birlikte partilerin hükümet sistemlerine bakışları irdelenmiştir. Daha sonra ise 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili genel seçimleri sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan siyasal partiler dikkate alınarak, ilgili partilerin programları, seçim bildirgeleri ve kamuoyundaki parti söylemleri, başkanlık sistemine bakışları açısından incelenmiştir. Ayrıca siyasal partilerin Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişin ardından söylem ve eylemleri çerçevesinde sisteme olan uyumları irdelenmiştir. Son tahlilde ise 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliğine ilişkin referandum sonucunda kamuoyunda "Türk Tipi Başkanlık" olarak ifade edilen Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişin ardından siyasal partiler üzerindeki etkisi tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başkanlık Sistemi, Hükümet Sistemleri, Siyasal Partiler, Türk Tipi Başkanlık.

ABSTRACT

THE EFFECT OF THE TURKISH TYPE PRESIDENTIAL SYSTEM ON POLITICAL PARTIES

M.Sc. Thesis

Preparer: Bahadır DERTLİOĞLU

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Battal YILMAZ

2020 – (IX + 115)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

Political Science and Public Administration Department

Jury

Assoc. Prof. Dr. Battal YILMAZ

Assoc. Prof. Dr. Alper ÖZMEN

Asst. Prof. Dr. Oktay AKTÜRK

Turkey's system of government throughout the debate that occupied the political agenda for many years to come agenda after periods of 1980 continued to increase after the 2000s. The main element that guided these discussions was the political parties, which are the building blocks of the political system. Within this framework, firstly, the concept of government system and government system applications are discussed. Therefore, from government systems based on the unity of forces; from parliamentary government system and government systems based on monarchic order and separation of powers; parliamentary system, semi-presidential system and presidential system were examined. Then, political parties are defined and political party typologies and systems are examined. Discussed about the relationship of political parties with these concepts are part of the government system in Britain, France and the United States special in the model of country practices compared and gaze to the party system of government with the development of political parties, cases in Turkey were discussed. Later, considering the actual presidential and parliamentary elections as a result of Turkey political parties located in the Grand National Assembly on June 24, 2018, the program of the relevant parties, election manifestos and party rhetoric in public were examined in terms of their approach to a presidential system. In addition, after the transition to the Presidential government system, the political parties' harmonization with the system within the framework of their discourses and actions were examined. In the final analysis, as a result of the referendum on the constitutional amendment held on April 16, 2017, the effect on the political parties was discussed after the transition to the Presidential government system, which was expressed as “Turkish Type Presidency” in the public.

Keywords: Presidential System, Government Systems, Political Parties, Turkish Type Presidency

ÖN SÖZ

Çalışmada Türkiye’de başkanlık sistemi tartışmalarının 16 Nisan 2017 tarihli anayasa değişikliği referandumu ile nihayete eren süreci, siyasal partiler bağlamında incelenmiştir. Ayrıca hükümet sistemi kavramı ve hükümet sistemlerinin çeşitli düşünürler tarafından yapılmış tasnifleri bağlamında siyasal partilerin üzerindeki etkisi ve etkileşimi çeşitli ülkeler özelinde incelenmiştir. Diğer taraftan Türkiye’de siyasal partilerin ortaya çıkışı ve gelişimi incelemeye tabi tutulmuştur. Bu kapsamda siyasal partilerin hükümet sistemine bakışlarına çalışmada yer verilmiştir. 2000’li yıllar sonrasında sıklıkla dillendirilen Başkanlık Sistemi tartışmaları sonrası hayata geçen “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” ne siyasal partilerin seçim bildirgesi ve parti programları çerçevesinde bakışları irdelenmiştir. Buradan hareketle kamuoyunda Türk Tipi Başkanlık olarak bilinen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin öncesinde Türkiye’nin parlamenter sistem tecrübesinden günümüze yaşanan sistem değişikliğinin siyasal partilere olan etkisi irdelenmiştir.

Yüksek Lisans eğitimim ve Tez çalışmam boyunca samimi desteğini ve yol göstericiliğini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Battal YILMAZ’a, tüm hayatım boyunca yanımda hissettiğim destekleriyle anne ve babama, son olarak ise varlığıyla hayatıma anlam katan değerli eşim Emine Şule DERTLİOĞLU’na teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	3
1. HÜKÜMET SİSTEMLERİNE GENEL BAKIŞ	3
1.1. KUVVETLER BİRLİĞİNE DAYANAN HÜKÜMET SİSTEMLERİ	5
1.2. KUVVETLER AYRILIĞINA DAYANAN HÜKÜMET SİSTEMLERİ	9
1.2.1. Parlamenter Sistem.....	14
1.2.2. Yarı-Başkanlık Sistemi	20
1.2.3. Başkanlık Sistemi.....	24
BÖLÜM II	32
2. SİYASAL PARTİLERE GENEL BAKIŞ	32
2.1. TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖZELLİKLERİ	32
2.2. SİYASAL PARTİ TİPLERİ VE PARTİ SİSTEMLERİ	38
2.2.1. Siyasal Parti Tipleri.....	39
2.2.1.1. Maurice Duverger'in Siyasal Parti Tipleri	39
2.2.1.2. Sigmund Neumann'ın Siyasal Parti Tipleri	40
2.2.1.3. Diğer Parti Tipolojileri	42
2.3. SİYASAL PARTİ SİSTEMLERİ	43
2.3.1. Tek parti sistemi	44

2.3.2. İki Partili Sistem.....	45
2.3.3. Çok Partili Sistem.....	47
BÖLÜM III	49
3. HÜKÜMET SİSTEMİ VE SİYASAL PARTİ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA MODEL ÜLKE UYGULAMALARI.....	49
3.1. PARLAMENTER SİSTEM ÖZELİNDE İNGİLTERE SİYASAL PARTİ SİSTEMİ.....	49
3.2. YARI-BAŞKANLIK SİSTEMİ ÖZELİNDE FRANSA SİYASAL PARTİ SİSTEMİ.....	53
3.3. BAŞKANLIK SİSTEMİ ÖZELİNDE ABD SİYASAL PARTİ SİSTEMİ.....	56
3.4. TÜRKİYE’DE SİYASAL PARTİ OLGUSU VE SİYASAL PARTİLERİN HÜKÜMET SİSTEMİNE BAKIŞLARI.....	60
3.4.1. Tek Parti Dönemi (1923-1950)	61
3.4.2. 1950-1980 Dönemi.....	63
3.4.3. 1980-2000 Dönemi.....	70
3.4.4. 2000-16 Nisan 2017 Dönemi	73
BÖLÜM IV.....	79
4. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET (TÜRK TİPİ BAŞKANLIK) SİSTEMİNE GEÇİŞ SONRASI SİYASAL PARTİLER.....	79
4.1. PROGRAM İLİŞKİSİ.....	79
4.1.1. Adalet ve Kalkınma Partisi	79
4.1.2. Cumhuriyet Halk Partisi.....	81
4.1.3. Halkların Demokratik Partisi	82
4.1.4. Milliyetçi Hareket Partisi	82
4.1.5. İyi Parti.....	82
4.2. SEÇİM BİLDİRGELERİ.....	83
4.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi	83
4.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi.....	85

4.2.3. Halkların Demokratik Partisi	87
4.2.4. Milliyetçi Hareket Partisi	88
4.2.5. İyi Parti	89
4.3. SİSTEM İLE İŞBİRLİĞİ İLİŞKİSİ	90
4.3.1. Adalet ve Kalkınma Partisi	90
4.3.2. Cumhuriyet Halk Partisi	91
4.3.3. İyi Parti	91
4.4. SÖYLEM DEĞİŞKENİ	93
4.4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi	93
4.4.2. Cumhuriyet Halk Partisi	94
4.4.3. Halkların Demokratik Partisi	95
4.4.4. Milliyetçi Hareket Partisi	96
4.4.5. İyi Parti	97
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	105
ÖZGEÇMİŞ	115

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DEVA Partisi	Demokrasi ve Atılım Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti
DP	Demokrat Parti
DYP	Doğruyol Partisi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SP	Saadet Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Ülke idaresinin omurgası niteliğinde olan hükümet sistemi, tarih içerisinde pek çok ülke siyasetinin ana tartışma noktasını oluşturmuştur. Hukuk ve siyaset bilimlerinde incelenen hükümet sistemleri temel olarak devleti oluşturan üç ana kuvvetin (Yasama, Yürütme ve Yargı) birliği veya ayrılığına göre tasnif edilmiştir. Kuvvetlerin birliği esasına göre şekillenen hükümet sistemleri kuvvetlerin birleştiği organa göre değişmektedir. Kuvvetlerin yasama organında birleşmesi meclis hükümeti sistemini oluşturmaktadır. Kuvvetlerin yürütme organında birleşmesi ise genel olarak demokratik olmayan monarşik düzenleri ifade etmektedir. Kuvvetlerin tek bir organda toplanmayıp kuvvetli veya zayıf ayrılığına dayanan sistemler ise günümüzde demokratik hükümet sistemlerini temsil etmektedir. Kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan parlamenter hükümet sistemi, kuvvetlerin sert ayrıldığı başkanlık sistemi ve bu iki sistem arasında ara form olarak kabul edilen yarı-başkanlık sistemi demokratik sistemleri ifade etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünü hükümet sistemlerine genel bakış oluşturmaktadır.

Burada vurgulanması gereken salt hükümet sisteminin işlevi o ülkenin siyasal, kültürel, sosyal ve tarihi alt yapısı gibi pek çok değişkenle ilintilidir. Söz konusu parametrelerin yanı sıra sistemin uygulama biçimleri farklı sonuçların doğmasına neden olmaktadır. Bunların yanı sıra bir hükümet sistemi modelinin etkinliği ve istikrarı için siyasal mekanizma içerisinde yer alan pek çok unsurun birbiriyle uyum içerisinde olması gerekmektedir.

Hükümet sistemlerinin doğru zeminde işlemesi için hayati önemde bulunan siyasal partilerin mutlak monarşiler sonrası ortaya çıktığını belirtmek gerekmektedir. Demokrasilerin kuruluş süreçlerinde halkın organize olma ve iktidarı elde etme çabalarının bir sonucu olan siyasal partiler aynı zamanda yönetimi etkileme ve politika oluşturma fonksiyonlarıyla da önem taşımaktadırlar. Siyasal partiler, egemenliğin halk tarafından kullanıldığı demokrasilerde iktidarı halk adına elinde bulunduran temsilciler olmuşlardır. Siyasal partiler bu özellikleriyle ve bir ülkenin siyasetine tesir eden yapılarıyla hükümet sistemlerinin devamlılığı ve kalıcılığı için önemli role sahiptirler.

Bu kapsamda çalışmanın ikinci bölümünü siyasal partiler oluşturmaktadır. Söz konusu bölümde siyasal parti tanımı, tarihsel gelişimi, siyasal parti tipleri ve siyasal parti sistemleri incelemeye tabi tutulacaktır.

Halk iradesinin yönetime aktarılmasında önemli bir role sahip olan siyasi partiler, siyasi mekanizma içerisindeki kurumsal yapılarıyla birlikte hükümet sistemlerinin uygulanmasında kritik öneme sahiptir. Aynı zamanda hükümet sistemlerinin sürekliliği ve işlerliği ile demokratik zeminde ilerleyen siyasi parti sistemleri arasında korelasyon bulunduğu varsayımı ile çalışmanın üçüncü bölümünde hükümet sistemleri bağlamında model ülke örneklerinde siyasi parti sistemleri incelemeye tabi tutulacaktır. Türkiye’de ise parlamenter sistem temelinde 1909’dan beri sistemin işleyişi çalışmanın kapsamındadır. Devamında siyasi parti sisteminin Türkiye’de tarihsel süreçte gelişimi ve hükümet sistemine bakışlarına yer verilecektir.

Bu kapsamda Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) iktidara geldiği 2000’li yılların başından itibaren gündemde tuttuğu ve zaman içerisinde “Türk Tipi Başkanlık Modeli” olarak ifade ettiği başkanlık sistemi, 16 Nisan 2017 tarihli anayasa değişikliği referandumu ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adıyla anayasal altyapısına kavuşmuştur. Sistemin kurulduğu anayasa değişikliği sonrasında ve Yeni sistemin ilk seçimi olan 24 Haziran 2018 tarihli Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel seçimleriyle devam eden süreç, sistemin uygulanması açısından pek çok çevrenin incelemesi altında olmuştur. Siyasetçiler, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları sistem uygulamaya geçtikten sonra Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin etkinliği ile tüm siyasi ve idari yapının sisteme uyumu üzerinden pek çok farklı görüş ifade edilerek tartışma konusu yapılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın dördüncü bölümünde parti programı ve seçim bildirgelerinden hareketle siyasi partilerin hükümet sisteme bakışları ve siyasi parti sisteminin hükümet sistemine işleyişine olası etkileri değerlendirilecektir.

Nihai olarak çalışmanın odak noktası; Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminin uygulamaya geçildikten sonra devam eden sistem tartışmaları çerçevesinde sistemin siyasi partilere olan etkisi ve bu etkinin gelecekte hangi yönde şekillenebileceğine ilişkin bir bakış açısı oluşturmaktır. Bu bağlamda siyasi yapının en etkin aktörü konumunda olan siyasi partilerin hükümet sistemi değişikliği nedeniyle yaşayacakları muhtemel etkiler ile gelecekte yeni sistemin sürekliliği ve etkinliği açısından büyük önem arz etmektedir.

BÖLÜM I

1. HÜKÜMET SİSTEMLERİNE GENEL BAKIŞ

Devlet olabilmek için gerekli unsurlardan biri de üzerinde yaşanacak bir toprak parçasıdır. Devlet ise hükmü altındaki toprak parçasında yer alan insanlardan müteşekkil çeşitli toplumların üstünde hâkimiyet kurmuş, tüzel kişiliğe haiz bir sistemi ifade etmektedir. Tüzel kişilikler varlıklarını organları marifetiyle sürdüren bir oluşum olduğu için devlet tüzel kişiliği de hükmettiği toprak parçasında yer alan insanları yönetirken ve o insanların gereksinimlerini karşılarken kullandığı tüm kurum ve kuruluşları, devletin organlarını oluşturmaktadır. Çeşitli kamusal gereksinimleri karşılayan bu organların işlemesi, birbirleri ile etkileşimleri ve kuruluşları, hükümet sistemlerine göre farklı görünümler ortaya çıkarmakta (Karatepe, 2013: 223) ve bu görünümün çeşitli şekilleri ile hükümetin ve egemenliğin kullanımındaki farklılıklar, hükümet sistemi kavramına yön vermektedir. (Şahin ve Nişancı,2018: 860)

Anayasal hukuk bağlamında ise hükümet sistemini ifade ederken devletin yasama, yürütme ve yargıya ilişkin toplulaştırılmış üç temel fonksiyonu belirtilmiştir (Karatepe, 2013: 223). Bu temel üç fonksiyonun birbirleri arasındaki ilişkisi ve teşkilatlanışı hükümet sistemleri kavramını oluşturmaktadır (Gülsoy, 2013: 257). Aslında hükümet sistemi kavramı siyasal sistem kavramı ile karşılaştırıldığında daha dar bir çerçeveye sahip olup siyasal sistem kavramının bir alt kümesi niteliğini taşımaktadır (Polater, 2014: 137). Bünyesinde siyasal partiler, siyasal kültür ve hükümette söz sahibi olacak partilerin seçildiği seçim sistemi başta olmak üzere pek çok farklı özelliği içinde barındıran siyasal sistem, sosyolojik olarak da bu özelliklerin halk ile olan etkileşimini barındırmaktadır. Siyasal sistemin bir alt kümesini oluşturan hükümet sistemi ise devletin kendi içerisinde çeşitli fonksiyonları icra eden organların aralarındaki ilişki ve etkileşimi ifade etmektedir (Akıncı, 2017: 2).

Yukarıda belirtildiği üzere siyasal sisteme nazaran daha dar kapsamı ifade eden hükümet sistemi devletin yasama, yürütme ve yargı olarak adlandırılan üç ana fonksiyonu ifade ederken bu fonksiyonu icra eden yöneticiler ile icra edilen fonksiyonlardan etkilenecek olan yönetilen kavramlarını ortaya çıkarmaktadır (Özdemir, 2018: 11-12). Yönetilen ve yöneten kavramları arasındaki ilişkinin durumu devletin siyasal sistemini de bir yerde oluşturmaya matuftur (Duverger, 1994:8).

Yöneten ve yönetilen ilişkileri bağlamında düşünülürse hükümet sistemine dair değişiklik sadece devletin iç işleyişinde yürütmeye dair bir değişiklik olarak kalmayıp devletin bireylerle ve tüm toplumla olan ilişkileri ile devletin kendi organları arasındaki ilişkiler, ilgili hükümet sistemine göre tasarlanır. Bu nedenle hükümet sistemine dair bir değişikliğin son derece kapsamlı etkileri olması muhtemeldir. Sistemsel değişikliği yalnızca hukuk mühendisliğinin bakış açısıyla değerlendirmektense karşılaştırmalı siyasi literatür bağlamında, sistemlerin uygulandığı ülkeleri, o ülkelerin sosyal, kültürel, siyasi ve tarihi niteliklerinin göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi ve analiz edilmesi gerekir (Efe ve Kotan, 2015: 67; Yılmaz, 2018: 13-14).

Devletin ana fonksiyonlarını icra eden asli organların kuruluşu, birbirleri ile olan bağlantıları ve bu asli organların oluşturulduğu ile kullanım biçimleri, hükümet sistemi kavramının ilgi alanlarını oluşturmaktadır (Korkmaz, 2016: 44). Bu bağlamda hükümet sistemi devletin güç dengesi kurulurken farklı güçlere sahip ana organların dizaynı ile demokratik veya anti demokratik sistemlerdeki görünümünü bir bütün olarak ifade eden kurum, kuruluş, ilgili düzenlemeler ve ilişkiler ağını belirtir (Kurt Topuz, 2016: 463).

Devletin üç ana organının birbirleri ile ilişkilerinden ortaya çıkan hükümet sistemleri sınıflandırmasında yargının bağımsız olarak yasama ve yürütme kuvvetlerinden ayrı olarak düşünülmesi gerektiği ifade edilmektedir (Odyakmaz ve Kaymak, 2018: 253). Hükümet sistemi sınıflandırılırken yargının ayrı düşünülmesi gerekliliği, genellikle hükümet sistemi oluşumunda yasama ve yürütme arasındaki münasebetin yoğun olması nedeniyle. Yargının hükümet sistemlerinin her biçiminde bağımsızlığı hususunda hukuki doktrin açısından görüş birliği bulunmamaktadır. Bir bakış açısı yargının sadece yürütme fonksiyonu icra edilirken meydana gelebilecek uyuşmazlıklar nedeniyle yargının sadece kanun uygulayıcısı hükmünde olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir bakış açısı ise yargının aslında bağımsız olmayıp yürütme bağlamında faaliyetlerini gerçekleştirmesi nedeniyle gerçek yargı bağımsızlığının ancak ve ancak halk tarafından hâkimlerin seçilmesi ile gerçekleşebileceğini belirtmektedir (Keskinsoy ve Kaya, 2018: 70). Ancak her halükarda hukuk devleti olmanın olmazsa olmaz şartlarından biri olan yargı bağımsızlığını sağlamak, tüm çağdaş demokrasilerde en önemli husus olarak görüldüğünden dolayı yargının hükümet sistemleri sınıflandırmasında bu denklemin dışında tutulması gerekmektedir (Özbudun, 2013: 206).

Yargı haricindeki yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirlerine göre aldığı konum ya da bütünleşme durumlarına göre hükümet sistemleri “Kuvvetler Birliği” ve “Kuvvetler

Ayrılığı” olmak üzere iki ana kola ayrılmıştır (Özbudun, 2018: 317). Yasama ve yürütmenin herhangi ikisinden birisinde toplanması durumu kuvvetler birliğini ifade etmekte iken, yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirlerinden ayrı ve bağımsız bir şekilde işlemesi üzerine biçimlendirilmesi ise kuvvetler ayrılığına işaret etmektedir (Hekimoğlu, 2012: 4). Kuvvetler birliğine dayanan hükümet sistemi kendi içerisinde iki kısma ayrılmaktadır. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin yasama organında toplulaştığı sistem “Meclis Hükümeti Sistemi” olarak ifade edilmektedir. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin bu durumun aksine yürütme organında toplandığı hükümet sistemi ise anti-demokratik sistemler olarak ifade edilen “Mutlak Monarşi” veya “Dikta Rejimi” olarak ifade edilmektedir. Kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri ise kuvvetlerin ayrılma noktasındaki şiddete göre sınıflandırılmışlardır. Bu kapsamda kuvvetlerin sert ayrıldığı hükümet sistemi “Başkanlık Sistemi” olarak adlandırılırken, kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan hükümet sistemi ise “Parlamentar Sistem” olarak adlandırılmaktadır(Gözler, 2017: 75-76). Bu ayrımların yanında kuvvetler ayrılığına dâhil edilen diğer bir sistem olarak “Yarı Başkanlık Sistemi” bulunmaktadır. Yürütmede meydana gelen aksaklıkları çözmek adına oluşturulan bu melez sistem (Karatepe, 2013: 232-233) istikrarı sağlamak adına parlamenter sistem ile başkanlık sisteminden alınmış olan bazı özelliklerin karmasını teşkil etmektedir (Bilir, 2013: 304-305).

1.1. KUVVETLER BİRLİĞİNE DAYANAN HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Kuvvetler Birliği Sistemlerini ele aldığımızda, tüm kuvvetlerin tek elde toplandığı bir hükümet sisteminin meydana geldiği görülmektedir. Bu toplulaşma iki türlü olabilmektedir. Kuvvetlerin yasama organı tekeline alındığı meclis hükümeti sistemi veya yürütme organı tekeline alındığı mutlak monarşi ile diktatörlükler dikkati çekmektedir. Mutlak monarşi, devletin tüm organlarının tek bir kişide (hükümdar) toplandığı hükümet sisteminin ifade etmektedir. Yasama ve yürütmenin yanında yargı yetkisi dahi hükümdarın tekelinde bulunmaktadır. Hükümdar, bu yetkileri ifa ederken kendisine bağlı ve istediği gibi görevden alabileceği görevli kişileri atar. Bu görevlilerin hükümdarın karşısında herhangi bir bağımsız niteliği bulunmamakla birlikte kendilerine verilen görevlerin niteliği de hükümdar tarafından herhangi bir sınırlama olmaksızın değiştirilebilir. Tüm devlet organlarının yürütme elinde toplanmasıyla oluşan diğer bir durum da diktatörlük olarak adlandırılmaktadır. Mutlak monarşi gibi tüm yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin tek bir kişide toplanması ya da buna ek olarak bir zümrenin tekelinde bulunması diktatörlük sistemini ortaya çıkarmaktadır. Diktatörlüğün demokratik bir sistem olmadığı gerçeğiyle

birlikte bazen dikta sistem yönetimlerinin demokratik esaslara dayandığını ispatlamak adına adil olmayan seçimler düzenledikleri ve bu seçimlerden de sürekli dikta sisteminin başındaki kişi veya zümrenin galip çıktığı görülmektedir. Bu şekilde yönetilenler nazarında demokrasinin bir argümanı olan seçimleri aldatici bir şekilde kullanan sistemler “Plebisit Diktatörlük” olarak adlandırılmaktadır. Diktatörlüğün bir başka çeşidi ise “Totaliter Diktatörlük” olarak adlandırılmaktadır (Gözler, 2017: 76-77). Çoğulculuğun reddedildiği, toptancı bir ideolojinin benimsendiği, tek partinin hâkimiyetinin söz konusu olduğu ve muhaliflere yönelik yaygınlaşmış bir baskının hâkim olduğu sistemler totaliter diktatörlük olarak adlandırılmaktadır (Linz, 2017: 37-47). Totaliter sistemlere ait en belirgin iki örnek, ideolojik manada zıt kutuplarda yer alsalar bile Nazi Almanya’sı ile Stalin dönemi Sovyetler Birliği olarak ifade edilmektedir. Diktatörlük sisteminin bir diğer örneği ise “Otoriter Diktatörlük ”tür (Gözler, 2017: 77). Linz (2017: 161) ise otoriter sistemi; yol gösterici bir ideolojiye dayanmayan, kısıtlı bir siyasi çeşitliliği öngören ve siyasi hareketliliğe dayanmayıp küçük bir grup veya liderin güdümünde olan sistemi otoriter olarak adlandırmıştır. Otoriter diktatörlüğe örnek olarak ise geçmişte Franko Dönemi İspanya, Saddam Dönemi Irak, Kaddafi Dönemi Libya ve Salazar Dönemi Portekiz verilebilirken; günümüzde ise Afrika ve Güney Amerika’daki bazı ülke sistemleri otoriter diktatörlüğe örnek olarak verilebilirler (Gözler, 2017: 78).

Kuvvetlerin yasama organında toplandığı meclis hükümeti sisteminin kökeni İngiliz demokrasi tarihinde bulunmaktadır. 1689 yılında kabul edilen Haklar Yasası (Bill Of Rights) günümüzde de geçerliliğini koruyan parlamento üstünlüğünün kurallaşmasını sağlamıştır. 13 Şubat 1689’ da tahta oturan William ve Mary tarafından kabul edilen haklar bildirgesi ileride parlamentoya dönüşecek olan konvansiyon tarafından yasalaştırılarak hükümdarın parlamentoya bağımlı olduğunun ve parlamento tarafından yapılan yasalara karşı gelemeyeceğinin ilanı gerçekleştirilmiştir. Meclisin üstünlüğünün diğer Avrupa ülkelerine nazaran İngiltere’de daha önceden kabul edilmiş olmasına rağmen İngilizlerin monarşiyi muhafaza etmek istemeleri, meclis hükümeti sisteminin tam manasıyla kurulamamasına neden olmuştur. Kıta Avrupası’nda ise ilk olarak Fransız Devriminde anayasal temele dayalı bir hükümet şekli olarak kurgulanmıştır (Turhan, 1991: 453-455). Fransız Devrimi ardından yönetim biçimi olarak öngörülen meclis hükümeti sistemi 1793 Anayasasında da yer almıştır (Turhan, 1995: 94)

Meclis hükümeti sistemi, Jean-Jacques Rousseau tarafından ifade edilen egemenliğin bölünmezliği ve teklifi esasına dayanmaktadır. Egemenliğin hiçbir şekilde

bölünemeyeceğinden bahisle Rousseau, temsilinde bölünmemiş bir şekilde tek olarak temsil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle yürütme ve yasama kuvvetleri demokratik temelde ele alındığında halk tarafından seçilen ve halkı temsil eden bir meclis bünyesinde toplanması gerektiğine işaret etmiştir. Böylece yasama ve yürütme yetkilerinin tek elde toplandığı ve milli iradenin yasama ve yürütme yetkileri kapsamında açıklamaya yetkili bir iktidar toplulaşmasını ifade eden meclis hükümeti sistemi ifade edilmiştir (Gözler, 2017: 78).

Fransa, 1793 Anayasası ile birlikte “Ulusal Konvansiyon Meclisi” bünyesinde ilk örneğini gördüğümüz meclis hükümeti sistemi, Türkiye’de 1921-1924 dönemi içerisinde uygulanmıştır. Meclis hükümeti sisteminin günümüzde İsviçre’de uygulanma alanı bulunduğu görülmektedir (Turhan, 1995: 94-100).

Meclis hükümeti sisteminin genel özellikleri şu şekilde belirmektedir (Anayurt, 2018b: 429-431):

- Yürütme ve yasama organı halk tarafından seçilen yasama organı bünyesinde toplanmıştır. Meclis iç ve dış siyaset başta olmak üzere ülke kaderine dair her konuda son sözü söyleme hakkına sahiptir.
- Yürütme organının yasama organından bağımsız bir şekilde hareket etmesi mümkün değildir. Yürütmenin, yasama meclisinin aldığı kararlar çerçevesinde hareket etme zorunluluğu bulunmaktadır.
- Meclis, yasamaya dair görevleri bizzat kendisi ifa ederken, yürütme görevini meclisin kendi içinden seçtiği üyeler tarafından oluşturulan yürütme kurulu marifetiyle yerine getirmektedir. Yürütme kurulu uygulama, program ve siyasetini tamamen meclisin verdiği emirler çerçevesinde oluşturmaktadır. Meclisin yürütme kurulunu istediği zaman görevden azletme veya istediği süre boyunca görevde kalmasını sağlama yetkisi bulunmaktadır.
- Meclis kendi mevcudiyetini istediği gibi sonlandırabilme yetkisine sahipken, yürütme kurulunun hiçbir şekilde meclisi feshetme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır. Çünkü yürütme kurulunun varlığı meclisin vereceği karar neticesinde oluşabilmektedir.
- Meclis hiçbir şekilde tatil veya ara verme uygulaması yapmamaktadır. Meclisin tüm yasama ve yürütme faaliyetlerini tek elden meclis bünyesinde yürütmesi nedeniyle meclisin her daim açık kalması durumuna “Meclisin Sürekliliği” ya da “İstirrar İlkesi” denilmektedir.

- Jean-Jacques Rousseau'nun genel idare ilkesinden hareketle meclisin her manada üstünlüğü esastır. Anayasanın üstünlüğü dahi bu manada şekli bir çerçevede kalmaktadır. Tek yönetim organı olarak meclisin dışında herhangi bir kişi ya da oluşumun bulunması mümkün değildir. Herhangi bir devlet başkanlığı müessesesinin bulunmaması da bu düşüncenin eseridir.

Meclis hükümeti sisteminde yargının pozisyonuna bakıldığında ise yargı kuvveti de meclise tabi olmaktadır. Tüm egemenliğin meclis bünyesinde bulunduğu meclis hükümeti sisteminde teorik manada yargının da meclis etkisinde olması gerekir. Bu duruma Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM), Birinci Meclis Dönemi içerisinde İstiklal Mahkemeleri üyelerinin meclis içerisinden seçilmesi ile örneklediği görülmekte ve yargının önemli oranda meclise bağlı olduğu görülmektedir (Gözler, 2017: 80). Ayrıca Kemal Gözler (2017: 80-81) meclis hükümeti sisteminde “Oligarşinin Demir Kanunu” kapsamında belirli bir zümrenin iktidarı ele geçirerek uygulamada diktatörlük sistemi haline dönüştüğünü belirtmektedir. Bu duruma örnek olarak ise, 1792 ile 1795 yılları arasındaki “Ulusal Konvansiyon Meclisi” esnasında “Kamu Selameti Komitesi”nin meclisi ele geçirdiği durumu ve 1921 Teşkilat-ı Esasiye Dönemi Türkiye’inde İcra Vekilleri Heyetinin uygulamaları gösterilmiştir.

Meclis hükümeti sisteminin diktatörlüğe yol açma tehlikesinin yanında bazı yazarlar aslında meclis hükümeti sisteminin parlamenter sistemden ayrımının mutlak olamayacağını ifade etmişlerdir. Özellikle Mirkine-Guetzevitch, meclis hükümeti sisteminin parlamenter sistemin bir başka çeşidi olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşe göre gerek parlamenter sistem gerekse de meclis hükümeti sistemi, çoğunluğa dayanan hükümet sistemi olmaları ve meclisin bakanları azledebilmesi veyahut istifaya zorlayabilmeleri açılarından benzer hususlara sahip oldukları savunulmuştur. Ayrıca Guetzevitch, meclis hükümeti sisteminin ilk örneğini oluşturan Fransız Ulusal Konvansiyon Meclisi yönetimi esnasında Kamu Selameti Komitesi’nin iktidarı ele geçirdikten sonra, uygulamada parlamenter hükümet sistemi esaslarına göre bir yönetim sergileyişini örnek olarak vermektedir. Meclis hükümeti sistemi ile parlamenter sistem arasında ayırt edilebilir bir fark olmadığı görüşüne karşı çıkan yazarlar ise meclis hükümeti sistemine dair kesin bir çerçeve çizmenin çok zor olduğunu ifade etmişlerdir. Her iki sistem arasındaki farkı, bir yönelim ve bir ruh farkı olarak açıklayan Paul Bastid, doktrinde ifade edilen meclis hükümeti sistemlerinin esasında birbirinden çok farklı sistemlere uygulandıklarından dolayı parlamenter hükümet sistemi ile meclis hükümeti sisteminin belirsizleşen

sınırlarının meclis hükümetine dair bir tanımlama yapabilmeyi çok zorlaştırdığını savunmuştur (Özbudun, 1985: 479-480).

1.2. KUVVETLER AYRILIĞINA DAYANAN HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Genel manada hükümet sistemleri göz önüne alındığında devletin bünyesinde yer alan kuvvetlerin dizayn edilişi ve belirlenmiş hareket alanları, her bir hükümet sisteminin kendine has karakteristik özelliğini oluşturmaktadır. Kuvvetler ayrılığı sistemi de devlet içinde yer alan kuvvetlerin hareket alanlarının sınırlarını belirlemesi açısından önem arz etmektedir. Üç temel kuvvet olarak adlandırılan yasama, yürütme ve yargının farklı yollarla oluşturulan uygulayıcıları ve bu kuvvetlerin farklı organlarca kendi aralarında “Kontrol ve Denge” mekanizması çerçevesinde işlemesi, kuvvetler ayrılığı ilkesinin ayırt edici temel özelliklerinden biridir. Kuvvetler ayrılığı sistemini benimsemiş her ülkenin kendine has yönetsel gelenek ve özelliklerine uygun kontrol ve denge mekanizması bulunmaktadır (Becerem, 2013: 287-289).

Kuvvetler ayrılığı sistemi esasında iki temel hususu hedeflemektedir. İktidar sahiplerinin yönetimi despotizme çevirmelerini engellemek ve kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasıdır. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için ise kuvvetleri temsil eden organların birbirlerine etki etmeyecek şekilde bağımsızlıklarının sağlanması ve devlet fonksiyonlarının belirginleştirilerek uygulayıcı organlara tanzim edilmesi gereği savunulmuştur. Bu bağlamda kuvvetler ayrımı iki temel hususu içermektedir. Biri devlet fonksiyonlarının birbirlerinden ayrıştırılması ile bu fonksiyonları uygulayacak olan organlar arasındaki bağımsızlık niteliğinin sağlanmasıdır. Devlet fonksiyonlarının ayrıştırılması devletin her bir fonksiyonunun bir organa tevdi edilerek diğer organların bu fonksiyonun yerine getirilmesine müdahale edememesi manasına gelmektedir. Fonksiyonları uygulayacak olan organlar arası bağımsızlık ise her bir organın oluşumunda, görevini ifa edişinde ve görevinin sonlandırılışında diğer organların herhangi bir etkisinin bulunmaması anlaşılmaktadır (Anayurt, 2018b: 342). İlk olarak Aristoteles tarafında üçlü ayırım manasında ifade edilen kuvvetlerin varlığı daha sonra 17. yüzyıl sonu itibariyle John Locke ve sonraki aşamada Montesquieu tarafından kuvvetlerin varlığı ile birlikte bu kuvvetlerin ayrılması gerektiği ve her bir kuvvetin ayrı bir bütünlüğü ifade edilerek günümüze gelmektedir (Arslan, 2015: 16-24).

Kuvvetler ayrılığı düşüncesi, karma ve dengeli yönetim düşünceleri ile devlet fonksiyonları teorileri temelinde oluşturulmuş, kökeni antik çağlara dayanan fikri alt yapıya sahiptir (Vile, 1998: 3). Bu düşüncenin antik dönem temsilcisi ve düşünsel temelini

oluşturan kişi olarak Aristoteles kabul edilmektedir (Karakul, 2015: 68). Aristoteles'in devlete ait farklı güçlerle donanmış üç temel iktidar bölgesini belirtmesi bu kabulün en önemli nedenlerinden biridir (Ağaoğulları, 2013: 355). Aristoteles "Politika" adlı eserinde kuvvetler ayrılığına ilişkin ilk izlerin gözlemlendiği devletin üç kuvvet unsurunu; otorite konumu olarak belirtilen memurları, devlet düzeyinde önem arz eden konuların tartışılmasını ve yargı görevini ifade etmiştir (Ertaş, 2018: 27). Aristoteles'in ifade ettiği bu üçlü ayırımın günümüzün yasama organına denk gelen tartışma konumu; mali kontrol, savaş ve barışa karar vermek, ölüm cezasına karar vermek ve kanun yapmak gibi işlemlere sahiptir. Memurların ve devlet yöneticilerinin yer aldığı ikinci konum ise günümüzün yürütme kuvvetine denk düşmekte, yargı ise günümüz yargı fonksiyonuna denk bir şekilde ifade edilmektedir (Çekiç, 2016: 444). Bazı yazarlar Aristoteles'in belirttiği bu teoride amacının çoğunluğun mutlak egemenliğinin engellenmesi ve mülkiyet haklarının korunması olduğunu ifade etmişlerdir (Çelik, 2011: 136). Touchard'ın ifade ettiği diğer bir görüş ise Aristoteles'in amacının güçler ayrımı marifetiyle birbirlerini frenleyen ve denetleyen bir sistemin oluşturulmasındansa devlet yapılarını incelemek ve aralarındaki farklılıkları ortaya koymak olduğunu savunmaktadır (Ağaoğulları, 2013: 356).

Modern manada kuvvetler ayrılığı teorisinin ortaya çıkışı İngiliz anayasal kurumlarının oluşturulduğu süreçte krallarının yetkilerini kısıtlama çabaları ile görüldüğü kabul edilmektedir (Anayurt, 2018b: 344). İngiltere'nin 1066 yılında uğradığı Norman İstilasası ile 1689 yılındaki Haklar Bildirgesi (Bill Of Rights) arasında geçen süre boyunca yaşananlar kuvvetler ayrımının adım adım oluşturulduğu görülmektedir (Gözler, 2017: 73). Kuvvetler ayrılığı düşüncesinin temelini oluşturan kuvvetlerin dengesi düşüncesi ilk etapta zengin azınlığın yoksul çoğunluğa karşı korunması amacıyla oluşturulmuş olsa da süreç içerisinde 17. ve 18. yüzyıllarda monarşilerin yetkilerini kısıtlama aracı olarak önerilen bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdem, 2013: 314-315). Bu kapsamda modern kuvvetler ayrımı düşüncesi önce John Locke, ardından Montesquieu tarafından sistemleştirilmiştir. Esasında her iki düşünürün yapmış olduğu şey İngiliz siyasi tecrübesini teorik olarak açıklamak olmuştur. Yani kuvvetler ayrılığı düşüncesi İngiliz siyasi tecrübesi sayesinde doğmuş olup, teori olarak sistemleştirilmesi Fransa'da olmuştur (Anayurt, 2018b: 344-345).

Kuvvetler ayrılığı ilkesini hükümetin temsili ile halkın egemenliği açısından inceleyen ilk kişi John Locke 'tur (Feyzioğlu, 1997: 51). Locke, 1689 yılında yazdığı "Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme" (Second Treatise Of Civil Government) isimli

çalışmasında İngiliz siyasi uygulamasının ışığından hareketle kuvvetler ayrılığını devlet iktidarının sınırlandırılması bağlamında ele alarak kuvvetler ayrılığını ilk defa teorik bir temel üzerine kurmuştur (Anayurt, 2018b: 345). Locke, mutlak monarşilerdense demokrasilerin daha ideal bir yönetim biçimi olduğunu savunmuş ve insanların temel hak ve özgürlüklerinin korunabilmesi için demokratik devletin sınırları olması gerektiğini ifade etmiştir (Eroğlu, 2010: 1-2).

Locke, “Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme” adındaki ünlü eserinde devlet yönetimini kanun yapıcı olan “yasama gücü”, yasamanın yaptığı kanunları uygulamakla sorumlu olan “yürütme gücü” ve savaş ile barışa karar veren, ittifaklar yapan ve diğer devletlerle ilişki kuran “federatif güç” olarak üç kısma ayırmıştır (Locke, 2018: 153-156; Gözler, 2017: 74). Yasama fonksiyonunu icra edenlerin bunun yanında yürütme organında yer almaları halinde kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmeleri veya çıkartılmış yasaları hiçe saymaları ihtimalleri üzerinde durmuştur. İnsanoğlunun doğasında elde ettiği iktidarını ve gücünü devam ettirme ve onu bırakmama eğiliminde olduğunu ifade eden Locke, baskıcı bir sistem oluşmaması için kuvvetlerin ayrılığını savunarak yasama ve yürütmenin tek elde toplulaştırılmasına karşı durmuştur (Akgül, 2010: 82-83).

Locke’ un bu teoriyi oluştururken vurguladığı ana husus, halk iradesini temsil eden tek meşru otorite olarak yasama organı olan parlamentoyu yürütme organından üstün görüyor olması ve yargı erkini yasamaya bağımlı olan bir unsur olarak telakki etmesidir. Bu nedenle kuvvetler ayrılığı teorisi manasında Locke ‘un önemli katkıları olmuş olsa da yürütme karşısında yasamanın üstünlüğünü tanımış olması ile yargı gücünü yasamadan bağımsız olmayan bir nitelikte ifade etmesi nedeniyle günümüz manasındaki kuvvetler ayrımı sistemine ait teoriyi bütüncül bir şekilde kuşatması açısından zayıf kalmaktadır (Asilbay, 2013: 249-250).

Kuvvetler ayrılığı teorisinin kurucu babası olarak addedilen gerçek adı Charles-Louis de Secondad olan Montesquieu, teorisini 1748 tarihli Kanunların Ruhu (De l’ esprit des lois) adlı eserinin İngiliz Anayasası başlığı altında ifade etmektedir (Gözler, 2017: 74). İngiliz ve Fransız uygulamalarından yola çıkarak teorisini oluşturan Montesquieu, bu teorisini ilk olarak kendisi oluşturmamış, kendinden önce bu ilkeyi dile getirmiş olan Locke ’tan esinlenerek kuvvetler ayrılığı ilkesini daha sistematik hale getirmiştir (Anayurt, 2018b: 345-346). Kuvvetler ayrılığı ilkesi anıldığında akla gelen ilk ismin Montesquieu olmasının nedeni, Montesquieu’nün kendinden önceki düşünürlerden farklılaşp teoriyi açık ve net bir şekilde ifade edip, Locke’un ayrı bir kuvvet olarak nitelemediği yargının

bağımsız bir nitelikte kabul etmiş olmasıdır. Böylece kuvvetler ayrılığı sisteminin ve birbirleri arasındaki dengenin kişi özgürlüklerinin dayanağı ve güvencesi olacağını ifade etmektedir (Teziç, 2018: 492-493).

Montesquieu her devletin yasama, yürütme ve yargı olarak adlandırdığı üç kuvvetin varlığından bahseder. Bu bahsedilen kuvvetlerden ilki yasama kuvveti olup kanun yapma, düzeltme veya kaldırma işlemini ifade eder. İkinci bahsedilen kuvvet ise idareci veya hükümdar olarak adlandırdığı yürütme kuvveti olup, savaşa ve barışa karar verme diplomasi uygulamaları ve güvenliği tesis etmek ile yükümlü olduğunu ifade eder. En son kuvvet olarak ise özel şahıslar arası uyuşmazlıkların çözümü ile suçluların cezalandırılması işlevini gören yargı kuvveti bahsedilmiştir (Gözler, 2017: 74). Montesquieu 'nun kontrol ve denge mekanizması temelindeki temsili demokrasi fikri, keyfi yönetim ve despotizmin önlenmesi için yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden ayrılması gerektiğini savunmuştur (Öztürk, 2018: 296).

Devletin yasama, yürütme ve yargı gibi üç temel fonksiyonunda bahseden Montesquieu, bu üç kuvvetin ayrı ellerde olmasını özgürlüğün güvencesi olması açısından elzem görmektedir (Anayurt, 2018b: 346). Çünkü yasama, yürütme ve yargının tek elde toplanmasının ve bağımsız olmamasını özgürlüğün yok oluşu olarak açıklar (Gözler, 2017: 75). Her bir devlet fonksiyonunun ayrı organlarca temsil edilmesi ve bu fonksiyonu ifa eden organın diğer organların müdahalelerine karşı güvence altına alınmış olması gerektiği ifade edilmektedir. Montesquieu'ye göre bu güvencenin sağlanabilmesi için her bir organın dış müdahaleleri engelleyici bazı araçlara sahip olması gerektiğini ve bu donanımın kuvvetler arasındaki kontrol ve dengeyi sağlayarak aşırı gücün oluşması önlenmiş, baskın bir gücün yerine ılımlı bir gücün meydana geleceğini savunmuştur (Anayurt, 2018b: 346).

Montesquieu'nün çizmiş olduğu kuvvetler ayrılığı sisteminde, her bir organın içerik ve oluşumuna dair düşüncelerini açıkça ifade etmiştir. Yürütme organına dair tek bir kişinin yürütme görevini çok kişiye nazaran daha iyi yapabileceği kanaatine dayanarak yürütmenin tek bir kişi tarafından ifa edilmesi gerektiğini belirtmiş, bu nedenle güçlü bir monarkın bu görevi üstlenmesi gerektiğini savunmuştur. Yasama görevinin ise iki kısımdan oluşan bir kurul tarafından oluşması gerektiği ifade etmiştir. Yasama kurulunun birinci kısmı soylulardan oluşurken diğer kısmı ise halkı temsil edenlerden oluşması gerektiği düşüncesindedir. Böylece iki kısımdan oluşan yasama kurulunun, her iki tarafın birbirleri üzerinde kontrol ve dengenin sağlanması için önemli olduğunu belirtmektedir. Yasama kurulunun iç dengesi haricinde yürütme ve yasamanın da karşılıklı olarak

birbirlerini sınırlandırması ve denetlemesi gerektiğini savunmuştur. Yargı organının durumuna ilişkin ise Montesquieu, sadece yasaların uygulanmasını sağlamakla yükümlü olan yargının, halktan temsilcilerin de bulunması gerekliliğinin yanında herhangi bir mesleğin veya grubun eline verilmemesinin önemine değinmiştir (Gözler, 2017: 75).

Düşünsel altyapısını Montesquieu'nün görüşlerinin oluşturduğu kuvvetler ayrılığı sisteminin ana amacı, devlet iktidarının tek elde toplulaşması sonucu oluşabilecek despotik yönetimi ve keyfi uygulamaları önleyerek özgürlüklerin bu sistem vasıtasıyla güvence altına alınmasını sağlamaktır. Aslında basit bir düşünsel altyapıya sahip olsa da Montesquieu'nün ifade ettiği kuvvetler ayrılığı döneminin şartlarına göre oldukça radikal bir durum arz etmektedir. İfade edildiği dönem itibariyle devlet yönetimleri hükümdar, kral veya monark benzeri isimlerle anılan tek kişinin egemenliği altında toplanmaktaydı. Bu dönemde Montesquieu devletin çeşitli işlevlerinin tek kişi elinden alınmasının ve her bir kuvvetin birbirleriyle kontrol ve denge mekanizması içerisinde çalışmasının özgürlükleri güvence altına alınması için önemli olduğunu savunmuştur. Bu düşünce 18. yüzyılda anayasacılık hareketleri açısından dikkate değer bulunarak o dönem itibariyle kuvvetler ayrımı anayasalar içine işlenmiş ve zaman içerisinde Montesquieu'nün bu düşüncesi batı medeniyetinin siyasal düşünceler iklimine kuvvetler ayrılığı nazariyesi olarak eklemlenmiştir. Mevcut siyasi sistemlerin ayrımında kuvvetler ayrımı ilkesi önemli bir yer tutmaktadır (Anayurt, 2018a: 70). Nihayetinde Montesquieu, İngiliz siyasi tarihinin meydana getirdiği bir sistemin çerçevesini çizerken, bunun yanında kuvvetler ayrılığı sistemi teorisinin temellerini kurmuştur (Ertaş, 2018: 48).

Yukarıda anlatılan hükümet sistemleri oluşumları ve içerikleri bağlamında modern hükümet sistemlerinin yasama, yürütme ve yargı ilişkilerinin niteliğine göre tüm dünyada farklılaştığı görülmektedir (Korucu, 2015: 126). Bu bağlamda dünyadaki çeşitli demokratik hükümet sistemleri ele alındığında İtalya, İngiltere ve Japonya hükümetin yasamanın güvenine bağlı olduğu ve cumhurbaşkanının sembolik nitelik arz ettiği parlamenter sisteminin uygulandığı görülmektedir. Yürütmenin, yasamanın güvenine bağlı olmadan direkt halk tarafından belirlendiği başkanlık sisteminin en baskın örneği ise Amerika Birleşik Devletleri'dir. Başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin karmasını oluşturan yarı-başkanlık sisteminin ise en belirgin uygulandığı ülke Fransa olarak göze çarpmaktadır (Hekimoğlu, 2009: 23-24)

1.2.1. Parlamenter Sistem

Parlamenter sistemi Leon D. Epsitein, yürütmenin yasamadan doğduğu ve yürütmenin yasamaya karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi sistemi olarak ifade etmektedir. Bu tanımdan hareketle parlamenter sistemin iki ana belirleyici özelliği olduğu ifade edilmektedir. Birinci özellik olarak yürütmeyi oluşturan hükümetin yasama organı tarafından seçiliyor olmasıdır. İkinci özellik ise hükümetin sorumluluğunun yasama organına karşı olduğudur (Lijphart, 1996: 62-63). Ancak bu iki özellik bütüncül olarak düşünüldüğünde parlamenter hükümet sisteminin temel özelliğinin, yürütmenin bir şekilde yasama organı tarafından ortaya çıkarılması olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, hükümetin kurulması ve feshedilmesinin, parlamenter hükümet sistemlerinde yasama meclislerinin temel bir işlevi olduğu ifade edilmektedir.(Cheibub, Martin ve Rasch, 2015: 969). Yapısını kuvvetlerin yumuşak ayrılığının oluşturduğu parlamenter hükümet sistemi, kuvvetlerin dengeli ve eşit bir şekilde dağılımı söz konusuysen yasama ve yürütme arasında da dengeli ve ılımlı bir işbirliği temelinde oluşmuş temsili bir yönetim sistemi öngörmektedir (Demir, 1998: 19).

Parlamenter hükümet sistemi İngiliz tarihini yaşadığı siyasal değişim sürecinin doğal bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılda ortaya çıkan parlamenter sistemin temellerini 15 Haziran 1215 tarihinde Kral Yurtsuz John ile baronlar arasında imzalanan Büyük Özgürlük Fermanı (Magna Carta Libertatum) oluşturmaktadır. Magna Carta ile vergi düzenlemeleri ve artırımları hususunda kralın baronlara danışma şartının getirilmesi ve yine baronlardan oluşan bir kurulun Magna Carta'nın uygulanmasını denetleyecek olması kralın mutlak otoritesine karşı çıkan önemli düzenlemeler olmuştur (Kama, 2016: 165). Zaman içerisinde baronlardan oluşan danışma kurulu halktan gelen başka kesimlerin de katılımlarıyla temsil kapsama alanı genişlemiştir ve bu kurul parlamento adıyla anılmaya başlanmıştır. Süreç içerisinde parlamento, halktan gelenler tarafından oluşturulan "Avam Kamarası" ile soylulardan oluşan "Lordlar Kamarası" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ardından kralın 1689 yılında kabul ettiği Haklar Yasası (Bill of Rights) ile yasamaya dair pek çok yetkisini parlamentoya devretmiştir. Bu aşamayla birlikte parlamento kavramı güçlenerek İngiliz siyasal sisteminde önemli bir yer almaya başlamıştır. (Arslan, 2009: 51-78). Dolayısıyla yukarıda bahsedilen tarihi gelişmeler ışığında denilebilir ki, parlamenter sistem İngiliz tarihinin kendine özgü gelişim süreci içerisindeki olayların bir sonucu olup, teorik tartışmalar sonucu meydana gelen insan düşüncesi ürünü bir sistem değildir (Kama, 2016: 163-164). Ayrıca İngiltere, tarihi

uygulamaların ve yaşanmışlıkların oluşturduğu bu durum içerisinde İngiliz fikri altyapısı ve geleneklerinin de katkısıyla iktisadi ve siyasi kurumlarla birlikte İngiliz halkının da sisteme uyumu mümkün olmuştur. Tüm bu etkenlerin katkısı neticesinde sistemin sürekliliği ve gelişen şartlara uyumu sağlanmış ve parlamenter hükümet sisteminin diğer pek çok ülkenin de örnek alacağı bir seviyeye ulaşması sonucunu oluşturmuştur (Çam, 2000: 11).

Parlamenter sistemin savunulmasındaki ana amaç, iktidarın mutlak tek hâkimi ve yürütücüsü olan krala karşı yetkilerini sınırlandırarak temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve monarşinin dengelenmesi olmuştur (Ustabulut, 2016: 49). Parlamenter sistem için yasama ve yürütme sisteminin bahsedilen dengeli yapıyı içerdiğinden söz edilse de İngiliz uygulamasında yürütmenin yasamaya karşı belirli bir üstünlüğü kabul edilmektedir (Fendoğlu, 2010: 10). Bu bağlamda Sartori (1997: 137) adı itibarıyla parlamenter hükümet sisteminin parlamento egemenliğini ifade ettiğini söylemiş, sistemin esasının kuvvetlerin ayırımından ziyade kuvvetlerin paylaşımından oluştuğunu savunmuştur.

Parlamenter hükümet sistemini de ifade eden “Yumuşak Kuvvetler Ayrılığı Sistemi” (Flexible Separation of Powers System) yasama ve yürütmenin işleyişi farklı organlar elinde olmuş olsa bile yumuşak ibaresinin de gereği olarak birbirlerinden mutlak bir şekilde bağımsız değillerdir. Yasama ve yürütme organlarının bazı hallerde iç içe geçmekte ve birbirlerinin varlıkları hakkında müdahalelerde bulunabilmektedirler. Bununla birlikte iç içe geçişin doğal bir sonucu olarak işbirliği yapmaları da sistemin işlerliği açısından zorunluluk arz etmektedir. Bu nedenle yumuşak kuvvetler ayrılığı sistemi veya parlamenter hükümet sistemi de denilen bu sisteme bir diğer isim olarak “Kuvvetlerin İşbirliği Sistemi” de denilmektedir (Gözler, 2017: 91).

Parlamenter hükümet sisteminin bu iç içe geçişinin ve işbirliği içerisinde olma durumunun yasama ve yürütme arasındaki etkileşimi ortaya çıkaran çeşitli araçları bulunmaktadır (Gözler, 2017: 95-96):

- Kanunların yapım sürecine hükümet olarak yürütme de tasarı sunarak dâhil olabilmektedir. Bu durumun yanında kanunların yapım sürecindeki ikinci etkileşim olarak yasama organının onaylamış olduğu kanunları yürürlüğe koyabilmesi (ısdar) için devlet başkanına sunulma zorunluluğu bulunmaktadır. Devlet başkanı yasama

organı tarafından gönderilen kanunu yürürlüğe koyabileceği gibi tekrar görüşülüp gözden geçirilmesi için yasama organına geri gönderebilmektedir.

- Bütçenin hazırlanış aşaması yürütme organı tarafından yapılmakta iken, bütçenin uygulanabilmesi yasama organının onayına bağlıdır.
- Bütçenin benzeri şeklinde uluslararası antlaşmalar da yürütme organı tarafından yapılmakta, ancak yine yasama organı tarafından onaylanmaktadır.
- Yasama organının yürütme organı üzerinde soru, gensoru, meclis araştırması ve soruşturması benzeri çeşitli denetleme yöntemleri bulunmaktadır.

Parlamente hükümet sisteminin özelliklerine bakıldığında ise Lijphart'ın sınıflandırması ışığında parlamente sistemin asli ve tali olmak üzere iki kısma ayırarak incelendiği görülmektedir(Hekimoğlu, 2009: 133):

Asli özelliklerden ilki olarak, yürütmenin yasama organından kaynaklanması; yani yürütmeyi yasama organının seçerek oluşturmasıdır. Bir diğer özellik ise yürütme organını oluşturan hükümetin devlet başkanı ve hükümet olmak üzere çift başlı (düalist) yapısıdır. Son olarak ise yürütmenin iki başından birini oluşturan hükümetin yasama organına karşı sorumluluğu ve diğer başı oluşturan devlet başkanının ise bakanlar kurulunun aksine yasamaya karşı olan sorumsuzluğu durumları görülmektedir.

Parlamente hükümet sisteminin tali özelliklerine bakıldığında, ilk özellik olarak yasama organında yer alan bir milletvekilinin yürütme organında bakan olarak görev alabilmesi bulunmaktadır. İkinci olarak bakanlar kurulunun yasama organının çalışmalarına tasarı sunarak veya bakanlar kurulu üyelerinin yasama meclisi çalışmaları esnasında orada bulunarak, dinleyerek ve söz hakkı alarak katılabilme özelliği bulunmaktadır. Son olarak ise yasama ve yürütme organlarının karşılıklı olarak birbirlerinin varlıklarına son verebilme hakları ifade edilmektedir (Lijphart, 1996: 62-67).

Lijphart'ın ifade ettiği özellikler bağlamında parlamente sistemin özelliklerinin hepsini bir bütün halinde incelediğimizde genel olarak şu hususlar öne çıkmaktadır:

- Yürütme organının iki başlılığı: parlamente hükümet sisteminin temel özelliği olan düalist yapı, parlamente sistemin doğduğu yer olan İngiltere'de monarşik parlamente sistem olarak oluşmakta ve devlet başkanı niteliğindeki taç sahibi yürütmenin sembolik yetkilere haiz ve sorumsuz tarafını oluşturmaktadır. Meclis çoğunluğunu elinde bulunduran parti liderinin başbakan olan atandığı bakanlar kurulu tarafı ise sorumlu tarafı oluşturmaktadır (Turpin ve Tomkins, 2007: 354-

357). Devlet başkanının sorumsuz oluşu, yetkilerini ancak bakanlar kurulunun bir üyesinin karşı-imzasıyla kullanabileceği bir durum oluşturmaktadır (Gözler, 2017: 92). Başlangıçta bakanlar kurulu üyelerinin birbirleri üzerinde herhangi bir hukuki manada üstünlüğü bulunmazken, İngiltere’de süreç içerisinde 1937 tarihli yasayla başbakanın hükümetin başı olduğu ve bakanlar kurulundan sorumlu olarak bakanların üzerinde bir statüye kavuşturulmuştur (Teziç, 2018: 505).

- Devlet Başkanının Siyasal Açıdan Sorumsuzluğu: parlamenter sistemin doğduğu toprak olan İngiltere’de bu husus “Kral Hata Yapmaz” (The king can do no wrong) ifadesiyle somutlaştırılmıştır (Anayurt, 2018b: 366). Devlet başkanını sorumsuz kılmanın temelinde yürütmeyi istikrarlı ve devamlı kılma düşüncesi bulunmaktadır (Teziç, 2018: 506). Sorumsuzluğun sağlanması da karşı-imza kuralı ile sağlanarak yapılan işlerin sorumluluğunu hükümet kanadından imzayı atan kişi üstlenmiş olmaktadır. Bu bağlamda devlet başkanı ancak bakanlar kurulu aracılığı ile yetkilerini kullanabilmektedir (Anayurt, 2018b: 366). Ayrıca, karşı-imza kuralının uygulanışı yürütme içerisindeki devlet başkanının sorumsuzluğunun açık olması nedeniyle parlamento karşısında asıl sorumlu olacak kişinin bulunmasına olanak sağlamaktadır (Gözler, 2001: 251). Devlet başkanı görevi ile ilgili hususlarda ancak vatan hainliği ile suçlanabilirken görevi harici konularda ise cezai ve hukuki açıdan sorumlu tutulabilmektedir (Fendoğlu, 2010: 11).
- Hükümetin Yasama Organına Karşı Sorumluluğu: Parlamenter hükümet sisteminde yürütmenin bir tarafını oluşturan devlet başkanlığının sorumsuzluğuna karşın yürütmenin diğer tarafını oluşturan bakanlar kurulunun yasama organını teşkil eden parlamentoya karşı hem kurul olarak kolektif sorumluluğu hem de her bir bakanın bireysel olarak sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluk kapsamında yasama soru, gensoru, meclis araştırması veya soruşturması gibi araçlarla yürütmeyi denetlemekte veya gerekirse güvensizlik oyuyla düşürebilmektedir (Onar, 2005: 74-75). Yasama organına karşı bu sorumluluğun niteliği siyasal sorumluluğu içermektedir. Siyasi sorumluluğun yanında bakanların hukuka aykırı eylemleri nedeniyle cezai ve hukuki açıdan sorumlulukları da bulunmaktadır (Tunçkaşık, 2017: 6-7).
- Fesih Mekanizması: Parlamenter hükümet sisteminde yürütme ve yasanın denge ve eşitlik ilkesi bağlamında hareket etmekte olduğundan dolayı her iki organın birbirlerini etkileyebilecek araçlarla donanmıştır. Yürütmenin yasamayı feshedebilmesine karşın yasama organının da yürütme organını güvenoyu

mekanizmasıyla düşürebilmesi mümkün olmaktadır. Parlamenter sistem içerisinde her iki organın birbirine karşı kullanabileceği fesih kurumu bir nevi simetrik siyasal silah hüviyetindedir. Bu bağlamda fesih kurumu yasama organının yürütmenin sorumlu kanadını oluşturan hükümeti denetleme aracı iken yürütmenin de yasamaya karşı aynı yetkiye sahip oluşu dengeleme kavramının gereği olarak karşımıza çıkmaktadır (Anayurt, 2018b:370).

Parlamenter hükümet sistemin yukarıda belirtilen kabul görmüş genel tanımlayıcı özellikleri dışında bazı diğer özellikleri de bulunmaktadır. Yasama organında yer alan bir milletvekilinin aynı zamanda yürütme organı olan bakanlar kurulunda bakan olarak görev alabilmesi, yürütme organının yasama organı çalışmalarına gerek kanun tasarısı sunarak gerekse de bakan ya da başbakanın birebir yasama meclisinde bulunma ve söz alma yollarıyla meclis faaliyetlerine katılabilmeleri ve hükümetin seçim yoluyla değil de yasama organının belirlemesi yoluyla oluşması da diğer özellikler olarak ifade edilmektedir (Gözler, 2017: 93-95).

Parlamenter sistemin kendi içerisinde güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Bu bağlamda parlamenter hükümet sisteminin güçlü yönleri şu şekilde belirmektedir (Gözler, 2000: 26-27):

- Sisteme dair tıkanıklıkların çözüm yolu bulunmaktadır: parlamenter sistemde yürütme, yasama organı içerisinde oluştuğu için ve hükümetin yasamada çoğunluğu elde edenlerden oluştuğu göz önüne alınırsa uyuşmazlık çıkma ihtimali düşük olmaktadır. Bu duruma rağmen herhangi bir uyuşmazlık, yasama ve yürütme organları arasında fesih ve güvenoyu mekanizmalarıyla dengede tutulmaya çalışılmakta en nihayetinde uyuşmazlık halk tarafından çözülmektedir.
- Sistem Esnekliği: Yukarıda belirtildiği üzere fesih ve güvenoyu mekanizması ile dengenin sağlanması mümkün iken aynı zamanda sistemin durağanlığına ve tıkanıklığına karşı bir önlem olarak bulunmaktadır. Herhangi bir kriz anında mutad olan seçim süresini beklemeye gerek kalmaksızın hükümet değişikliği için seçime gidilmesi mümkündür.
- Uzlaştırıcı Devlet Başkanı: Parlamenter sistemde yürütme organının sorumsuz kanadını teşkil eden devlet başkanı partiler üstü bağımsız bir nitelik taşıması ve devletin bütünlüğü ile birlikteliğini temsil ettiğinden dolayı partiler arası siyasi mücadelelerde uzlaştırıcı ve yatıştırıcı nitelikte bir rol teşkil etmektedir.

- Kutuplaşmayı azaltıcı özellik: sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık sisteminde kazananın her şeyi kazandığı ve kaybedeninse her şeyi kaybettiği ve bu nedenle kaybedenlerin dışlandığı bir ortamda kutuplaşmanın arttığı ifade edilmektedir. Başkanlık sistemindeki bu durumun aksine parlamenter sistem hükümetin devam edebilmesi için yasama meclisinde temsil eden tüm partilerin güvenoyuna ihtiyaç duyduğundan sistem tarafından dışlanma söz konusu olmamaktadır. Aksine iktidarda olmayan partiler muhalefet konumuna geçerek kanun yapımı ve hükümetin denetimine iştirak etmektedir.

Parlamenter hükümet sisteminin zayıf yönleri ise şu şekildedir:

- İstikrarsızlaşmış Hükümet: Hükümetin parlamenter sistemde yasama organının güvenine dayanıyor olmasından dolayı hükümetin devamlılığı yasama organının kararına bağlı olmaktadır. Sistem kendi içerisinde bu durum nedeniyle olası bir istikrarsızlık barındırmaktadır (Lijphart, 1996: 67).
- Zayıf Hükümet: Parlamenter hükümet sisteminde koalisyon hükümetlerinin kurulabilmesinden dolayı, hükümetlerin bazen zayıf bir nitelik taşımasına neden olabilmektedir. Çünkü koalisyon ortağı her bir partinin hükümetin politikalarında ortak bir noktada buluşamamaları, farklı siyasi altyapı ve kültüre sahip partilerin yönetim açısından farklı düşüncelerinin olması, parlamenter hükümet sisteminde koalisyon hükümetlerinin ömrünü kısaltan hususlar olmaktadır (Tunçkaşık, 2017: 16).
- Düşük Nitelikli Demokrasi: Parlamenter hükümet sisteminde öncelikle seçmenlerin oy kullanımında geleceğe dair öngörülerde bulunması zorlaşmaktadır. Çünkü oy verilen partinin seçimlerden galip çıkması durumunda hangi milletvekilinin başbakan olarak belirleneceği veya koalisyon durumunda partisinin kurulacak olan hükümete dâhil olup olmayacağı bilinmemektedir. Parlamenter hükümet sisteminde hükümetin seçilmiş vekillerden müteşekkil meclis içerisinde ortaya çıkması, halkın hükümeti doğrudan belirleyemediği için eleştiri konusu olmaktadır. Ayrıca parlamenter sistemde kurulan koalisyon hükümetleri döneminde yaşanan kötü durumlarda, sorumluluğun hangi partiye ait olduğunun net bir şekilde belirlenememesi hesap sormayı güçleştirmektedir. Bu bağlamda istikrarsız ve koalisyonlu bir hükümetin sorgulanmasının zorluğu, parlamenter hükümet sistemi içerisinde demokrasinin niteliğini düşüren bir unsur olarak ifade edilmektedir (Gözler, 2011: 618).

Kuvvet ayrılığı esasına dayanan parlamenter hükümet sistemine dair güçlü ve zayıf yönler bakıldığında modern bir demokrasinin idealize edilmesi çabası sonucunda bir genelleme yapabilmenin mümkün olmadığı görülmektedir (Riggs, 1997: 256-257). Ülke gerçekleri göz önüne alındığında belirtilen özelliklerden bir veya bir kaçının öne çıkabilmesi mümkündür. Parlamenter hükümet sistemine ait zayıf ve güçlü yönlerden bazılarının sivrilebilmesi o ülkenin genel siyasi sistemine ait kurum ve kurallar ile ilişkiler ağının görünümüne bağlı olmaktadır (Gözler, 2000: 31). Bazı düşünürler tarafından Parlamenter sistemin sürekliliği ve geniş şartlar altında hayatta kalma kapasiteleri açısından bakıldığında başkanlık sistemine kıyasla ekonomik kriz dönemleri gibi kilit konularda daha iyi performans gösterdiği ifade edilmektedir (Cheibub ve Limongi, 2002: 3). Parlamenter sistemin ifade edilen bu iyi performansı Przeworski ve arkadaşlarının 135 ülkenin gözlemlenmesi neticesinde çıkan sonuçlar itibariyle de parlamenter sistemlerin daha uzun süre yaşadığına en önemli kanıtı oluşturmaktadır (Riggs, 1997: 257).

1.2.2. Yarı-Başkanlık Sistemi

İlk kez Fransız gazetesi Le Monde ‘un kurucusu Hubert Beuve-Mery’nin dillendirdiği (Parsak, 2012: 11) yarı başkanlık hükümet sistemi, 1958 anayasasının esasında parlamenter bir sistem öngörmesiyle birlikte, devlet başkanının da önemli yetkilere sahip olduğu bir durumdaydı. Yarı-başkanlık sisteminin ortaya çıkışına neden olan süreç ise 1946 ile 1958 yılları arasında Fransa’nın parlamenter hükümet sistemi içerisinde 25 hükümetin kurulması sebebiyle oluşan siyasi ve ekonomik istikrarsızların yaşanması olmuştur (Yüksel, 2013: 51-52). 5. Fransız Cumhuriyeti Anayasası’nda (1958) yapılan 1962 yılı değişikliği ile devlet başkanının halk tarafından seçilerek daha güçlü yetkilere kavuşması yeni bir siyasal modelin oluşmasının önünü açmıştır (Demir, 2013: 835). Yarı-başkanlık hükümet sistemi dünyada Fransa ile özdeşleşmiş olsa da ilk kez Weimar Cumhuriyeti’nce uygulanan bu sistem, o dönemlerde yarı-başkanlık hükümet sistemi için herhangi bir tanımlama olmadığı için kuvvetli bir başkanlık makamının dengelediği parlamenter sistem olarak algılanmaktaydı (Acar, 2016 62).

Dünya çapında yarı-başkanlık sistemini benimseyen pek çok ülke bulunmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere ilk örnekleri Weimar Cumhuriyeti ve Finlandiya’da uygulanmıştır. Yarı-başkanlığın bu ilk örneklerinden sonra dünyaya yayılımı yavaş olmuş olsa da, sonrasında 1990’lı yılların başlarında kendini gösteren üçüncü demokratikleşme dalgası esnasında büyük bir yayılım göstererek pek çok yeni demokrasinin anayasal şeklini oluşturmuştur. Günümüzde ise yarı-başkanlık hükümet sistemi pek çok farklı nedenlerle

uygulanmaya çalışılmaktadır. Türkiye için yarı-başkanlık sistemine geçiş, cumhurbaşkanının yetkilerini arttırmak amacıyla olmuşken, Kenya için ise muhalefet ile cumhurbaşkanı arasındaki anlaşmazlık sonucu, cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlamak amacıyla olmuştur (Elgie, 2011: 1).

Yarı-başkanlık hükümet sistemi, parlamenter hükümet sistemi ile başkanlık hükümet sisteminin belirli bazı özelliklerinin bir araya geldiği bir hükümet sistemi olarak melez bir yapı arz etmektedir. Bu melez yapının genel özelliklerini irdelendiğinde; devleti temsil eden başkanın halk tarafından seçilmesi ve anayasal bağlamda başkanın geniş yetkilere sahip oluşu nedeniyle başkanlık sistemine benzemektedir. Başbakan başkanlığındaki bakanlar kurulunun halk tarafından seçilmiş parlamento tarafından güvenoyuna dayalı faaliyete geçebilmesi ise parlamenter hükümet sistemine benzeşmekte ve ilgili özellikleri bu sistemlerden aldığı bir göstergesi olmaktadır. Yarı-başkanlık sisteminin olmazsa olmaz özellikleri olarak devlet başkanının halk tarafından seçilmesinin yanında devlet başkanının anayasal temelli ve sadece kendisinin kullanabileceği bazı önemli yetkilerinin bulunması ifade edilmektedir. Çünkü devlet başkanının bu önemli yetkilerden mahrum kalması görüntüde yarı-başkanlık sistemi varken esasında bir parlamenter sistemin uygulamada olacağı açıktır (Yazıcı, 2017: 92).

Belirtilen bu genel hususların yanında yarı-başkanlık hükümet sistemi ile ilgili pek çok yazarın zaman içerisinde farklı kıstaslardan hareketle yapmış oldukları farklı tanımlamaları bulunmakta, hatta ülke uygulamaları bazında dahi yarı başkanlık sistemi üzerinde tam olarak bir uzlaşının sağlanmamış olduğu görülmektedir. Her ne kadar yarı-başkanlık sisteminin başta tanımı ve pek çok özellikleri ile ilgili tartışılan hususlar bulunuyor olsa da esasında parlamenter hükümet sistemi ile başkanlık sistemlerinden farklı bir yapısal durumda olduğu genel olarak kabul görmektedir (Uluşahin, 2003: 218-220).

Yarı-başkanlık sisteminin tanımı ve niteliğine dair bu tartışmalar bağlamında, 1980 yılında yarı-başkanlık sistemine ilişkin tanımı literatüre kazandıran kişi Maurice Duverger'dir (Eroğlu Durkal ve Karahöyük, 2017: 56). Duverger, bir sistemin yarı-başkanlık sistemi olarak adlandırılabilmesi için üç unsurun bir arada bulunulması gerektiğini ifade etmiştir (Duverger, 1980: 166):

- Başkanın genel oyla halk tarafından seçilmesi.
- Başkanın oldukça önemli ve geniş yetkilere sahip olması.

- Sadece parlamentonun onayı ile devam edebilecek başbakan ile bakanların yürütme kapsamında bulunması.

Sartori (1997: 173-174) ise Duverger'in yarı-başkanlık sistemi hakkında ifade ettiği unsurlarla uyumlu olarak bu unsurları beşe çıkartmıştır:

- Devlet başkanının doğrudan veya dolaylı bir şekilde halk tarafından belirli bir süre kapsamında seçilebilmesi.
- Yürütme yetkisini devlet başkanının başbakanla paylaşması sonucu ikili bir yapının ortaya çıkması.
- Devlet başkanının parlamentodan bağımsız olması sebebiyle iradesinin hükümet aracılığıyla açıklanması ve bu şekilde yürütmeye dâhil olması.
- Başbakan başkanlığındaki bakanlar kurulu, parlamento bünyesinde oluşup ona bağlı olduğu için devlet başkanından bağımsız bir nitelik arz etmesi ve devam edebilmeleri için gereken güvenoyunun da ancak parlamentonun çoğunluğunun desteği ile mümkün olması.
- Devlet başkanlığı makamının ve yürütmenin ikili yapısının diğer kanadını teşkil eden bakanlar kurulunun birbirlerinden bağımsızlıkları daimi kalmak üzere, zamana ve şartlara göre değişen denge ve üstünlük durumlarının olabilmesi.

Sartori (1997: 174-177) Yarı-başkanlık sisteminin adıyla müsemma bir şekilde ikili bir yapı oluşturduğu için bölünmüş bir siyasi otorite sistemi olduğunu ileri sürmüştür.

Linz, yarı-başkanlık sistemini kuvvetler ayrılığı ilkesinden önemli oranda bir sapmayı gösterdiğini söylerken, ikili yürütme olarak adlandırdığı yarı-başkanlık sisteminin şu hususlara dayalı olarak bulunduğunu ifade etmektedir (Yazıcı, 2017: 98):

- Devlet başkanı seçimlerinin, doğrudan veya dolaylı bir şekilde halk tarafından yapılması.
- Devlet başkanının, meclis üzerinde fesih mekanizmasını çalıştırabilmesi.
- Başbakanın parlamento desteğini alarak, devlet başkanı tarafından atanması.

Farklı bir bakış açısı olarak Shugart ve Carey ise diğer yazarların yarı-başkanlık sistemi olarak adlandırdıkları kavramı, başkancı-parlamenter sistem ve başkancı-başkanlık olarak iki başlıkta incelemişlerdir. Başkancı-parlamenter sistem, yürütmenin kullanımında önceliği devlet başkanına bırakırken başkancı-başkanlık sisteminde ise başkana bırakmaktadır. Ama her iki sistemin ortak özelliği ise yürütmenin paylaşımında bir tarafı

devlet başkanı oluştururken diğer tarafı ise başbakan başkanlığındaki bakanlar kurulu oluşturmaktadır (Yazıcı, 2017: 102).

Yarı-başkanlık hükümet sistemi kendine has bazı özellikleriyle hem başkanlık sistemi hem de parlamenter sistemden ayrılmasıyla diğer sistemlerden farklılaşmaktadır. Ancak her sistemin olduğu gibi yarı-başkanlık sisteminin de bazı avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır.

Yarı-başkanlık sisteminin avantajlarına bakıldığında devlet başkanının halk tarafından belirli bir süre için seçiliyor oluşu, bu sistemin demokratik yönünü desteklemekte olup yürütmenin çift başlılığı ise dengeyi ve uzlaşma kültürünü teşvik etmekte, sistemin tek bir unsurunun baskın çıkmasını engellediği görülmektedir. Yürütmenin sorumluluğunun parlamenter sisteme nazaran daha yüksek olduğu yarı-başkanlık sistemi içerisinde başkanın belirli bir süre için seçilip yasama organınca uzaklaştırılmaması, yürütmenin istikrarını sağlama adına önemli bir araç olmaktadır. Bu durumun başkanlık sistemine benzer bir şekilde yürütmenin başı olarak başkana, belirli bir süre katlanma zorunluluğunu ortaya çıkaran katılık sorunu oluşturma ihtimalinden söz edilmekte ise de bu durum iki başlı yürütme içeren yarı-başkanlık sisteminin sadece bir tarafı için söz konusu olduğundan bu derece bir katılıktan bahsedilememektedir. Yürütmenin parlamentonun güvenoyuna bağlı kanadı olan bakanlar kurulu ise her an parlamento tarafından güvensizlik oyu ile düşürülme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ayrıca devlet başkanının siyasi parti haricinde bir pozisyon alması ve arabuluculuk rolü üstleniyor olabilmesi, uygun siyasi kültür ikliminde sağlam temelli bir demokrasinin yeşermesine sebep olabilmektedir (Özdemir, 2018: 87-88).

Yarı-başkanlık hükümet sisteminin zayıf yönlerine bakıldığında başkanın halk tarafından seçiliyor oluşu, başkanın siyasi süreci kişiselleştirmesine ve hukuk kurallarına aykırı bir biçimde davranış sergilemesine yol açabildiği görülmektedir(Erdem, 2017: 5). Yarı-başkanlık hükümet sisteminin öngördüğü iki başlı yürütme yapısı hükümet ile devlet başkanı arasında yetki ayrımının net olmadığı hallerde çeşitli krizlere yol açabilmektedir. Yasama organı olan parlamento ile yürütmenin bir kanadını oluşturan devlet başkanının aynı meşruiyet kaynağı olarak halk tarafından seçilmeleri nedeniyle çifte meşruiyet krizine yol açabilmektedir (Özdemir, 2018: 88). Yarı-başkanlık hükümet sisteminin neden olabileceği bir diğer dezavantaj: başkanın, başbakanın ve herhangi bir siyasi partinin veya partiler koalisyonunun parlamentoda herhangi bir çoğunluğa sahip olamadığı hallerde ortaya çıkabilecek bölünmüş azınlık hükümeti durumu olmaktadır. Bu durum parlamento

içerisinde istikrarsız ve sık sık değişen koalisyonların oluşmasına neden olmakta ve bu durum devlet başkanının bu istikrarsızlık ortamında yetki aşımı niteliği taşıyan müdahalelerine neden olabilmektedir. Bu bağlamda devlet başkanının yaşanan istikrarsızlık nedeniyle yetki dışına çıkma adına kendini haklı görerek yaptığı bu müdahale, demokratikleşme sürecinin yara almasına neden olmaktadır (Elgie, 2007: 56-58). İki başlı yürütmenin neden olabileceği son dezavantaj ise yürütmeyi oluşturan devlet başkanı ile hükümetin başı olan başbakanın ayrı partilerden olması durumunda, birbirine karşı politikaların uygulanması veya siyasi bir çekişme nedeniyle idari açıdan alınması gereken kararların zamanında alınamayıp sistem krizine yol açabilmesidir. Farklı siyasi partilerin yürütmeyi paylaştığı bu durum kohabitasyon (birlikte yaşama) sorunu olarak adlandırılmakta ve mevcut sistemin kilitlenmesinde bir başka unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar devlet başkanının siyasi tıkanıklık durumlarında meclisi feshedip seçimleri yenilediğinde seçim sonucunun benzer bir tablo ortaya koyması halinde yapılabilecek başka bir tıkanıklık açıcı çözüm bulunmamaktadır (Eroğlu Durkal ve Karahöyük, 2017: 64-65).

1.2.3. Başkanlık Sistemi

Başkanlık hükümet sistemi, yarı-başkanlık sistemi ve parlamenter sistemden özellikleri itibariyle büyük ölçüde ayrılan bir sistem olarak (Aslan, 2015: 15) kuvvetler ayrılığı ilkesinin sert bir şekilde uygulandığı, kuvvetlerin birbirleriyle denge içinde olup birbirlerini kontrol etmeleriyle birlikte icracı organ olan yürütme organının üstünlüğüne dayalı bir temsili hükümet sistemini ifade etmektedir (Kuzu, 1996: 14).

Başkanlık hükümet sistemi bakıldığında parlamenter sistem benzeri tarihi gelişmelerin bir ürünü olmaktan ziyade 1787 yılının mayıs ayında Filadelfiya’da toplanan kurucu meclisin müzakereleri (Kuzu, 2017: 19) ve bu sistemin mucidi olarak anılan Kurucu Babaların (Founding Fathers) çabaları neticesinde oluşturulmuş bir sistemi ifade etmektedir (Fendoğlu, 2010 16). Başkanlık sisteminin klasik biçimi ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) hayata geçirildiği görülmektedir. Bu sistemin kuruluşunda ve anayasanın yazılışında Kurucu Babalar esasında demokratik niteliğe dayanan bir düşünceyle hareket etmemişlerdir, çünkü 18. yüzyıl İngiltere’sinin yönetim sistemini esin kaynakları yapmışlardır. Bu kapsamda Kurucu Babaların asıl düşüncesi sistemin yasama organına bel bağlamayan ve kuvvetlerin dengesine dayanan bir sistem ortaya koymak olmuştur (Teziç, 2013: 366-367). Amerika kıtasında yer alan ilk on üç koloniye karşı İngiliz parlamentosunun sert içerikli uygulamalarının ve koloni valilerinin baskıcı

tutumlarının yasama ve yürütme organlarına karşı bir güvensizlik ortamının oluşmasına neden olduğundan dolayı, Kurucu Babalar parlamenter sistemden ayrı olarak ve özellikle yasama ile yürütmenin birbirlerini dengeleyecek bir hükümet sisteminin kurulmasına çaba harcamışlardır. Bir bakıma başkanlık sistemi İngiliz parlamentarizminin modifikasyona uğramış bir hali olarak sınırlandırılmış bir monarşinin cumhuriyet sistemine çevrilmiş görüntüsünü vermektedir (Hekimoğlu, 2009: 29).

Terimsel manada “Başkanlık Hükümeti Sistemi” kavramının Amerikan iç savaşı evvelinde ABD’nin yönetim biçimini tanımlamak amacıyla ilk defa İngiliz gazetecileri tarafından kullanıldığı görülmektedir (Tunç ve Yavuz, 2009: 8). Nihayetinde başkanlık sisteminin oluşturulduğu bu ortam ve şartlar dikkate alınır, parlamenter sistemin İngiliz kültür ve tarihinin yaşanmışlıkları çerçevesinde süregelen uygulamaların bir neticesi olup, başkanlık sistemi ise İngiliz parlamentarizminin etkisi neticesinde düşünsel bir sürecin sonucu olduğu görülmektedir. (Kuzu, 2017: 19).

Pek çok siyaset bilimci başkanlık sistemi hakkında görüşlerini ifade etmiş ve görüşlerini çeşitli tanımlamalar çerçevesinde belirtmişlerdir. Siyaset bilimci Giovanni Sartori bir sistemin başkanlık sistemi olabilmesi için üç temel kriter belirlemiştir. Bu üç temel kriter başkanlık sisteminin olmazsa olmazlarını ifade etmektedir:

İlk kriter, devlet başkanının süresinin dört ile sekiz yıl arasında olma şartıyla, yani belirlenmiş bir süre için doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından seçilmesi olarak ifade edilmektedir. Sartori’nin en önemli kriter olarak ifade ettiği bu kriter, başlı başına başkanlık sistemi için yeterli olmamakta, halk tarafından seçilmiş bir başkanın aynı zamanda güçlü yetkilere sahip olması gerektiğini de ifade etmektedir. Diğer bir kriter ise parlamentonun, yürütme organı olarak görev yapan hükümetin ne göreve gelişinde ne de görevden ayrılışında herhangi bir tesirinin bulunmayışına işaret etmektedir. Son olarak ise yürütme organının hiçbir şekilde iki başlı bir görüntü vermemesi ve tüm yürütme faaliyetinin başkanın şahsında bütünleşmesi ve idare edilmesi olarak belirtilmektedir. Sartori, ifade ettiği bu üç şartın bir arada olduğu anda saf bir başkanlık sisteminden söz edilmesinin mümkün olduğunu ifade etmiş ve ayrıca başkanlık sisteminin önemli bir istisnası olan ABD başkanlık sistemi haricinde dayanıksız ve zayıf bir yapısı olduğunu, darbelere maruz kaldığını savunmuştur. (Sartori, 1997: 113-117).

Arend Lijphart, başkanlık sistemi hakkındaki görüşlerini direkt ifade etmekten ziyade parlamenter hükümet sistemi ile karşılaştırma yaparak iki sistem hakkındaki

zıtlıkları belirtmektedir. Bu kapsamda başkanlık sisteminin parlamenter sistemle karşılaştırmalı olarak iki temel özelliğinin açıklanabileceğini savunmuştur (Yazıcı, 2017: 22-26):

Bu bağlamda ilk özellik olarak parlamenter sistemde yürütmenin ana unsuru olan başbakanın yasama organınca seçilmesine karşın, başkanlık sisteminde başkanın halk tarafından doğrudan veya dolaylı olarak seçilmesini belirtmektedir. İkinci unsur olarak ise parlamenter sistemde yürütmeyi oluşturan kabinenin yasama organına karşı sorumluluğunu ifade ederken, başkanlık sisteminde ise başkanın süresi belli olacak şekilde yasama organının güvenine dayanmadan görevine devam edebilmesini vurgulamaktadır. Lijphart bu ana özelliklerin yanında, başkanlık sistemine dair bazı tali özelliklere de vurgu yapmıştır. İlk olarak başkanlık sisteminde bir kişinin hem yasama hem de yürütme organında görev alamamasını belirtirken, ikinci tali özellik olarak başkanlık sisteminde yürütmeyi temsil eden başkan ile yasamayı oluşturan meclisin birbirlerinin görevlerine son verememesini belirtmiş, son olarak ise başkanın yürütme yetkisini tek başına sahiplenişini ifade etmiştir (Yazıcı, 2017: 22-26).

S. Matthew Shugart ve John M. Carey, başkanlık sisteminin dayanması gerektiğini ifade ettikleri dört temel kriteri ifade etmişlerdir: Yasama ve yürütmenin birbirinden bağımsız şekilde karşılıklı güvene ihtiyaç duymadan belirli bir süre için görev yapmaları, yürütmenin başını teşkil eden başkanın halk tarafından seçiliyor olması, başkanın kendisine anayasa çerçevesinde verilen kanun yapma yetkisinin bulunması ve seçilen yürütmenin hükümeti teşkil etmesi belirtilen dört ana kriteri oluşturmaktadır (Yazıcı, 2017: 26-27).

Juan Jose Linz başkanlık sistemiyle ilgili görüşlerini iki ana kriter bağlamında ifade etmektedir (Linz, 1985: 1-15):

Yasama organının ve yürütme organını teşkil eden başkanın seçimlerinin belirli bir süre için yapıyor olması belirtilmektedir. Yasama organının mevcudiyeti yürütmeden ayrı ve bağımsız bir görüntü ortaya koyarken, başkanın görev süresi de yasama organından bağımsız olmaktadır. Linz'in ifade ettiği diğer kriter ise demokratik meşruiyet kazanılabilmesi için hem yürütmeyi oluşturan başkanın hem de yasama organı olan meclisin halk tarafınca seçiliyor olması gerektiğidir. Bu sebeple Linz, başkanlık sistemini ikiz demokratik meşruiyet sistemi olarak belirtmektedir. Linz'in iki ana özellik olarak belirttiği bu kriterlerin yanında başkanlık sistemi için ifade ettiği tali kriterler de

bulunmaktadır. Başkanın peş peşe ve belirli bir süre kapsamında seçilebiliyor olması, başkan yardımcısının başkanın makamında bulunamadığı belirli hallerde otomatik olarak yerine geçebilmesi, hükümetin ve devletin başı olarak başkanın istediği gibi kabineyi atama ve azletme yetkisinin bulunması gibi tali nitelikte belirttiği kriterler de bulunmaktadır.

Fred W. Riggs ise başkanlık sisteminde başka bir hususa dikkatleri çekmektedir. Sistemdeki bürokrasinin yasama organı ile yürütme organı arasındaki paylaşımın bir sahnesi olduğunu belirtmektedir. Ortaya çıkan parçalı durumun, başkanlık sisteminde başkanın kendi atamasıyla göreve gelen bürokratları üzerindeki etkinliğini azaltmakta olduğunu savunmakta ve bu nedenle oluşan parçalı bürokrasinin devlet idaresi adına verimli olmayıp gerekli faaliyetlerin işleyişine zarar vereceğini ifade etmektedir (Riggs, 1997: 257).

Başkanlık Sisteminin tarihi gelişimine ve bu sistem hakkındaki tanımsal görüşlere baktıktan sonra, sistemin özelliklerinin belirtilmeye çalışılırken her ne kadar bazı yazarlar tarafından başkanlık sistemine dair asli ve tali özellikler ayrımı ile belirtiliyor olsa da başkanlık sistemine dair tüm ayırıcı özellikler şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

Başkanlık sistemine dair ayırıcı özelliklerinden biri, yürütme organının tek başlı olarak başkan tarafından temsil edilmesidir. Parlamenter sistemden ayrık olarak tek başlı yürütmenin olduğu başkanlık sisteminde başkan, yetkisini doğrudan veya dolaylı olarak kullanabilmektedir. Parlamenter sistemde başbakan ve devlet başkanından müteşekkil yürütmenin iki pozisyonunun aksine, başkanlık sisteminde başkan yürütmeyi tek başına üstlenmektedir. Yürütme organı tek kişiden oluştuğu için başkanlık sisteminde yer alan bakanlar başkanın inisiyatifi doğrultusunda atanır ve görevden alınırlar. Bakanların parlamenter sistemdeki gibi yasama meclisine karşı herhangi bir sorumlulukları bulunmamakta, tek sorumlu oldukları yer başkanlık makamı olmaktadır. Başkan yardımcıları ise yasama meclisinin oluru şartıyla başkan tarafından atama ve görevden alınışları yapılırken, başkanın belirlediği politika doğrultusunda hareket etme zorunluluğundadırlar. Başkan, görevini üstlenirken sistemde herhangi bir başka ortağı bulunmadığından dolayı yürütme görevinin hem siyasi hem de hukuki manada sorumluluğunu üstlenmektedir (Teziç, 2018: 532).

Başkanlık hükümet sisteminde başkan, doğrudan doğruya veya seçim heyeti aracılığıyla halk tarafından seçilmektedir (Lijphart, 1996: 63). Başkanın halk tarafından

seçiliyor olması onun yasama meclisi karşısında güçlü bir konuma oturtmaktadır. Aynı zamanda halk tarafından seçilmesi yasama organı gibi başkanın da meşruiyetini halktan aldığına göstergesi olmaktadır. Hükümette görev alan birisi yasama organında görev alamadığı gibi, yasama organında yer alan bir meclis üyesi de yürütme de görev alamamaktadır. Eğer bir meclis üyesi yürütmede görev alacak olursa üyelik görevini bırakmak zorundadır. Bu nedenle başkan, bakanları ve yardımcılarını yasama meclisinde yer almayan veya meclis üyeliği görevinden ayrılmış kişiler arasından seçmektedir. Kuvvetler ayrılığı gereği olarak da yürütme organı hiçbir şekilde yasama organının işleyişine karışacak şekilde kanun teklifinde bulunamamaktadır, ancak düşünce ve dileklerini meclise mesaj şeklinde iletebilmektedir. Buna mukabil yasama organının da hiçbir şekilde yürütmenin iş ve işleyişlerine karışabilmesi mümkün değildir. Yürütme organının yasamadan bağımsız bir şekilde halk tarafından seçilmesinden ve bu bağlamda bağımsız çalışmasından hareketle yasama meclisine karşı herhangi bir siyasi sorumluluğu bulunmamaktadır (Karatepe, 2013).

Yasama ve yürütme organlarının birbirlerine karşı siyasi sorumlulukları bulunmamasının doğal bir sonucu olarak, başkanın seçildiği belirli bir süre boyunca yasamanın güvenine dayanması söz konusu olmadığı gibi başkanın da yasama organını feshedebilme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır (Gözler, 2017: 83-84). İstisnai bir durum olan Suçlama (Impeachment) Mekanizması haricinde yasamanın, yürütme organının görevine son verebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle görev süresi içerisinde başkanın koltuğunun ancak istifa, ölüm veya suçlama hallerinde boşalabilme ihtimali bulunmaktadır (Güler, 2018: 303).

Başkanlık sistemine dair güçlü yönlerini ele aldığımızda ilk olarak sistemin olumlu karşılanan en önemli yönünün istikrarlı bir yönetimin meydana geldiğine ilişkin görüşler oluşturmaktadır. Belirlenmiş bir süre kapsamında ve halk tarafından seçilen başkanın Suçlama (Impeachment) Mekanizması istisna olmak üzere, istifa, ölüm veya sağlık sorunları sebebiyle çekilme durumu haricinde yasama meclisi tarafından görevinden alınamaması, istikrarın sağlanması için en kuvvetli kanıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Yürütmenin tek kişi olarak başkan etrafında toplulaşması nedeniyle de bakanların uzmanlaşabilmesi ve bu bağlamda daha etkin bir yönetimin sergilenmesi mümkün olmakta ve başkanlık sistemini savunanlarca bu etkin yönetimin kuvvetler arasındaki kontrol ve dengeler mekanizması ile birlikte kişi hak ve özgürlüklerinin güvencesi haline geldiği ifade edilmektedir. Yürütmenin tek kişi tarafından üstlenilmesi hakkında olumlu nitelikteki bir

diğer görüş ise kriz anlarında karar alabilme yeteneğinin daha etkin ve hızlı olacağı düşüncesidir. Parlamenter sistemde kanunların çoğunluğu hükümet tasarısına dayanmakta olduğu için yasama organının gücünün aşınmasına sebep olmakta, ancak başkanlık sistemi yasama organındaki bu güç aşınmasını engellemekte ve yasama organının gücünü korumasını sağlamaktadır (Yaman, 2014: 88-89).

Parlamenter sistemle karşılaştırıldığında başkanlık sisteminin aslında en güçlü yanlarından biri de koalisyon hükümetlerinin neden olduğu istikrarsız dönemlerin görülmeşiştir. Sistemin zorlamış olduğu bu koalisyonsuz yürütme sistemi, yönetsel belirsizliklerin de önüne geçmiş olmaktadır (Yaman, 2014: 88). Böylece siyasi merkez adına bir odaklanma noktası oluşmakta, başkanlığı elde etmek isteyen adayın her kesimin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir politika yürütmesi gerekmektedir. Bu sayede küçük parti ve oluşumların iktidar umutları olmadığı için merkeze doğru çekilerek merkezi parti ideolojilerini etkileme yoluna gitmeleri ve bu çerçevede siyasi açıdan merkezi bir güçlenmenin olması, istikrarsızlığı engelleyen bir durum olarak görülmektedir (Efe ve Kotan, 2015: 76).

Başkanlık sistemi hakkında ifade edilen bir diğer güçlü özellik ise daha demokratik bir yönetim sağlamasıdır. Çünkü yürütmeyi temsil eden başkanın halk tarafından seçiliyor olması başkanlık yönetiminin kuvvetli bir meşruiyet çerçevesinde görev yapabilmesini sağlamaktadır. Parlamenter sistemle karşılaştırıldığında, parlamenter sistemde yürütmenin yasama organı içerisinde seçiliyor olması demokratik temsil ve meşruiyet açısından parlamenter sistemin başkanlık sisteminin gerisinde kalmasına neden olmaktadır (Aslan, 2015: 17). Başkanlık sisteminin demokratik açıdan olumlu bir diğer yönü ise oy veren seçmenin oy verdiği kişinin seçilmesi halinde kimin hükümetin başında olacağını bilmesini ifade eden öngörülebilirliktir. Parlamenter sistemde yasama meclisine dair bir seçim yapılırken sonuçta kimin başbakan olacağı bilinemediğinden demokratik açıdan zayıf bir nitelik taşımaktadır. Başkanlık sisteminin bir diğer demokratik yönü ise yürütme organının tek kişiden oluşması ve sorumluluğun yüklenebileceği makamın belli olmasından hareketle hesap sorulabilirlik açısından net bir görüntünün çizilmesidir. Parlamenter sistemde suçun başkasına atılma ihtimalinin yüksek olmasına karşın başkanlık sisteminde sorumluluk teşhisi daha kolay olmakta ve yeni seçim sürecinde başkanın uygulamalarına karşın hesap sorulabilmesi mümkün olabilmektedir. Bu nedenle başkanlık hükümet sisteminde seçmenin başkan karşısında hesap sorabilme gücü yüksek olması demokratik açıdan daha olumlu bir tablo çizmektedir (Gözler, 2011: 582).

Başkanlık sistemine ilişkin ifade edilen görüşler arasında olumlu yönlerine yapılan vurgular olduğu gibi, olumsuz yönlerine dair görüşlerde bulunmaktadır:

Bu kapsamda Juan Jose Linz başkanlık sistemini, siyaseti sıfır toplamlı bir oyun kapsamında ya hep ya hiç olacak şekilde bir pozisyonun oluşması eğiliminde olan ve bu tür bir oyunun doğal bir çatışma potansiyelini ortaya çıkardığı için kaçınılmaz bir şekilde sorunlu bir sistemi ifade ettiğini savunmaktadır. Parlamenter sistemde, parlamento seçimleri tek bir parti için kesin bir çoğunluğu teşkil edebiliyor olsa da sonuçta parlamentonun kendisi daha çok sayıda partinin temsil edildiği bir yer olmaktadır. Güç paylaşımı ve koalisyon oluşturmanın oldukça yaygın olduğu parlamenter sistemde büyük partiler koalisyon esnasında daha küçük partilerin beklentilerine ve çıkarlarına özen göstermektedirler. Bu nedenle diğer partiler de iktidara ortak olma ihtimallerine binaen sisteme katılma ve pay sahibi olma beklentilerini korumaktadırlar. Bu durumun aksine başkanlık sisteminde başkan iktidarı tek başına elde etmiş olması ve bağımsız bir otoriteye sahip olması nedeniyle sadece kendisini seçen çoğunluğun taleplerine cevap verme ihtimali daha yüksek olmaktadır. Başkanın duruşu ve rolü hakkındaki bu tür varsayımlar dikkate alındığında kendisinin zaman içerisinde halk nazarında daha sevimsiz bir pozisyon alacağı muhtemel görülmektedir. Başkanlık seçiminde kazanan ve kaybeden tarafların kesin olarak belirlenmesi nedeniyle, parlamenter sistemdeki gibi ittifaklardaki kaymalar veya daha büyük ulusal birlik koalisyonlarının oluşturulması gibi geniş tabanlı hükümetlerin meydana gelmesi veya büyük hadiseler karşısında seçimlerin yenilenmesi söz konusu değildir. Bu yüzden kaybedenlerin iktidarı elde edebilmek adına yeniden yarışabilmesi için ülkeden ülkeye değişen süreler olmak üzere en az dört veya beş yıl beklemeleri gerekmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı Linz, başkanlık sistemindeki sıfır toplamlı oyun kuralının, siyasi kutuplaşmayı ve gerginliği daha da şiddetlendirdiği savunmaktadır (Linz, 1990: 56).

Başkanlık sistemi kurumsal olarak yasama ve yürütme organlarının birbirlerinden ayrılması esasına dayanırken, parlamenter sistem ise bu iki kuvvetin kaynaşması esasına dayanmaktadır. Ancak parlamenter sistemin başkanlık sistemine nazaran demokratik istikrar açısından daha uygun olduğu savunulmaktadır. Çünkü başkanın ve yasama meclisinin birbirinden ayrı şekilde halk tarafından seçilmesi çift taraflı meşruiyet sorununa yol açmaktadır. Bu iki kuvvet arasında yetkiye dayalı çatışmaların artan düşmanlıklara yol açma ihtimali bulunmaktadır. Parlamenter sistemde ise yürütmenin yasamadan bağımsız bir niteliği bulunmadığı için halk tarafından seçilen yasama organı yine halk tarafından verilen meşruiyetin temsilcisi konumunda olmaktadır. Başkanlık sistemindeki bu çifte

meşruiyet iddialarının istikrarlı demokrasi için elzem olan ılımlılıktan ziyade başkan ile yasama meclisi arasında çelişkili ilişkilere yok açtığı savunulmaktadır (Mainwaring, 1990: 9).

Başkanlık sisteminin eleştiriye konu olan bir diğer zayıf özelliği ise katılık sorunudur. Yürütmeyi oluşturan başkan ne kadar yeteneksiz olursa olsun, yasama tarafından görevinden alınabilecek bir sistem olmadığı için başkanın görev süresi kesin olarak sabit olmaktadır (Tuncaşık, 2017: 7-8). Bu durumda başkanın bir sonraki seçime kadar görevini kesintisiz bir şekilde ifa edeceği anlamına gelmesi aslında başkanlık sisteminin karakteristik özelliği olan sert kuvvetler ayrımının bir tezahürü olmaktadır. Parlamenter sistemde yasama ve yürütme organlarının karşılıklı olarak fesih ve güvenoyu mekanizmaları ile tıkanıklık durumlarında sistemi rahatlatarak unsurlar ellerinde bulunmaktadır. Ancak başkanlık sisteminde çok kısıtlı ve istisnai durumlarda kullanılacak olan Suçlama (Impeachment) haricinde yasama ve yürütme organlarının siyasi tıkanıklık durumunda bu tıkanıklığı açabilecek mekanizmaları ellerinde bulunmamakta ve bu durum da katılık sorununa yol açmaktadır (Yazıcı, 2017: 39-53).

Başkanlık sistemine yöneltilen son eleştiri ise, iktidarın kişiselleşmesi ve bu durumun bir sistem krizine dönüşebilme olasılığıdır. Çünkü yürütme organı tek kişiden müteşekkil olduğu için belirli bir süre kapsamında hem devleti hem de hükümeti temsil eden başkanın tüm halkı ve devleti temsil ettiği düşüncesine kapılarak iktidarı kişiselleştirme yoluna sapma ihtimali bulunmaktadır. Böyle bir düşünce içine giren başkan ise yasama meclisine karşı uzlaşmaz tavırlar içine girebilme ihtimaline binaen, yasama ve yürütmenin birbirlerinin hukuki varlığına fesih veya güvenoyu gibi mekanizmalarla son veremediklerinden dolayı krizin büyüme ihtimali artmaktadır. Başkanlık sisteminde oluşan bu tür krizlerde seçime gitme olasılığı da bulunmadığı için anti demokratik yöntemlere başvurulma seçeneği akla gelmekte ve bu tarz bir sistem krizinin askeri darbe ile çözülme ihtimali ortaya çıkmaktadır (Gözler, 2000: 41-43).

Başkanlık sistemi bağlamında bahsedilen tüm bu güçlü ve zayıf yönler düşünürlerin teorik manadaki görüşleri olarak ele alınmakta olup, pratikte başkanlık sistemini uygulayan ülkelerin siyasi, sosyal ve kültürel kodlarıyla uyumu oranında bu niteliklerin farklı kombinasyonlar çerçevesinde ortaya çıkabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

BÖLÜM II

2. SİYASAL PARTİLERE GENEL BAKIŞ

Bu bölümde çeşitli düşünürlerin siyasal partilere ilişkin görüşleri ifade edilecektir. Bu bağlamda siyasal partilerin oluşumlarına ilişkin tarihsel süreçle birlikte gelen özellikleri ele alınmıştır. Ayrıca siyasal partilerin çeşitli düşünürlerin ifade ettiği görüşler çerçevesinde tipolojileri ve parti sistemleri açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. TANIMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖZELLİKLERİ

Bir siyasal sistemin işleyişini anlayabilmek için sadece anayasal kurumlar bağlamında bir incelemenin yetersiz olacağı ortadadır. Bu nedenle bir ülkede uygulanmakta olan siyasal sistemin gerçek mahiyetini tespit edebilmek için, anayasanın çizmiş olduğu çerçevenin haricinde o ülkeye ait siyasal partilerin tipolojisini, sosyokültürel altyapısını, iç yapılanmaları ve ülkede görülen parti sistemi gibi daha pek çok unsurun bilinmesi gerekmektedir (Kapani, 2018: 174). Bu bağlamda siyasal partileri tanımlayabilmek ve işleyişlerini öğrenmek büyük önem arz etmektedir çünkü siyasal partiler demokratik siyasal sistemlerin en önemli kurumları olarak başta bireylerin temsilini sağlayan sosyal ve siyasal bir örgütlenme yapısını ifade etmektedir (Çam, 2011: 415).

Siyasal parti kavramı düşünüldüğünde ilk olarak aynı siyasi görüş etrafında aynı görüşü ve düşünceyi paylaşan kişiler topluluğu akla gelmektedir (Dağ ve Irk, 2012: 42). Bu akla gelen ilk görüş yanında Parti (la partie) kelimesinin kökenine baktığımızda dilimize Fransızca kökenli olarak geçmiş olduğu ve kelime manası olarak bölüm veya parça anlamına geldiği görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında ise fırka kelimesi parti manasında kullanılmakta ve mensuplarının düşünce, inanış ve fikir açısından diğer insanlardan ayrıldığı bir oluşum manasında ifade edilmekteydi (Çağlayandereli, 2017: 441).

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasının 68. ve 69. Maddelerinde siyasal partiler düzenlenmiş olup, siyasal partilerin tanımına ilişkin bir ifade bulunmamakta ve ilgili tanım Siyasi Partiler Kanunu'na bırakılmıştır. Siyasi Partiler Kanunu'nun (1983) 3. Maddesinde siyasal partiler şu şekilde tanımlanmaktadır: “ *Siyasî partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahallî idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile millî iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş*

medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzelkişiliğe sahip kuruluşlardır”.

Kanun tarafından tanımlaması yapılan siyasal partiler için milli irade oluşumunu sağlamanın ve ülkenin çağdaş medeniyete ulaştırılmasının amaç olarak belirtildiği bu ifade yetersiz gözükmekte ve Teziç'in (1976: 7) belirttiği gibi siyasal partilerin iktidarı ele geçirme amacının göz ardı edildiği bir tanımlamanın ve bu manada sosyal, ekonomik veya siyasi amaçları doğrultusunda iktidarı hedeflemeyen bir oluşumun da siyasi partiyi ifade etmeyeceği görüşü önem arz etmektedir.

La Palombara ve Weiner (1966: 6) ise siyasal partileri tanımlayabilmek adına dört önemli kriter ortaya koymuştur:

- Partinin, yöneticilerin parti yönetiminde buldukları zamanı aşacak şekilde süreklilik arz etmesi gerekmektedir.
- Partinin sürekliliği kapsamında oluşturulacak bölgesel örgütlerinde aynı sürekliliğe sahip olarak parti ile olan ilişkileri devam etmelidir.
- Parti liderlerinin asıl amaçları iktidara etkide bulunmaktan ziyade direkt olarak iktidarı ele geçirmek olmalıdır.
- Partiler her halükarda gerek seçim yoluyla gerekse de başka yollarla halk desteğini kazanmak zorundadır.

Diğer taraftan Sartori, siyasal partiyi, resmi olarak bir niteliğe sahip olan ve siyasi makamlara adaylarını seçimler yoluyla yerleştirebilen bir yapı olarak tarif ederken, Downs ise belirlenmiş ortak amaçları doğrultusunda kendi aralarında iş birliği içinde bulunan bir gruplaşma olarak ifade etmektedir (Sayarı, 2018: 125). Yine Raymond Aron siyasal partiyi devamlılık arz eden ve düzenli bir örgütlenme kapsamında şahısların iktidarı ele geçirmek ve bu iktidarı devam ettirebilmek adına bir araya gelmeleri olarak tanımlamış, Max Weber ise bir araya gelmeye yatkın toplumsal ilişkileri, belirli bir ideali gerçekleştirebilmek için bir araya getirip bağımlılaştırma olarak belirtmiştir (Çam, 2011: 418).

Tüm bu tanımlama çabaları ışığında Sarıbay (2001: 5-6) siyasi partilere ilişkin benzer görüşleri bir araya getirerek bazı ölçüleri sıralamıştır:

- Siyasal partiler, kendilerini bireysel veya kolektif olarak belirli bir siyasi görüşle veya siyasi bir kimlikle (muhafazakâr, demokrat, sosyalist, vb.) özleştirmiş kişilerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır.

- Kendini belirli bir ideoloji çerçevesinde gören ve bir siyasi parti içerisinde ortak amaçlar uğruna birleşen kişiler bu amaçlarını hükümet içinde veya dışında gerçekleştirmek için çaba harcarlar.
- Aynı görüş ve ideoloji etrafında toplanan kişilerin siyasi parti çatısı altındaki bu faaliyetleri meşru ve yasal olmakla birlikte yasaklanmış olsa da iktidarı ele geçirme amacını güden oluşumların siyasi partiden çok gizli örgüt benzeri bir isimle açıklanması gerekmektedir.
- Siyasi partiler için seçimler temsili bir hükümet sisteminde iktidarı ele geçirmenin tek aracı olduğundan dolayı adaylarını belirleyerek seçmenin desteğini sağlamak çok önemlidir.

Nihayetinde siyasi partiler ülke çapında örgütlenmiş ve halk nazarında siyasi destek arayan bir örgüt olduğu için iktidarı hedeflemeyen, yaygın bir örgüt ağı kurmamış ve halk nezdinde destek aramayan bir oluşum, hukuki açıdan parti adını taşıyor olsa bile siyaset bilimi bakış açısıyla gerçek bir parti özelliği taşımamaktadır. Bu kapsamda mecliste yer alan vekillerin gruplaşmaları veya bazı dernekler siyasi amaç gütseler bile siyasi parti olarak sayılmazlar. Yine siyasi partiler gibi ülke çapında örgütlenmesi olan ve siyasi konularda faaliyet gösteren baskı grupları da iktidarı ele geçirme istekleri bulunmadığı için siyasi parti özelliği göstermezler. Her ne şekilde ve ad altında olursa olsun her hangi bir siyasi oluşumun yukarıda siyasi partiler için ifade edilen yaygın örgüte, iktidarı ele geçirme isteğine ve sürekliliğe sahip olma gibi niteliklere haiz olmadıkları sürece o oluşumun siyasi parti olarak görülmesi mümkün olmamaktadır (Çam, 2011: 416-417).

Tarihsel olarak siyasi partilerin ortaya çıkışı incelendiğinde günümüzdeki anlamıyla siyasi partilerin kuvvetler ayrılığı ilkesinin belirmesinden sonra ortaya çıktığı söylenebilir (Büke, 2016: 226). Bu anlamda ilk defa modern manadaki siyasi partiler 19. yüzyılda Fransız Devrimi sonrası oluşmaya başlamış, ardından Avrupa ve dünyanın diğer ülkelerinde de aynı siyasi görüşe sahip kişiler bir araya gelip örgütlenerek seçimler neticesinde ülke yönetiminde söz sahibi olmaya hak kazanmışlardır (Tan, Çiçek ve Koçar, 2015: 352). 19. yüzyıldan önce ise İngiltere’de ki Tory ve Whig gruplaşması benzeri oluşumlar bazı Avrupa ülkeleri parlamentolarında görülmüş olsa da bu tarz oluşumların siyasi parti olarak ifade edilmesi uygun düşmemektedir (Kapani, 2018: 175). Batı demokrasilerinde ilk örneklerinin görüldüğü siyasi partiler, batı tarihinin yaşadığı demokrasi mücadelesi ve sosyoekonomik gelişimin sonucu olan Sanayi Devrimi neticesinde ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Çam, 2010: 418). Bu gelişim süreci

içerisinde demokratik düşüncenin gelişimi ile birlikte parlamentonun ağırlığı artmış ve halkın oy hakkının önemsenerek daha önce oy hakkı olmayan geniş kitlelere yükselen demokratik talepler doğrultusunda oy verme hakkı tanınmıştır. Bu bağlamda dar bir yönetici elit kesiminin elinde olan devlet yönetimi artık halkın katılımcı talepleri neticesinde daha geniş kitlelerle birlikte iktidarın paylaşımı sonucunu doğurmuştur. Bu temelden değişim ortamı doğal olarak demokratik taleplerin toplulaştırılıp yönetimde söz hakkına sahip olmak adına kanalize edilebilecek bir mecra olarak siyasal partilerin oluşumunda başat rol oynamıştır (Kapani, 2018: 175).

Yine bu bağlamda siyasal partilerin 19. yüzyıldan başlayan bu gelişim sürecini özetleyen Duverger (1970: 16), siyasal partilerin kökenlerini “Parlamento İçinde Doğan Partiler” ve “Parlamento Dışında Doğan Partiler” olarak iki kısma ayırmaktadır. Parlamento içinde doğan partiler hakkındaki görüşlerini partilerin gelişiminin oy hakkının ve parlamento yetkilerinin genişlemesiyle birlikte artan demokratik gelişime bağlamıştır. Parlamentoların üyelerinin genişleyen yetkilerinin ve artan bağımsızlıklarının tesiri altında faaliyetlerinde bir birlik ve bütünlük sağlayabilme adına ortak özelliklerin göz önüne alındığı bir düşünce içerisinde hizipleştiklerini ifade etmiştir. Oy hakkının ise genişletilmesi ve artırılmasıyla da geniş kitlelere parlamento adaylarının tanıtılabileceği ve oylarının kanalize edilebileceği seçim komitelerinin oluşturulduğunu belirtmiştir. Bu iki parametreden hareketle Duverger, siyasal partilerin doğuşunu seçim komiteleri ve parlamentoda oluşturulan grupların varlığına bağlamaktadır. Parlamento dışında doğan partileri parti şeklinin, asıl meşguliyeti seçimler veya parlamento olmayan dış bir kurum tarafından tespit edildiği durumlar olarak açıklamıştır. Kökenine bakılmaksızın parlamento içi doğan partiler ile parlamento dışındaki partileri birbirinden tamamıyla farklı gören Duverger, parlamento dışı partilerin gelişiminin diğer partilerin aksine yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir biçimde merkezîyetçi bir yapıda oluştuğunu savunmuştur. Dışarıdan doğan partilerin çekirdeğini özellikle işçi sendikalarının, dinsel yapıların, bazı derneklerin ve tarım kooperatiflerinin oluşturduğunu ifade etmiş, ideolojik yöne vurgu yapan bir mekanizmaya işaret etmiştir (Duverger, 1974: 15-31).

Siyasal partilerin kökeniyle alakalı bir diğer görüş ise Lipset ve Rokkan'ın “Sosyolojik Açıklama” olarak adlandırılan yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda toplumsal olarak oluşmuş bölünmüşlükler ana unsur olarak ele alınmakta ve siyasal partilerin kökenlerini kurumsal nedenlerden ziyade toplumsal nedenlerle açıklamaktadır. İncelemelerinde Lipset ve Rokkan, tüm Avrupa'daki siyasi partileşmeyi merkez-çevre, toprak-sanayi, devlet-kilise

ve mülk sahibi-işçi olarak belirledikleri dört ana toplumsal gruplaşmaya dayandırmakta; muhafazakâr, liberal, çiftçi ve sosyalist gibi çeşitli partilerin bu gruplaşma neticesinde oluştuklarını savunmaktadırlar. Bu kapsamda Avrupa ülkelerindeki parti sistemlerinin çeşitlenmesini ise belirttikleri bu dört gruplaşmanın ülkeden ülkeye değişen güçleri ve zamanlamaları açısından açıklamışlardır. Fakat Lipset ve Rokkan'ın bu modeli siyasi kurum ve kişilerin parti örgütlenişindeki paylarını ihmal ettiği ve sosyolojik indirgemeci bir yaklaşım sergilediği gerekçesiyle eleştiri almıştır (Sayarı, 2018: 127).

Bir diğer siyasi parti oluşumuna ilişkin teori ise La Palombara ve Weiner'in (1966: 19-21) ifade ettikleri toplumsal değişim ve modernleşme bağlamındaki siyasi parti gelişimidir. Bazı ülkelerdeki siyasi parti oluşumlarının toplumsal değişim ve modernleşme ekseninde meydana gelen yükseköğrenim oranının artışı, kentleşme ve modern anlamda bir bürokrasi sisteminin oluşturulmasıyla bağlantılı olduğunu, böylece sosyoekonomik ve politik kalkınmanın siyasi partilerin oluşumuna temel teşkil ettiği yazarlarca belirtilmiştir.

Siyasal partilerin oluşumuna ilişkin bir diğer görüş olarak, sömürge yönetimlerinden kurtulmak isteyen halkların ulus-devlet kurma aşamalarında meydana gelen siyasi partiler ifade edilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde oluşan milliyetçi partiler ulus-devletlerin kuruluşunda örgütlenerek önemli bir rol oynamışlardır. Bu ülkelerin tarihi, coğrafi ve kültürel özellikleri milliyetçi hareketlerin ortaya çıkışında önemli bir etken olmuş ve ulus-devletleri kuran bu partilerdeki liderlik tipolojisinin oluşumu da bu etkenlerin bir sonucu olarak ifade edilmektedir (Çam, 2011: 420). Ulus-devlet kuran bu siyasi partilere verilen en başat örnek Hindistan Ulusal Kongresi olmakla birlikte, Türkiye'nin kuruluşunda da önemli tesiri olan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İttihat ve Terakki Cemiyetinin devamı niteliğinde sayılabilecek Cumhuriyet Halk Partisi 'de (CHP) bir diğer önemli örnek olarak gösterilmektedir (Sayarı, 2018: 127). Parti oluşumlarını açıklayan görüşler içerisinde bir diğeri parti bölünmesi veya parti içi muhalif hareketlerin ayrılması sonucu oluşan partiler ifade edilmekte ve ayrıca tam tersi bir şekilde partilerin birleşerek oluşturdukları partilerde belirtilmektedir (Çam, 2011: 420).

Sonuç olarak siyasi partiler içinde buldukları siyasi sistemin yapısından etkilenmekte ve bu etkileşim neticesinde partilerin işlevlerinin özellikleri ve kapsamı ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda siyasi partiler işlevlerini yerine getirirken devlet sistemini ve toplumsal kültürü geniş ölçüde etkilemektedir. Partilerin bu işlevleri uygulanırken siyasi, ekonomik ve toplumsal bazı faaliyetler bireyden başlayarak tüm

topluma tesir edici bir görünüm arz edebilmektedir. (Öztürk ve Altıntaş, 2019: 499). Siyasal sistemin işleyişi açısından bazı işlevler önem arz etmekle birlikte bazı işlevler ise daha az önemli olabilmektedir (Sayarı, 2018: 128). Siyaset bilimcilerin üzerinde en çok durdukları ve ortak bir anlayış çerçevesinde genel kabul gören siyasal partilerin işlevlerini şu şekilde ifade edebilmek mümkündür:

- Siyasal partilerin en önemli işlevlerin başında gelen toplumsal çıkarların bir araya getirilmesi ve ifade edilmesidir. Siyasal partiler genel olarak ülke çapındaki çıkarları ve eğilimleri bir araya getirerek ülke içindeki bölgeler ve sosyal sınıflar arasındaki mesafeyi azaltarak toplayıcı ve bütünleştirici bir rol oynarlar. Bu sayede belirli inanç ve fikir çerçevesinde bir kümeleşme oluşturarak çoğulcu toplumlarda siyasal tercih sorunu olan konuları birkaç ana başlık haline indirgeyip siyasal temsilin gerçekleşmesini sağlarlar. Demokratik sistemin işleyişinde büyük rol oynayan siyasal partilerin olmadığı bir ortamda, siyasal tercihlerini net bir şekilde belirleyemeyen seçmenin talep ve istekleri siyasi temsil boyutundan mahrum olmak zorunda kalacaktır (Kapani, 2018: 179-180).
- Siyasal partiler, siyasi bireylerin seçilerek sistemdeki mevkilere yerleştirme işleviyle aslında toplumsal çıkarların bir araya getirilmesi ve ifade edilmesi, siyasi katılım ve iletişim gibi diğer parti işlevlerini de yerine getirilmesini sağlamaktadır. Bağımsız bir adayın parlamentoya seçilmesinin zorluğu karşısında siyasal parti üyesi bir şahsın seçilmesi daha kolay olmakta ve böylece parti üyesi bir kişinin üst seviye politika oluşturma makamı olan hükümette yer alabilmesi için parti üyeliği önem arz etmektedir. Her ne kadar parti dışı teknokrat bir bakan atanması da mümkün olsa da genel olarak siyasal partilerin meclis gruplarında yer alan üyelere hükümette yer alacak bakanlar seçilmektedir. Sistemdeki önemli mevkilere bireylerin yerleştirme hususunda aday gösterme yöntemi ve süreçleri ayrıca siyasal partinin demokratikleşme oranı hakkında da önemli ipucu vermektedir. Çünkü uzun dönemler boyunca parti başında kalabilen liderlerin sırrı da aday sıralama ve gösterme süreçlerindeki teknelci davranışlarında yatmaktadır. Partilerin üst düzey yerlere getirdiği üyeleri sayesinde parti program ve ideolojisi doğrultusunda bir yönetim sergileyebilme imkânı sağlanmaktadır. Ayrıca siyasal partilerin ülke yönetiminde oynadığı rolü hükümetin kuruluşu esnasındaki çabalarında görmek mümkün olmaktadır. Çünkü hükümetin kurulabilmesi için esas işlevi siyasal partiler yerine getirmektedir (Sayarı, 2018: 128-129).

- Çift taraflı gelişen haberleşme sistematığı, düzgün işleyen bir siyasal sistemin varlığı için olmazsa olmaz niteliktedir. İktidardaki parti ya da partilerin verdiği haberlerde kendi icraatlarını öne çıkarma söz konusu olabilirken, muhalif partiler ise eleştirel açıdan bu icraatları kamuoyuna aktarabilmektedirler. Parti ideolojilerinin katı olduğu durumlarda ve toplumun bilinç ve kültür seviyesi süzgecinden geçtikten sonra haberin algılanışı yapısal sorunları kapsayacak şekilde sertleşebilmektedir. İktidar partisi tarafından verilen haberin doğruluğunun muhalif partilerce teyit edilmesi, doğru haber vermek adına bir baskı unsuru olmakta ve böylece toplumun hem çok kaynaklı bir biçimde hem de doğru haber alması sağlanabilmektedir. Kamuoyunun eğitilmesi açısından haber vermenin yanında yorumlama faaliyeti de önemli bir yer almaktadır. Profesyonel bir yönetime sahip olan partiler toplumun eğitilmesi yönüne önem vererek toplumun aydınlatılacağı, çeşitli siyasi yorumları alabileceği ve dikkatini belirli toplumsal sorunlara çekebileceği noktasında haberleşmenin önemini farkındadırlar. Ayrıca toplumsal talep ve isteklerin sisteme iletilebileceği bir mekanizmanın varlığı da siyasal sistemin işlerliği açısından büyük önem taşımaktadır. Siyasal partiler haber alma işlevinde bölgesel örgütleri, baskı grupları ve çeşitli kamuoyu vasıtaları ile toplumdan aldığı haberleri iktidara iletilebilecek araçlara sahiplerdir ve böylece halk ile iktidar arasında bir köprü görevi üstlenmektedirler (Çam, 2011: 427-429).
- Siyasal partiler haberleşme yoluyla eğitimin önemini farkında olmakla birlikte toplumu eğiterek toplum içerisinde siyasal sosyalleşme işlevini de yerine getirmektedirler. Günümüzdeki siyasi katılımın temel araçlarından biri olan siyasal partilerin halkın ülke sorunlarına olan dikkatlerini çekebilmek, sorunlar hakkında belirli bir kanaate varmalarını sağlamak ve gelecekte görev alacak kadroları yetiştirmek gibi işlevleri bulunmaktadır. Toplumu temel sorunlara ilişkin bilgilendirerek halk nazarında bir taban oluşturabilmek amacıyla eğitim faaliyetleri gerçekleştirirler ve böylece seçim zamanlarında seçmeni kendi partilerine oy vermesi için konsolide etmeye çalışarak siyasal sosyalleşme yoluyla siyasal kültürün genişlemesine yardımcı olmaktadır (Teziç, 2018: 402).

2.2. SİYASAL PARTİ TİPLERİ VE PARTİ SİSTEMLERİ

Süreç içerisinde partilerin oluşumuyla birlikte siyasal sistem içerisinde partilerin organize oluş şekilleri ülkeden ülkeye farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıklar ise çeşitli düşünürler tarafından sınıflandırılarak siyasal partilerin oluşumunda gösterdikleri

tipolojileri ve siyasal sistem içerisindeki konumlanışları üzerinden parti sistemleri olarak kategorize edilmiştir. Bu çerçevede siyasal parti tipleri ve siyasal parti sistemleri aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Siyasal Parti Tipleri

Siyasal partiler genel olarak ortak bazı işlevleri yerine getirmekle birlikte siyasal partilerin aralarında bazı farklılıkların da olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar partilerin sahip olduğu ideolojiler ve örgütlerden kaynaklandığı gibi seçmenler, milletvekilleri ve kurucu kadrolar gibi unsurlardan da kaynaklanmaktadır. Partilerin davranış ve tutumları üzerinde daha pek çok toplumsal, kültürel ve tarihi etken söz konusu olmakta bu davranış ve tutum farklılıkları da siyasal partilerin sınıflandırılma ihtiyacını doğurmaktadır (Çam, 2011: 439). Bu kapsamda pek çok siyaset bilimci partilerin farklılaşmaları sonucunda oluşan tipolojileri sınıflandırmışlardır. Siyasal partileri Duverger, örgütlenmenin yapısal temellerine göre sınıflarken Neumann ise kendi bakış açısıyla siyasal partilerin fonksiyonel özelliklerini dikkate alan bir sınıflandırma yapmıştır (İba, 2017: 30-31). Bu konuda öncü çalışmaları yapmış bu iki siyaset bilimcinin çalışmaları ifade edilecektir.

2.2.1.1. Maurice Duverger'in Siyasal Parti Tipleri

Duverger'e göre tarihte ortaya çıkan ilk parti tipi kadro veya komite partileriydi. Kadro partileri yine kendi teorisi kapsamında parlamento içi bir oluşum olarak parlamentolarda ve yerel meclis bünyelerinde ortaya çıkmıştır. (Sayarı, 2018: 131).Kadro partilerinin demokrasinin ilk dönemlerinde çıkmış olduğundan bahisle, seçme hakkının kısıtlı demokratik ortamında sadece seçkin kişilerin ilgisini çeken bir yapıya sahip olmuştur (Kışlalı, 1987: 228). Kurucularının az sayıda ve varlıklı kişilerden müteşekkil olduğu kadro partileri için seçim dönemlerinde bu kişiler arasında mecburi bir bağın oluşmasıyla hem merkezde hem de yerelde bir birlik oluşturabilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca seçimin masraflarını karşılamak ve halkı kendi partilerine oy vermeye ikna edebilmek gibi faaliyetleri gerçekleştirebilmek için de doğal olarak bu az sayıda kişinin birlikteliklerinin pekişmesi gerekmektedir. Ancak bu birliktelik seçim kapsamında meydana gelen zorunlulukların ötesine geçmemiş ve kadro partileri daha kapsamlı bir örgütlenmeye gitmemişlerdir. Kadro partilerinde genel olarak örgüt arası bağlar zayıf ve parti disiplini gevşek bir görünümde. Elit ve varlıklı bir kesimin önderliğinde kurulan kadro partilerinin üye sayısındaki artışı önemsemek gibi bir politikaları bulunmamaktadır. Esas olarak meclisteki milletvekili sayısını artırma amacı olan kadro partileri, bunu

gerçekleştirebilmek için de varlıklı ve nüfuzlu kimselerin partiye dâhil edilmesinin bu amaca hizmet edeceği düşüncesine göre hareket ederler (Çam, 2011: 440-441). Kadro partileri niteliğe önem vermekte olup sadece belirli bir seçkin kesimi etrafa toplaması ve disiplinli bir yapıya sahip olmayışı ile Avrupa’da ki liberal ve muhafazakâr partilerin geneli ile Amerikan partileri kadro tipi parti sistemine en büyük örneği teşkil etmektedirler (Teziç, 2018: 403).

Duverger’in parti tipleri sınıflandırmasındaki diğer parti tipi kitle partileridir. Kadro partilerinden çok sonra 20. yüzyıl başında ortaya çıkan kitle partileri, geniş halk kitlelerinin en sonunda oy verme haklarına kavuşmalarıyla ve işçi sendikalarının kurulması ile birlikte ortaya çıkmıştır (Çam, 2011: 442). Genel olarak sol ve sosyalist ideolojiye sahip partilerin tipolojisi bu kategoriye dâhil olmakta ve üye kavramı ve üyelerin sayısının artırılması bu tip partiler için büyük bir önem taşımaktadır. Sosyalist partilerin işçi sınıfını temsil etmesinden dolayı kadro partilerinin aksine seçimlerin finansmanını sağlayabilmek için sadece üyelerinin aidatlarına bel bağlamaktadırlar. İlk olarak kitle partisi tekniği sosyalist partilerde uygulanmışken daha sonra faşist ve komünist partilerde de uygulanmıştır (Kapani, 2018: 183-184).

Kitle parti tipinde görülen diğer özellikler ise benimsenen ideolojinin parti politikasına yön verdiğiidir. Parti, üyelerinin partiye olan bağlılıklarını sağlamak için devamlı bir eğitim faaliyetinde bulunmaktadır (Çam, 2011: 443). Siyasi açıdan verilen bu eğitimler bir yandan üyelerini yetiştirme ve bilinçlendirme amacı güderken diğer yandan da zamanı geldiğinde ülke yönetiminde söz sahibi olabilen ve iktidarı ele geçirebilen bilinçli bir kesim oluşturmaktadır. Bir nevi okul işlevi gören kitle partisi üyesiz kaldığında öğrencileri olmayan bir okula benzetilmektedir. Ayrıca kitle partilerinin ideolojik temellerine bağlı hareket eden partiler olması dışında disiplinli ve merkeziyetçiliği esas alan özellikleri de bulunmaktadır (Kapani, 2018: 184).

2.2.1.2. Sigmund Neumann’ın Siyasal Parti Tipleri

Parti tipleri üzerine araştırmalar yapan bir diğer düşünür Neumann ise siyasi partileri sınıflandırırken işlevleri üzerinden hareket etmiştir (Teziç, 2018: 404). Bu sınıflandırmayı gerçekleştirirken de siyasal partileri “Bireysel Temsil Partileri” ile “Sosyal Bütünleşme Partileri” olarak iki ana kısma ayırmakta, sosyal bütünleşme partilerini ise kendi içerisinde “Demokratik Bütünleşme Partileri” ile “Totaliter Bütünleşme Partileri” olarak iki alt kısma ayırmaktadır (Kapani, 2018: 186).

Neumann bireysel temsil partilerini, faaliyetlerini seçim kampanyaları, parlamento ve hükümet içi çalışmalarla sınırlı kalacak şekilde dar bir çerçevede gerçekleştiren partiler olarak ifade etmiştir. Parti üyelerinin partisiyle olan ilişkileri seçim dönemleri ile sınırlı olup, partinin ise üyeleri üzerinde yaşantılarına ve fikirlerine etki edecek bir faaliyeti bulunmamaktadır. Bu sebeple sınırlı parti olarak da adlandırılan olan bireysel temsil partileri, aynı görüşe sahip çok kişiyi bünyesinde toplamaktansa, mümkün oldukça farklı görüşten ve ideolojiden insanlara ve gruplara ulaşmayı amaçlamaktadır. Partinin ana amacı gösterdiği adayların parlamentoya girebilmesi olup, seçilen kişiler ise parlamento içerisinde bağımsız bir şekilde hareket ederek parti disiplini içerisinde hareket etmemektedirler (Teziç, 2018: 404). Yani bireysel temsil partileri hem ideolojik olarak hem de disiplin bağlamında esnek bir yapılanmaya sahiptirler. Günümüzde ise bu tipolojiye en uygun partiler ise ABD’de iktidar mücadelesi veren Demokrat ve Cumhuriyetçi partilerdir (Kapani, 2018: 186-187).

Neumann’ın ifade ettiği bir diğer parti tipi ise sosyal bütünleşme partisidir. Tarihsel temelde bireysel bütünleşme partilerinin ardından 19. yüzyıl sonunda ortaya çıkan sosyal bütünleşme partileri, Sanayi Devrimi ve kentleşmenin meydana getirdiği yalnızlaşmanın tesiri altındaki geniş halk kitlelerini toplumla birleştirme amacını taşımaktadır (Teziç, 2018: 404). Bu dönemde ayrıca toplum hareketleri ve oy verme hakkına dayalı yasal katılımın artışı da sosyal bütünleşme partilerini meydana getiren bir başka etken olarak göze çarpmaktadır. Faaliyetlerini bireysel temsil partileri gibi sadece seçim odaklı yürütmeyen sosyal bütünleşme partileri, oy desteği aldığı belirli bir sosyal tabana dayanan ve üyeleriyle yakından ilgilenip, onları ideolojik olarak bir çatı altında toplamayı amaçlayan bir yapı özelliği göstermektedir (Kapani, 2018: 187).

Sosyal bütünleşme partilerinin ikiye ayrılan kısımlarından birisi olan demokratik bütünleşme partileri, üyelerinin parti ile olan ilişkisi bireysel temsil partilerine nazaran daha sıkı olmakla birlikte diğer bir parti tipi olan totaliter bütünleşme partilerine göre ise daha gevşek bir görünüm taşımaktadır. Sadece seçimle kalmayıp partinin yan kuruluşları vasıtasıyla da üyelerinin üzerinde bir etkileme faaliyeti yürütürler. Avrupa’da yer alan Hristiyan Demokrat ve Sosyalist partiler bu tipolojinin en açık örneklerini oluşturmaktadırlar. Bir diğer alt kısımda yer alan parti tipi ise totaliter bütünleşme partileridir. Üyeler ile parti arasındaki ilişki çok sıkı olmakta ve üyelerin hayatında parti tamamıyla belirleyici bir pozisyonda durmaktadır. Parti, üyelerin hayatında birinci yeri almakta ve toplumsal ilişkilerin yapısı bağlamında ise parti mensubiyeti büyük önem arz

etmektedir. İdeolojinin büyük önem taşıdığı totaliter bütünleşme partilerinde parti üyelerinin bağımsız düşünme ve kendini ifade etme imkânı çok sınırlıdır. Esasında farklı temellere dayanıyor olsalar da komünist ve faşist partiler totaliter bütünleşme parti tipolojisine girmektedirler (Teziç, 2018: 405).

Duverger'in ifade ettiği parti ayrımı neticesinde ortaya çıkan parti tipleri ile Neumann'ın ifade ettiği parti tipleri arasında pek çok benzer yön bulunmaktadır. Duverger'in ifade ettiği kadro partileri, Neumann'ın bireysel temsil partilerine benzerken, kitle partileri ise sosyal bütünleşme partilerine benzemektedir. Sınıflandırma yaparken iki düşünürün temel aldıkları düşünce farklı olsa da ortaya çıkan partiler pek çok açıdan birbirlerini karşılamaktadır (Kapani, 2018: 188).

2.2.1.3. Diğer Parti Tipolojileri

Duverger ve Neumann'ın yaptıkları sınıflandırmalar bazı düşünürler tarafından tek değişkene bağlı olmaları açısından kusurlu bulunmuşlardır. Bu nedenle parti sınıflandırmasının pek çok farklı değişken göz önüne alınarak yapılması gerekliliği yeni parti sınıflandırma çalışmalarına yol açmıştır (Kapani, 2018: 188-189).

Günümüzde parti sınıflandırma çalışmalarında yeni yaklaşımlar ortaya çıkmakta ve bu yaklaşımların ilk parti sınıflandırma çabalarındaki eksiklikleri tamamlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu yeni sınıflandırma çalışmalarından ilki Otto Kirchheimer'in yapmış olduğu "Herkesi Yakala Partisi" dir (Catch All Party). 1950'li yıllardan itibaren Batı ülkelerinde meydana çıkan bu parti tipi ideolojisi son derece yumuşak ve geniş bir kitleye hitap etmeye çalışan bir partidir. Toplumdaki değişimler neticesinde artan oranda ayrışan marjinal seçmen kitlelerini savunduğu ılımlı yapıdaki bir programla yanına çekerek geniş bir tabana yayılmayı amaçlamaktadır. Esasında ne kadro partisi ne de kitle partisi kategorisine girmeyen bir görünümdeki herkesi yakala partisi, Avrupa'daki merkez sağ ve ılımlı sol partilerin büründükleri tipolojiyi ifade etmektedir (Kapani, 2018: 189-190).

Bir diğer parti tipolojisi ise Katz ve Mair tarafından öne sürülen Kartel Partisi (Cartel Party) tipidir. Zaman içerisinde devlet ile önemli siyasal partiler arasında yaşanan yakınlaşmanın bazı düzenlemeleri gerektirdiğini ifade etmektedirler. Bu karşılıklı yakınlaşma kapsamında devletler siyasal partileri çıkardıkları kanunlar vasıtasıyla parti faaliyetlerini daha çok düzenleme yoluna giderken, siyasal partiler ise devlet tarafından finanse ediliyor olmaları ve üyelerinin devlet kadrolarında yer almalarıyla devlet kaynaklarına daha çok bağımlı hale gelmişlerdir. Herkesi yakala partilerinden devlet

kaynaklarına ulaşmayı hedeflemesi amacı açısından farklılaşan kartel partileri, zamanla sivil oluşumlar ile devlet arasındaki önemli ayrımı zedelediği için eleştirilmektedir (Sayarı, 2018: 132).

Bir başka sınıflandırma öneren Kenneth Janda ve Fred Riggs'e göre üç tip siyasi parti oluşumu olduğunu ifade etmişlerdir. Parti liderlerinin aday belirlemede etkin olduğu partileri Liderliğe Dönük Partiler, parti finansmanının üyeler vasıtasıyla yapıldığı partileri Üyelere Dönük Siyasal Partiler ve bu finansmanın üyeler yerine belirli kesimlerce yapılan desteğe dayandığı partileri ise Çıkara Dönük Parti olarak sınıflandırmışlardır. Bir diğer sınıflandırmada ise Richard Rose ve Derek Nurwin partileri üyelerinin ırk, din ve sınıf gibi özellikleri açısından belirlendiği parti tipolojilerini açıklamışlardır (Çam, 2011: 446).

2.3. SİYASAL PARTİ SİSTEMLERİ

Siyasal parti sistemleri pek çok açıdan birbirinden farklılaşmaktadır. Seçime girip parlamentoya girmeye başarabilen partilerin sayısı, karşılaştırmalı olarak büyüklükleri ve güçleri, birbirleri arasında yaşanan rekabet veya işbirlikleri ile ana konular hakkındaki görüşlerini belirten ideolojikleri açısından farklılık göstermektedir (Sayarı, 2018. 135). Her siyasi sistemde belirli bir parti sistemi bulunmakta ve bu parti sistemini doğuran koşullar ülke temelli olabileceği gibi genel nitelikte de olabilmekte ancak bir ülkenin sosyokültürel yapısı, ekonomisi, gelenekleri ve tarihi o ülkeye ait siyasi sistemine ve dolayısıyla siyasi parti sistemine de tesir etmektedir (Sarıbay, 2001: 26). Bu nedenle bir ülkeye ait siyasi sistemin mekanizmasını ve işleyişini kavrayabilmek için o ülkedeki parti sisteminin diğer kurumlara ait sistemlerle birlikte nasıl çalıştığını anlayabilmek büyük önem arz etmektedir (Teziç, 2018. 411).

Parti sisteminin dinamiklerini anlamaya çalışan siyaset bilimciler tarafından ilk olarak parti sayılarına göre sınıflandırmalar yapılmıştır (Sayarı, 2018: 135). Duverger (1974: 276) siyasi partileri sayıları bağlamında tek partili, iki partili ve çok partili sistem olmak üzere üç kısma ayırarak incelemiştir.

Duverger'in yapmış olduğu sınıflandırma parti sistemleri sınıflandırmasında temel bir yapı teşkil ederken, daha sonra Giovanni Sartori yapılan bu ilk sınıflandırma temelinde daha ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. Ayrıca siyasi parti sistemleri ele alınırken bu iki düşünürün seçim sistemleri üzerinden etkilediği parti sistemleri hakkında görüşleri de bulunmaktadır. Duverger (1974: 289-384), bu sorunu tartışırken seçim sistemlerinin siyasi partiler üzerindeki etkisini "Sosyolojik Kanun" olarak tanımlamış ve üç temel

noktaya dikkat çekmiştir. Birinci olarak tek turlu basit çoğunluk usulünün, iki partili sisteme yol açtığını, ikinci olarak nispi temsil usulünün çok partili bir sistemi geliştirdiğini ve son olarak iki turlu çoğunluk usulü uygulanan seçim sisteminin ise partiler arası seçim ittifaklarını geliştiren çok partili bir yapıyı teşvik ettiğini ileri sürmüştür. Duverger ayrıca tek turlu basit çoğunluk usulünü gerçek bir sosyolojik yasaya en çok yaklaşanı olarak gördüğünü savunmuştur. Sartori (1997: 49-50) ise seçim sisteminin siyasal parti sistemine etkisi konusunda iki çeşit etkiden bahsetmiştir. İlk etki olarak seçim sisteminin seçmenler üzerindeki etkisini daha sonra ise diğer partiler üzerindeki etkisinden bahsetmiş ancak bu iki etkinin de birbirinden bağımsız bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Nihayetinde seçim sisteminin partiler üzerindeki etkisini azaltıcı bir etki olarak nitelemiş ve parti sayısının azalacağını veya uygulanan seçim sisteminin etkisizleşeceğini savunmuştur.

Duverger ve Sartori'nin siyasal parti sistemleri çalışmaları ışığında parti sistemlerinin şu şekilde ifade edilmesi mümkündür:

2.3.1. Tek parti sistemi

Ülkede yönetimin tek bir parti iktidarına dayandığı veya tek bir partinin diğer partileri siyasi veya anayasal yollarla iktidar yarışında saf dışı bıraktığı bir sisteme tek parti sistemi denilmektedir. Esasında ülkede tek bir partinin yer alması anlamına gelmeyen tek parti sisteminde, tek bir parti ülke yönetiminde yer alıp idarecileri seçiyor ve ülke siyasetinde tek belirleyici konumda olup diğer partilerin bu bağlamda herhangi bir etkinliği bulunmuyorsa, şekilsel olarak tek parti görünümü olmasa bile fonksiyonel olarak tek parti sistemi geçerli olmaktadır. Duverger'in ifade ettiği tek parti sistemini Sartori daha da ayrıntılandırarak incelemiş ve tek parti sistemini, hâkim parti, hegemonyacı parti ve gerçek tek parti olmak üzere üç alt kategoriye ayırmıştır (Akartürk, 2010: 85-86).

Hâkim parti aslında şekil itibariyle çok partili bir sistemi ifade ediyor olsa da işlevsel manada sisteme hâkim olan parti ile demokratik zeminde mücadele edebilecek partilerin zayıf kaldığı durumu ifade etmektedir. Hâkim partinin aldığı oy oranı ve parlamentodaki çoğunluğu diğer partiler karşısındaki gücünü göstermekte ve bu durumun tekrar eden seçim dönemlerinde de devam etmesi durumunda bu gücün pekişmesi ve üstünlüğünün kanıtlanması sonucunu doğurmaktadır (Kapani, 2018: 194). Her ne kadar seçimler vasıtasıyla iktidar değişimi mümkün olsa da hâkim parti sisteminde bunun gerçekleşmesi oldukça güçtür (Sarıbay, 2001: 28).

Hegemonyacı parti sisteminde hâkim parti sistemi gibi şekil olarak çok partili bir sistem görünümündedir ancak hâkim parti sisteminden farkı, diğer partilerin sadece varlığına izin verilirken gerçek manada bir demokratik yarış içerisine katılmalarına izin verilmemektedir. Diğer partiler sanki bir figüranmışçasına varlıkları itibariyle demokratik bir parti sistemi görüntüsü verilmesine yardımcı olmakta ancak gerçek anlamda bir iktidar mücadelesi içine girmeleri mümkün olmamaktadır. Hâkim parti sisteminde düşük de olsa iktidarın başka parti ve partilere geçme ihtimali bulunuyor olsa bile hegemonyacı parti sisteminde teorik olarak böyle bir iktidar el değişiminin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu nedenle Sartori'nin hâkim parti sistemi gibi tek parti sistemi başlığı altında incelediği hegemonyacı parti sisteminde görünürde çok partili bir yapı olsa da aslında hegemonyacı partinin diğer küçük gruplara hayat hakkı tanımış olduğu tek parti sistemi söz konusudur (Akartürk, 2010: 87).

Gerçek tek parti sisteminde ise ülke çapında fiilen ve hukuki olarak tek bir parti bulunmakta ve başka bir partinin kurulması ise yasaklanmış bulunmaktadır. Gerçek tek parti sistemi demokratik yarışmayı engelleyen ve iktidar sahibi partinin iktidarını paylaşmadığı bir sistemdir. Gerçek tek parti sistemi ise Sartori'nin belirttiği üzere totaliter ve otoriter-pragmatik olarak alt gruplara ayrılmıştır. Totaliter tek parti sisteminde bir ideolojinin tüm evreni açıklama iddiasıyla ortaya çıktığı ve tüm toplumu bu ideoloji çerçevesinde şekillendirmek istediği sistem ortaya çıkmaktadır. Bu ideolojinin temsilcisi olan parti ise tüm hayatı kontrol altında tutmak isteyerek sosyal, ekonomik ve siyasi tüm alanlara müdahaleci bir yaklaşım sergiler ve hatta bu alanları yönlendirir. Bu manada faşist ve komünist parti sistemleri totaliter tek parti sisteminin tipik örneklerini temsil etmektedirler. Otoriter-pragmatik tek parti sisteminde ise totaliter tek parti sistemi gibi kapsayıcı ve sert bir ideoloji çerçevesinde faaliyetlerini yürütmektense ekonomik kalkınma ve siyasi modernleşmeyi sağlayarak milli bütünleşme arayışında olan partiler söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de tek parti iktidarı dönemi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönetimi otoriter-pragmatik tek parti sistemine örnek olarak gösterilmektedir (Kapani, 2018: 192-1939).

2.3.2. İki Partili Sistem

Tek partili sistemin oluşturduğu tekeli bir yapıdan farklı olarak iki partili sistem siyasal yarışmanın esas olduğu demokratik bir sistemi ifade etmektedir. Tek partili sisteme benzer şekilde isimlendirmeye bağımlı kalmaksızın aslında sistemin sadece iki partiden oluşmayıp, sistem içerisinde pek çok partinin mevcudiyetiyle birlikte iki siyasal partinin

İktidar yarışına ortak oluşu anlaşılmalıdır. Bu durumda diğer partiler iki ana partinin yanında etkisiz ve küçük kalmakta, siyasi iktidar yarışına ortak olamamaktadırlar (Kapani, 2018: 195). İktidarın kullanımı konusunda iki güçlü partinin değişimli bir biçimde iktidara sahip olması nedeniyle, bu iki güçlü partinin sorumlu bir anlayış içinde hareket ederek uzlaşmacı bir yapının kurulmasına yardımcı olmaları gerekmektedir. Aksi halde sistem üzerinde meydana gelecek iki partinin uzlaşmaz tavırları iki partili sistemin ortadan kalmasına neden olabilecektir (Teziç, 2018: 413). Sistemin en belirgin niteliği olarak ise iki büyük partiden herhangi birisinin koalisyon kurmaya ihtiyaç duymaksızın parlamentodaki çoğunluğu sağlayarak tek başına iktidar olabilmesi görülmektedir (Kapani, 2018: 196). Uygulamada iki parti sisteminin farklılaşması sonucu olarak “Saf İki Partili Sistem” ile “Destekli İki Partili Sistem” adında iki farklı tipoloji ifade edilmektedir (Teziç, 2018: 413).

Saf iki partili sistemde iktidar ve muhalefet görevi başka üçüncü partiye ihtiyaç kalmadan iki parti arasında paylaşılabilir halde olmaktadır. Bu sayede bir parti hükümeti tek başına kurabilecek kadar parlamentoda çoğunluğu sağlamış durumdadır. Saf iki parti sistemi seçmenin eğilimlerinin iki parti üzerinde yoğunlaşması üzerine ortaya çıkmakta böylece doğrudan halkın seçimi iktidar olacak ve muhalif kalacak partiyi belirlemektedir (Akartürk, 2010. 91-92). Ülkede iki ana eğilimi temsil etmekte olan partiler arada kalmış kararsız seçmenlerin “Yüzen Oy” olarak da adlandırılan oylarını alabilmeye odaklanmakta ve bu şekilde iktidarı elde etmeyi amaçlamaktadırlar (Teziç, 2018: 413).

Destekli iki partili sisteminde ise ülkedeki iki büyük partiye hükümet kurulumu esnasında üçüncü küçük bir partinin yardımcı olabileceği durumlarda söz konusu olmaktadır. Genelde hükümet kurulurken iki büyük partinin birbirleriyle yapacağı bir koalisyondansa bir büyük partinin küçük partiyle yapacağı koalisyon söz konusu olduğu için destekli iki partili sisteme “İki Buçuk Parti Sistemi” olarak alternatif bir isimlendirme yapılmıştır. İki büyük partinin küçük partiye karşı birleşmesi halk nazarında büyük partilerden birinin desteğini kaybederek üçüncü küçük partini muhalefette güçlenmesine yol açabileceğinden dolayı tercih edilmemektedir. Bu nedenle küçük partiyle varılan bir koalisyon anlaşmasının büyük partiler adına hükümeti kurarken başvurulabilecek bir yol olması nedeniyle küçük parti kilit bir noktaya yükselmiş olmaktadır (Akartürk, 2010: 92).

2.3.3. Çok Partili Sistem

Bir ülkenin sosyal, ekonomik veya etnik özellikleri veya uygulanan seçim sistemi temelinde ortaya çıkabilen çok partili sistemde, parlamentoda yer alan ikiden fazla siyasi partinin parlamento çoğunluğunu elde edememesinden dolayı hükümeti kurma güçlerinin bulunmadığı bir kompozisyon ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle hiçbir siyasi partinin ülke siyasetinde başat bir rol oynayabilmesi mümkün olmamaktadır (Anayurt, 2018b: 513). Çok partili sistemin bu karmaşık yapısını açıklayabilmek için Sartori çok partili sistemi “İlmlı Çok Partili Sistem” ve “Aşırı Çok Partili Sistem” şeklinde iki kısma ayırmıştır (Kapani, 2018: 198).

İlmlı çok partili sistemde, ülkedeki partiler arasında ana sorunlar hususunda derin ideolojik ayrılıklar bulunmamaktadır. Sistem karşıtı olan marjinal nitelikteki partilerin ise iktidarı ele geçirebilecek şekilde büyüyecek potansiyelleri bulunmamaktadır. Partilerin geneli ülke sorunları ile ilgili ortak bir düzlemde uzlaşabilmekte ve kutuplaşmanın aşırıya kaçmadığı görülmektedir. Partiler ülke sorunları hakkında iki blok oluşturmakta ve iktidarın bu iki bloğa mensup partiler arasında el değiştirmesinden dolayı iki partili sisteme de benzetilmektedir. İktidarın bloklar arası geçişi dolayısıyla partiler ülke sorunları hakkında uzlaşmacı, sorumlu ve gerçekçi davranmak zorunda kalmaktadırlar. Nihayetinde parlamentonun tek bir parti tarafından salt çoğunluğu oluşturulamadığından dolayı hükümet her halükarda koalisyonlu bir yapıyla kurulmaktadır. Koalisyonlu hükümetlerin kurulmasına istinaden, hükümet dışı partilerin verdikleri destek süreleri ile ömrü sabit olan azınlık hükümetleri de gündeme gelebilmektedir (Akartürk, 2010: 99).

Aşırı çok partili sistemde ülkenin ana sorunları üzerinde uzlaşamayacak kadar çok ideolojik farklılıklara sahip partiler bulunmakta olduğu için ilmlı çok parti sisteminden farklı olarak partilerin sistem üzerindeki uzlaşmaları oldukça zayıflamaktadır. Sağ ve sol görüşte yer alan partilerin çokluğu siyasi kutuplaşmanın savrulmasına çok kutuplu bir anlayışa yol açmakta olduğu için merkez partilerinden merkez sağ ve solun birbirleri ile hükümet kurmalarına yol açmaktadır. Partilerin ortak bir noktada uzlaşıp bloklaşmalarını nedeniyle bu sistemde kurulan hükümetler kısa ömürlü olmaktadır. Daha uçta yer alan partilerin uzlaşmaz tavırları, merkez partilerin hükümet bunalımları sonucu parçalanmış hükümetlerin ardından yeniden bir araya gelmesine sebep olmaktadır. Bu durum da merkez partilerinin uçta yer alan partileri koalisyona dâhil etmemek amacıyla pek çok görüşü temsil eden hükümetler kurmalarına sebep olmakta ve kurulan bu hükümetlerin günlük

sorunlarla uğraşmaktan dolayı uzun vadeli politika kuramalarına neden olmaktadır (Teziç, 2018: 412-413).

Çok partili sistemlerin uç noktasını temsil eden bir yapı olarak “Atomlaşmış Parti Sistemi” bulunmaktadır. Bu sistemde sosyal yapıda bulunan keskin ayrılıklar ve çatışma durumları nedeniyle siyasi partiler atomlaşacak derecede çok sayıda olmakta ve sistemin temsil etme yeteneği artmaktadır. Ancak böylesine kesin ayrılıklara sahip bir toplumda oluşturulamayan kurumsallık nedeniyle aslında böyle bir temsilin mümkün olmayışı, tüm partilerin tek bir parti etrafında toparlanmasına yol açmaktadır. Yine çatışma ve kutuplaşmanın yoğun olması sebebiyle bir süre sonra tek parti etrafında toplulaşan tüm partilerin zamanla tekrar atomlaşacak şekilde kopuşlarına neden olmakta ve ülkedeki istikrarsız yapı parti sistemine de yansiyarak tek parti ile çok parti sistemi arasında gidiş gelişler yaşanmaktadır (Sarıbay, 2001: 30).

BÖLÜM III

3. HÜKÜMET SİSTEMİ VE SİYASAL PARTİ İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA MODEL ÜLKE UYGULAMALARI

Bir ülkede uygulanan hükümet sistemi ile o ülkedeki siyasal partilerin ilişkisi uygulanan hükümet sisteminin devamlılığı ve istikrarı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda aşağıda dünyadaki modern demokratik hükümet sistemlerine model olan ülkeler bu ilişki çerçevesinde ele alınmıştır. Her hükümet sisteminin kendi içerisinde doğal gelişimiyle ortaya çıkan siyasal partiler ve parti sistemleri ilgili ülkenin kendi siyasal ve tarihsel süreci içerisinde ele alınarak açıklanmıştır. Ardından Türkiye'deki siyasal parti olgusu tarihi gelişim süreci içerisinde ele alınmış ve Türkiye'de uygulanan hükümet sistemine yönelik siyasal partilerin bakış açıları incelenmiştir.

3.1. PARLAMENTER SİSTEM ÖZELİNDE İNGİLTERE SİYASAL PARTİ SİSTEMİ

Daha evvel de belirtildiği üzere Parlamenter sistemin beşiği olan İngiltere'de, bu sistem birden ortaya çıkmış bir sistem olmaktan ziyade tarihi, sosyal ve iktisadi pek çok etkenin sonucu olarak, sadece siyasi bir sistemin incelenmesi olarak ele alınmaktansa siyasi ve sosyal değişimlerin toplum ihtiyaçlarında meydana getirdiği bir değişimin yansıması olarak görülmesi gerekmektedir (Bilik, 1951: 452). İngiltere, parlamenter sistemin ortaya çıktığı ilk yer olmasının yanında günümüzdeki manada modern siyasi partilerin ilk görünümlerinin olduğu yer olarak da büyük önem arz etmektedir. Parlamenter sistemin beşiği olan İngiltere'de ilk zamanlar parlamenter sistemin demokratik ve temsili niteliğinin zayıf olduğu görülmektedir. Çünkü oy hakkının sınırları bulunurken servet sahipleri ile vergi kıstasına göre bu sınırlar çizilmiştir. Demokratikleşmenin hız kazanması oy hakkına dair sınırların genişletilmesi ve modern siyasal partilerin oluşumu ile gerçekleşmiştir. Gerçek manada oy hakkının geniş kesimleri kapsamı ise siyasal partilerin doğuşundan sonra meydana gelmiştir (Akartürk, 2010: 22-23).

İngiltere'nin 17. yüzyılda yaşadığı çalkantılı dönemler üzerine parlamentoda siyasal partilerin ilk temellerini meydana getiren gruplaşmalar ortaya çıkmıştır. Kralın idamıyla sonuçlanan bu çalkantılı dönem içerisinde parlamento, kralı savunanlar (Court Group) ve krala karşı olanlar (Country Group) olmak üzere iki akıma ayrılmıştır. Daha sonra kralı savunup mevcut düzenin devamını isteyen gruba Tory, bu grup karşısında olup düzenin liberalleşerek kralın yetkilerinin sınırlandırılmasını savunan diğer gruba ise Whig adı

verilmiştir (Eroğul, 2016: 68). Bu bağlamda İngiliz siyasi sisteminin demokratik açıdan temel taşı oluşturan Tory ve Whig grupları İngiltere’de hala geçerli olan ikili parti sisteminin ilk örneklerini teşkil etmektedirler (Karamustafaoğlu, 1961: 226). Parlamentoda meydana gelen Tory ve Whig ayrışması süreç içerisinde kalıcı hale gelmiş ve 1832 yılında yapılan reform ile seçmen tabanının genişlemesi, bu grupların genişleyen tabanla iletişim kurmalarına ve daha kapsamlı faaliyet yürütmelerine yol açmıştır (Eroğul, 2016: 69).

1834 yılında Sir Robert Peel’in yayınladığı seçim bildirgesinde Tory’lerin amacının iyi olan her şeyi korumak olduğunu ifade etmesi, Muhafazakârlar (Conservative) olarak adlandırılmalarına yol açmıştır. 1846 yılında ise iç pazarı buğday ithalatına karşı koruyan kanunun yürürlükten kaldırılması sonucu meydana gelen tartışmalar muhafazakârları ikiye bölmüş ve süreç içerisinde bölünen kısımlardan birini oluşturan Peel’in de içinde olduğu serbest ticaretçiler, Whig grubuna yaklaşmıştır. Serbest ticaretçilerle birlikte daha kökten değişiklikleri savunan radikallerin de Whig grubuna eklenmesi Liberal Partiyi ortaya çıkarmıştır (Eroğul, 2016: 69).

İngiliz parlamenter hükümet sisteminin işlerliği iki partili sistem üzerine oturmuştur. İlk halini Muhafazakâr ve Liberal partinin oluşturduğu bu siyasi sistemde 1906 yılında İşçi Partisi’nin kuruluşu iki partili siyasi sistemi zorlamıştır. İşçi Partisinin kuruluşu, Liberal Parti tabanında yer alan işçilerin bu partiye kaymasına neden olmuştur. Bu nedenle zaman içerisinde Liberal Parti zayıflarken, iki partili sistem Muhafazakâr ve İşçi Partisi denkleminde yeniden dengelenmiş ve Muhafazakâr Parti’nin yeni rakibi İşçi Partisi olmuştur. Bu rol değişimi İngiliz iki partili parlamenter sisteminin bir değişim yaşamadan süreklilik arz etmesine yol açmıştır. Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi tabanları arasında büyük farklılıklar olduğu söylenemez. Ancak İşçi Partisi tabanı genel olarak sendikalı işçiler ve bazı orta sınıflardan müteşekkil iken, Muhafazakâr Parti ise memurlar, çiftçiler, serbest meslek erbapları, iş adamları ve burjuvazi kesimlerinden meydana gelmektedir. Bu iki partinin tabanları arasında derin sınıfsal farklılıkların olmaması, iktidara gelebilmek için kararsız seçmenlerin yüzen oylarının önemini arttırmaktadır (Akartürk, 2010: 25).

İngiltere parlamento seçimlerinde seçmen, ideolojik tartışmalara ehemmiyet vermemekte, realist davranarak tecrübeli ve istikrarlı bir hükümeti talep etmektedir. Seçmenin bu davranış biçimi, seçim tekniği ile birleştiğinde iki partili sistemin öne çıkarak iktidarın iki parti arasında el değiştirdiği bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Seçmen ılımlı bir hükümet etme yolunu tercih ettiğinden siyasi partilerde bu talebe kulak vermekte ve

aşırı söylem ve davranışlardan kaçınmaktadırlar. Bu nedenledir ki siyasi partiler ulusal uyum ve düzeni tehlikeye atmadan ve sistemin devamını önceleyecek şekilde siyasi oyundaki rollerini oynamaktadırlar (Çam, 2011: 562).

Duverger'in ifade ettiği iki partili sistem ile Sartori'nin ifade ettiği iki partili sistemdeki iktidar değişimi beklentisi kıstası İngiliz siyasi sistemine genel olarak uymaktadır (Sayarı, 2018: 136-138). Ancak tam olarak saf iki partili sisteme uyan İngiliz parti sisteminde partiler arası katı ideolojik farklılıklar bulunmamakla birlikte belirgin, açık ve birbirinden farklı parti programları bulunmaktadır. Parti programlarındaki bu farklılık ise seçmene daha gerçekçi bir seçme şansı tanımaktadır. İki partili sistem hükümetin parlamentoda yeterli bir çoğunluğu sağlayarak çoğunluğu ele geçiren partinin kendisine ait siyasi programını tutarlı bir şekilde ve tam olarak uygulayabilmesine olanak tanımaktadır. İngiliz parti sistemi içerisindeki partiler sıkı disipline sahip partiler olduklarından partinin parlamentodaki sağladığı çoğunluk istikrarlı bir yapıdadır. Ayrıca hükümet parti disiplini sayesinde dayanışmacı bir bütünlük içerisinde hareket ederek programına dayalı icraatlarını daha rahat hayata geçirebilmektedir. İngiliz Parlamenter Hükümet sistemi çerçevesinde var olan iki partili yapı, hükümet ile parlamento arasındaki ilişkiyi sıkılaştırmakta ve tam bir birliğin sağlanarak kuvvetlerin toplulaşmasına yardımcı olmaktadır. Aslında sorumluluğun parlamentodan siyasi parti vasıtasıyla hükümete geçmesi siyasi partiyi otoritenin merkezi haline getirmektedir. İngiliz iki partili siyasi sistemi içerisinde yer alan muhalefet partisi ise ılımlı bir muhalefet sergilemektedir. Siyasi mücadele sonucunda muhalefet partisi bir süre sonra iktidara gelebileceğini bildiği için, sorumlu bir anlayışla yapıcı bir muhalefet göstermektedir. İki parti sisteminde yüzen oyların önemi büyük olduğundan dolayı da her iki parti de yıkıcı bir siyasi mücadeleye girmemekte, siyasi merkeze yakınlaşarak ılımlı, sorumlu ve gerçekçi bir yaklaşım sergilemelerine yol açmaktadır (Akartürk, 2010: 93-94).

Sistemdeki bu işleyiş, hükümetin başı olan başbakanın üyesi olduğu siyasi partiyle birlikte uygulanan programın seçimlerde fiili olarak plebisite tabi tutulmasına yol açmaktadır. Çift partili mekanizmaya sahip İngiliz parlamentarizmi bir nevi "Başkanlık Parlamenterizmi" olarak adlandırılabilen bir yapıya sahiptir. Bu yapıda klasik kuvvetler ayrılığı sistemi fiiliyatta kuvvetler birliğine dönüşmektedir. Elde edilen meclis çoğunluğuyla birlikte başbakan olarak hükümeti kuran iktidar partisi lideri, başkanlık sistemindeki başkan benzeri bir güce kavuşmuş olmaktadır. Bu sayede başbakan kendi partisinin ulusal programını uygulama imkânı bulmakta ve parlamentoda kendi partisinin

sahip olduğu çoğunlukla irtibat halinde olduğundan muhalefet ile yaşanan tartışmalarda kendi siyasi parti grubunun desteğiyle birlikte parlamenter hükümet sisteminin özelliği de korunmuş olmaktadır (Çam, 2011: 568).

Parlamenter hükümet sisteminin İngiliz versiyonu olarak ifade edilen Westminster modeli hakkında parlamentonun sistemdeki en güçlü kurum olduğuna dair pek doğru olmayan bir izlenim bulunmaktadır. Aslında iki partili siyasal sistemin ve bu sistem içerisindeki partilerin genişleyen işlevleri sayesinde güç hükümetin elinde toplanmaktadır. Parlamentonun yasama yetkisi anayasal güvence altında bulunuyor olsa da bu yetkiyi kullanan parti hükümeti olmaktadır. İki partili sistemde hükümetin tek partiden oluşmasından hareketle hem parlamentoda hem de hükümette tek söz sahibi kurum olarak tek güç sahibi parti olmaktadır. Hükümetin parti lideri hâkimiyetinde olması ve parlamentonun ise aynı partinin çoğunluğuna sahip olması ile birlikte sıkı disiplinli bir parti yapısı dolayısıyla hem parlamento hem hükümet arasındaki kuvvetli dayanışma esasıyla birlikte istikrarlı bir yönetim ortaya çıkmaktadır. Bu sistemde partili olmak milletvekili olmanın önünde olmasından dolayı güçlü parti kimliği, yasama ve yürütme arasında bir kaynaşma meydana getirmektedir. Bu nedenle parlamenter sistemdeki koalisyon hükümetlerinde ortak program oluşturmaya ve uygulamaya dayalı yapının siyasi çatışma ihtimalini arttırıyor oluşu, iki partili parlamenter sistemde meydana gelen tek partili hükümetin daha istikrarlı ve kararlı bir yönetim sergileyeceğinden hareketle daha etkin olduğu görülmektedir. Çünkü tek partili hükümetlerin oluşturduğu homojen yapı, disiplinli parti yapısının getirdiği parti sadakati ve parti içi dayanışma, partinin kendi programını uygulayabileceği daha uygun bir ortam yaratmakta, istikrarın hem parlamento hem de hükümet düzeyinde sergilenmesine yol açmaktadır (Akartürk, 2010: 96).

Genel olarak İngiliz tipi parlamenter sistemi ile sistem içerisinde yer alan partiler arası ilişkilere bakıldığında, Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisinden oluşan iki partili bir yapıda partilerden birisi hükümet ederken diğeri ise muhalefet görevini üstlenmektedir. İngiliz siyasal sisteminde belirli aralıklarla iktidar bu iki parti arasında el değiştirmekte ve dolayısıyla sistem içerisinde sadece bu iki büyük partinin hegemonyası söz konusu olmaktadır. Ayrıca İngiliz seçim sisteminin dar bölgesel çoğunluk sistemine dayalı oluşu da iki partili sistemin oluşmasına neden olmakta ve çoğunluğa sahip olan parti koalisyon kurmaya gerek kalmaksızın hükümet edebilmektedir. Bu genel bakış çerçevesinde İngiliz tipi parlamenter hükümet sistemi parlamentodansa hükümetin güçlü olması esasına dayanmakta ve hükümetin bu gücü ise parlamento çoğunluğunun elde edilmesi yanında

disiplinli iki partili sisteme dayanmaktadır (Akartürk, 2010: 96-97). İngiliz parlamenter sisteminin etkinliği ve oluşan denge, büyük oranda iktidarın iki partili yapı içerisinde yer alan bu iki parti arasındaki değişiminden kaynaklanmaktadır. İktidarın yıllar içerisinde uzun dönemler halinde Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi arasındaki değişiminden dolayı kamu hürriyetlerinin büyük oranda sağlanmış olduğu sistemde, süreç içerisinde oluşan partilerin birbirine karşı beslediği güven duygusu sisteme olan tam uyumlarını ortaya çıkarmıştır (Çam, 2011: 568-569).

3.2. YARI-BAŞKANLIK SİSTEMİ ÖZELİNDE FRANSA SİYASAL PARTİ SİSTEMİ

Fransa kendine özgü kurumlarının varlığı ile birlikte toplum özelinde meydana gelen pek çok farklı siyasi fikir akımı ve kültürel niteliğiyle dünyada örnek alınmıştır. Süreç içerisinde Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasındaki demokratikleşme rüzgârından faydalanmak isteyen pek çok ülke bu özellikleri nedeniyle Fransız Yarı-Başkanlık sistemini model alarak anayasal kurumlarını dönüşüme tabi tutmuşlardır (Acar, 2016: 69). Fransız tarihinde yaşanan büyük toplumsal çatışmalar da bu siyasi çeşitliliği arttıran bir unsur olarak çok partili sistemin gelişimine kaynaklık etmiştir. Fransa gerek coğrafi özellikleri bakımından gerekse de ekonomik faaliyetlerin çeşitliliği açısından pek çok farklı kültür ve görüşün kesiştiği bir bölge özelliğini taşımaktadır. Farklı etnik kimliklerden oluşan yapısına rağmen, bu farklılıkların Fransız kültürü içerisinde erimiş olması Fransız ulusunun meydana gelişine katkı sağlamıştır. Fransız ulusunun siyasi davranışlarındaki hareket noktasını bireycilik oluşturmaktadır. Fransa tarihinden gelen çeşitlilik siyasi yelpazede de kendisini göstermiş, aşırı sağdan aşırı sola kadar uzanan geniş siyasi yönelimleri desteklemiştir (Çam, 2011: 569).

Genel manada siyasi partilerin parlamentoda ve anayasal düzenlemeler çerçevesinde oluşumunu savunanlar olmakla birlikte Fransa özelinde Fransız İhtilalinin oluşturduğu ortam, siyasi partilerin oluşumuna kaynaklık eden bir diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. İhtilal sonrasında burjuvazinin aristokrasi karşısında güçlenmiş ve geniş halk toplulukları siyasi sistemde bir özne olarak ortaya çıkmıştır. Fransız İhtilali sonrası sınıfsal çıkarların çatışmasının bir izdüşümü olarak bakabileceğimiz parlamentodaki siyasi partilerin oluşumunun bu bakış açısı üzerinden okunabilmesi mümkün olmaktadır (Göktürk, 2016: 249). Fransa'da ki gerçek ve örgütlü siyasi partilerin oluşumu 20. yüzyılda genel olarak III. Cumhuriyet dönemi içerisinde gerçekleşmiştir (Kaboğlu, 1985: 104). Sol görüşe sahip partiler sağ görüşteki partilere nazaran daha

istikrarlı bir yapıdadırlar. Ancak sağdaki partiler süreklilik konusunda sağlam olmamakla birlikte lider odaklı parti oldukları için her dağılan partinin ardından yeni adıyla başka bir parti kurulmaktadır (Eroğul, 2016: 215-216).

Fransa'da IV. Cumhuriyetin eksikliğine ve yetersizliğine inanan Charles De Gaulle, bu sorunun kaynağını etkinsiz ve güçlü olmayan icrada bulmuştur. Güçsüz bir başbakan, koalisyon hükümetlerinde herhangi bir partinin hükümetten çekilmesi veya güvenoyuna olumsuz manada destek vermesi durumunda hemen düşebilecek bir konumdaydı. IV. Cumhuriyet döneminde yaklaşık 12 yıl içerisinde 20 hükümetin kurulmuş olması saf parlamenter sistemin, Fransız çok partili siyasi sistemi ve genel siyaset tarzı göz önüne alındığında düzgün işleyemeyeceği görülmüştür. Roskin'e göre ise III. ve IV. Cumhuriyet dönemlerindeki sorunun hükümete ait kurumlarda değil, siyasal partilerde olduğunu savunmaktadır. Fransa siyasal sistemindeki III. ve IV. Cumhuriyetlerin ana özellikleri parti sistemindeki parçalanmış yapıdır. Bu dönemler içerisinde sosyo-kültürel etkenlerin meydana getirdiği siyasal parçalanmışlık, bu parçalanmışlığın meydana getirdiği merkezdeki erime ve istikrarsızlık gibi durumlar, V. Cumhuriyeti kuran De Gaulle'nin yürütmenin güçlü bir konumda olduğu yeni bir sistem kurma fikrini kuvvetlendirmiştir (Ekinci, 2016: 168).

Yine bu çerçevede Fransa'da IV. Cumhuriyet'in düzgün bir şekilde yürümemesinin en önemli sebeplerinden biri olarak siyasetin parçalı bir durum arz etmesinden hareketle partilerin birbirleri ile koalisyonla veya anlaşma yoluna gitmemesi dikkati çekmektedir. Bunlara ilaveten diğer bir sebep olarak seçim sisteminin çok parçalı siyasi yapıya yol açması ifade edilse de bu husus ile birlikte IV. Cumhuriyetteki siyasal partilerin koalisyon hükümeti kurmuş olsalar bile birbirlerine karşı olan uzlaşmaz tavırları ve uzayan siyasi pazarlıklar, kurulan hükümetlerin kısa süreli olması gösterilmektedir (Şencan, 2017: 35-37).

Tüm bu sözü edilen gerekçelerle 1958 yılındaki yeni anayasa ile V. Cumhuriyet döneminin Fransız siyasal sistemi Yarı-Başkanlık Hükümet Sistemi olmuştur (Durgun, 2014: 10). Yeni anayasayla birlikte ilk defa siyasal partilerin pozisyonu anayasal çapta tanınmış ve siyasal partilere ilişkin hak ve hürriyetler güvence altına alınmıştır (Atay, 1999: 197). Yeni parlamentonun eski dönemlere göre daha güçsüz bir şekilde konumlandırıldığı, hem parlamenter sisteme hem de başkanlık sistemine ait özellikleri bünyesinde bulunduran karma bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Yürütmenin IV. Cumhuriyet yürütmesine göre gücü oldukça arttırılmıştır. Siyasal iktidarın parlamentodan çok cumhurbaşkanının da

etkinleştigi bir sistemde toplanarak, V. Cumhuriyetin siyasi yapısında parlamento ikincil bir konuma yerleştirilmektedir (Durgun, 2014: 10-14).

V. Cumhuriyet anayasasının siyasi yapıya yapmış olduğu ve başarılı olduğu en önemli etki bir önceki cumhuriyet döneminde yer alan siyasal parti yapısını değiştirmiş olmasıdır. İki turlu dar çoğunluk sistemi ile sağlanabilen bu değişim, partilerin hem güçlü cumhurbaşkanlığı hem de parlamento çoğunluğu için yaptığı iki turlu yarış içerisinde ilk turda yeterli çoğunluğu sağlayamadığı durumlarda karşıt görüşlü partinin avantajlı duruma geçmemesi için kendi görüşlerine yakın olan partiyi destekleme yoluna gitmelerine yol açmaktadır. 1958 Anayasasının getirdiği bu değişim uzun vadede sağ ve sol görüşe sahip siyasi partilerin daha uzlaşmacı bir siyasi kültür yapısına doğru dönüşmelerine yol açmıştır (Şencan, 2017: 93-94).

Devamında 1962 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine yönelik yapılan anayasa değişikliği ile Parlamenter sistemden Yarı-Başkanlık sistemine geçiş tamamlanmıştır. Fransız siyasal sisteminin yarı başkanlık niteliğini gösteren iki husus olarak, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve hükümetin meclis önündeki sorumluluğu göze çarpmaktadır. Böylece klasik parlamentarizmin sembolik yetkilere haiz devlet başkanı, başkanlık sistemindeki başkanın gücüne kavuşmuş olmaktadır (Çam, 2011: 589). V. Cumhuriyet anayasasıyla gelen bu yeni hükümler parlamentonun niteliğini düşürmekte ve mevcut seçim sistemi ile birlikte iktidar ile muhalefet partileri arasında adaletsizliğe neden oluyor olsa da çok partili siyasi yapı bu olumsuz etkiyi minimuma indirmektedir (Durgun, 2014: 11-12).

Sistemin sağlıklı çalışabilmesi, cumhurbaşkanı ile meclisteki çoğunluğun aynı partiden olması en önemli husus olarak görülmektedir (Çam, 2011: 590). Bu nedenle cumhurbaşkanı parlamentoda yer alan çoğunluğun lideri konumunda ise kuvvetli bir cumhurbaşkanı pozisyonunda olacaktır. Aksi takdirde parlamento çoğunluğunu elinde bulunduran partiye muhalif bir partiden ise sistemi düzenleyen ve denetleyen bir konumda yer alacaktır. Disiplinli bir parti sisteminin söz konusu olduğu Fransa'da parlamento çoğunluğunu elinde bulunduran partinin lideri bu sayede hem yasamaya hem de yürütmeye hâkim olmaktadır (Durgun, 2014: 12-13). Bu nedenle sistemin aksamadan devamlılığının sağlanabilmesi için cumhurbaşkanı ile parlamento çoğunluğunun fikir birliğine varabilmesi hayati önem taşımaktadır (Çam, 2011: 59).

V. Cumhuriyet anayasasında parlamentonun yerleştirildiği konum itibariyle milletvekilleri aktif bir pozisyonda değillerdir. Mevcut anayasal düzendeki partiler disiplinli partiler oldukları için milletvekilleri görüş ve oylarını farklı çıkar grupları üzerinden değil, partisinin genel siyaseti üzerinden yönlendirmektedirler. Disiplinli parti yapısı sayesinde parti örgütlerinin daha iyi organize edilmeleri nedeniyle parlamento içerisindeki milletvekillerinin de partinin görüşü çerçevesinde yönlendirilmeleri kolay olmaktadır. Fransız siyasal partilerinde görülen bir başka özellik olarak partilerin süreklilik ve istikrar gösterememelerinden dolayı her dönem siyasi arenada farklı siyasal partilerin boy göstermeleridir. Fransız İhtilalinde ortaya çıkan çeşitli görüş ve fikir akımlarının temelini oluşturduğu bu değişken yapıda disiplinli ve gevşek yapıda partiler görülse bile genel siyasi eğilimlerin istikrarlı bir şekilde belirdiği görülmektedir (Durgun, 2014: 13-14). Ayrıca V. Cumhuriyet döneminde siyasal partilerin uzlaşmacı ve esnek niteliği nedeniyle oluşan iki kutuplu yapı Sartori'nin ifade ettiği gibi iki kutuplu bir sarkacın hareketiyle daha dengeli bir siyasi yapının oluşmasına yol açmıştır (Şencan, 2017: 70).

Fransız siyasi sistemi cumhurbaşkanı, hükümet ve parlamentonun temsil ettiği kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde oluşturulan uyumluluk ve iş birliği temelinde oluşturulmuştur (Çam, 2011: 590). IV. Cumhuriyetteki etkin yasama organının yerini V. Cumhuriyette yürütme organı almış ve yasama organı üzerinde de etkili bir konuma getirilmiştir. Disiplinli partiler olup Fransız siyasal partilerinin yasama organındaki etkinlikleri azaltılmış olsa da cumhurbaşkanı ve parlamento çoğunluğunu oluşturan partinin istikrarı sağlaması yönüyle de yürütme üzerindeki rolleri arttırılmıştır (Durgun, 2014: 13-14). Sistemin temelini ulus güvenine dayanan parlamento çoğunluğuna sahip partiye mensup güçlü bir cumhurbaşkanının kararlarındaki etkinliği ve hükümetin bu kapsamdaki istikrarı oluşturmaktadır (Çam, 2011: 590).

3.3. BAŞKANLIK SİSTEMİ ÖZELİNDE ABD SİYASAL PARTİ SİSTEMİ

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kurucularının, ülkenin refahı amacıyla hareket etmektense birbirleri ile mücadeleye girişen ve kavgacı gruplar olarak görülen siyasi partilere bakışları olumlu olmamıştır (Targonsky, Hug ve Norton, 2000: 108). Bu nedenle başlangıçta kuvvetler ayrılığının ve federal bir sistemin yerleştirilmesi ile başkanın Seçici Kurul marifetiyle dolaylı olarak seçilmesi gibi anayasal önlemler alarak yeni kurulan sistemi partileşme ve hizipleşmeden uzak tutmaya çalışmışlardır (<http://www.usemb-ankara.org.tr>, 2020).

İlerleyen süreç içerisinde 1790'lara gelindiğinde ülkenin devamı ve ilerleyeceği yol hususunda farklı amaçları taşıyan farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ve aynı amaçları taşıyan insanlar görüşlerine olan desteği arttırabilmek adına bir araya gelmeye, gruplaşmaya başlamışlardır. Endüstri ve ticaret kurumlarının çıkarlarını desteklemek amacıyla kuvvetli bir merkezi hükümet öngören Alexander Hamilton'un takipçileri kendilerine "Federalistler" demeye başlamışlardır. Merkezi bir yönetimden ziyade sınırlı bir federal hükümetin söz konusu olduğu ve tarıma dayalı bir ekonomi modeliyle hareket eden bir sistemi savunan Thomas Jefferson'un takipçileri ise kendilerine "Demokratik-Cumhuriyetçi" adını takmışlardır. 1828 yılında kendini kurumsal olarak ortadan kaldıran Federalistlerin yerine Andrew Jackson'un başkan seçilmesini engellemek amacıyla ortaya çıkmış Whig'ler geçmiştir. Süreç içerisinde de Demokratik-Cumhuriyetçiler, Demokratlar adını almışlardır ve günümüze kadar devam eden iki partili sistem başlamıştır (Targonsky ve diğerleri, 2000: 108-109).

1850'li yıllarda köleliğin ülkenin en önemli tartışma gündemini oluşturması siyasi partileri de etkilemiştir. Bu süreçte Whig'ler yok olarak yerine kuzey ve orta-batının köleliğe karşı olan tavrı Cumhuriyetçi Parti'yi meydana getirmiştir. Cumhuriyetçiler 1860 yılında Abraham Lincoln 'ün başkan seçilmesiyle kuruluşundan sonra kısa bir süre içerisinde iktidar olmuşlardır. Cumhuriyetçi Parti'nin kölelik karşıtı bir tabanla meydana gelişine karşın, Demokrat Parti ise kuzeydeki büyük şehirlerin Katolik azınlıklarının ve güney eyaletlerinin temsilcisi konumuna gelmiştir (Eroğul, 2016: 147). O dönemlerde siyasi partiler ülkede yer alan egemen siyasi yapılar olarak öne çıkmış ve parti mensubiyeti babadan oğula geçecek şekilde parti bağlılığı güç kazanmıştır (Targonsky ve diğerleri, 2000: 108).

Cumhuriyetçi yönetimin ilk zamanlarında mülkiyet hakkı olan erkeklerin oy kullanabilmesi mümkün iken zaman içerisinde yaşanan göçler, şehirlerin büyümesi ve ülkenin batı kesiminin genişlemesi bu durumun zayıflamasına neden olmuştur. Bu sebeplerden ötürü süreç içerisinde sadece mülkiyet ve cinsiyete dayalı oy verme hakkı, ırksal kısıtlamaların ortadan kalmasıyla nüfusun büyük bir çoğunluğunun oy kullanabileceği şekilde genişletilmiştir. Bu etkenler dolayısıyla artan seçmen sayısı, siyasi partilerin bu geniş kitleyi kontrol altına alabilmesi için kurumsallaşma yoluna gitmesini sağlamıştır. Bu kurumsallaşma ise Amerika'daki siyasi partileri demokratik gelişimin önemli bir parçası haline getirerek, partilerin siyasi arenada söz sahibi olarak önemli bir yer edinmelerini sağlamıştır (<http://www.usemb-ankara.org.tr>, 2020).

Amerikan Başkanlık Sistemi içerisinde partinin hâkimiyetinin söz konusu olduğu parti hükümeti anlayışı bulunmamaktadır. İngiliz Parlamenter Hükümet Sisteminde söz konusu olan tek bir partinin hem yasama hem de yürütmeye hâkim oluşu Amerikan Başkanlık Sisteminde bulunmamaktadır. İngiliz sisteminin aksine yürütme organı ile yasama organı arasındaki ilişkilerde partililik bağı önem arz etmemektedir (Çam, 2000: 135-136). Bu anlamda Amerikan siyasal partilerinin yapısı İngiliz siyasal partilerinin yapısından farklı olarak herhangi bir ideolojik birliğin olmadığı, parti disiplinin çok zayıf olduğu ve türdeş olmayan geniş bir siyasi koalisyon yapısı görünümündedir (Özbudun, 2005: 108). Federe devletin tamamındaki seçmenin oyu ile seçilen başkanın mensup olduğu parti kongrede çoğunluğu sağlamamış olsa da başkanın bu durumda bile iş ve işlemlerinde herhangi bir sorun yaşamadan sürekliliği sağlaması mümkündür (Çam, 2000: 136). Hatta başkan kongrede kendi partisine mensup üyelerden destek alamadığı durumlarda muhalefet partisi vekillerinin desteğini alabilmesi mümkün olmaktadır. Bu nedenle ABD Başkanı yürüteceği politikalarına ilişkin destek ararken bir birey olarak kongreyi oluşturan milletvekilleri üzerine yoğunlaşarak onları çeşitli yöntemler vasıtasıyla ikna etmeye çalışmaktadır (Özbudun, 2005: 108). Bu nedenle Amerikan siyasal sisteminde yürütme organının yasama organını oluşturan parti desenine uyumlu olması söz konusu olmamaktadır. Bu kapsamda başkan kabinesine muhalefet partisinden üyeleri bakan olarak seçebildiği için parti işleyişi ile Amerikan siyasi kurumları arasında mutlak bir uyumunun olmadığını ve bu durumun da aslında Amerikan kurumlarının siyasal partiler bağlamında açıklanamayacağını göstermektedir (Çam, 2000: 136).

Amerikan ulusuna ait karakteristik bir temsil olarak ortaya çıkan iki partili sistem seçmenin kararsız kalmadan iki parti programı arasından istediğini seçip tercih etmesi üzerine kurulmuş bir yapıdır. Bu sistemde belirli periyotlarla iktidar iki parti arasında el değiştirmektedir (Çam, 2011: 616). Amerikan tipi iki partili sistemde partiler arası büyük ideolojik ayırım bulunmadığından dolayı daha çok yürütülen seçim kampanyaları aday üzerinden yürütülmekte ve bu durumda Amerikan partilerinin kadro partileri niteliği taşıdığını göstermektedir. Ayrıca Amerikan iki parti sistemi parti disiplinin zayıf olması nedeniyle İngiliz parti sisteminden farklılaşmaktadır (Ural, 2008: 8). Amerikan parti sisteminin yumuşak bir sistem olması ikili parti sistemine dayalı başkanlık hükümet sisteminin işlerliğini kolaylaştırmaktadır. Başkanlık sistemindeki sert kuvvetler ayrılığı nedeniyle normalde yürütme organı olan başkanın bir partiden, yasama organı olan kongrenin ise diğer parti çoğunluğundan oluşması yürütme fonksiyonunun işlerliğine

büyük darbe vurması söz konusu olabilmektedir (Duverger, 1974: 508). Ancak Amerikan ikili parti sisteminde partilerin disiplinsiz yapıları ve oybirliğine sahip olmamaları Amerikan Başkanlık Sistemi'nde anayasanın ifade ettiği kuvvetler ayrılığı ilkesinin işlenmesini sağlamakta ve yürütmenin yıpranmadan faaliyet gösterebilmesini önünü açmaktadır (Çam, 2011: 617).

Bu kapsamda, Amerikan anayasası hem başkanın seçimini gerçekleştirebilmek hem de kuvvetler ayrılığı ilkesinin sisteme hâkim olabilmemesini sağlamak amacıyla, İngiliz ikili parti sisteminin tersine Amerikan tipi yumuşak iki partili sistemi öngörmektedir (Çam, 2011: 617). Öngörülen bu sistemde partilerin disiplinli olmadığı siyasal kültür açısından, kongredeki milletvekilleri partilerinin grup kararlarına bağımlı olmadıklarından dolayı, başkanın ve kongre çoğunluğunun farklı partiler elinde olması halinde uzlaşmacı bir tavrın takınılmasında etkili olmaktadır (Teziç, 2018: 536). Serbest partiler olarak da adlandırılan Amerikan partilerinin bu yapısı aynı zamanda kuvvetlerin birbirleri ile uyumlu bir şekilde çalışmalarını sağlayan en önemli unsurlardan biri olmaktadır (Kuzu, 2017: 39). Anayasal olarak da öngörülen yumuşak parti sistemi sayesinde başkanlık sistemindeki kurumlar siyasi karar alırken zorluk çekmemektedir (Çam, 2011: 617).

Amerikan başkanlık sisteminde sert kuvvetler ayrılığına dayanan sisteminin devamlılığını sağlayan en önemli unsur olan yumuşak ikili parti sistemine ilişkin genel bir değerlendirme yapılacak olursa, İngiliz ikili parti sisteminden işleyiş olarak tamamıyla ayrı görülmektedir. Tüm ülkede yaygın bir şekilde bulunan ve kadro partisi niteliğindeki Demokrat ve Cumhuriyetçi partiler faaliyetlerini yürütmektedir. Amerika'nın ilk yıllarından beri devam eden ikili parti yapısı içerisinde iktidar bu iki parti arasından belirli dönemlerle el değiştirmektedir. Zaman zaman federe devlet düzeyinde ortaya çıkan üçüncü partiler olsa da Amerikan siyasal sistemi içerisinde tüm halka yayılmaya çalışan iki büyük partinin gölgesinde kalmaktadır (Çam, 2000: 120). ABD'nin tarihi, sosyal, iktisadi ve siyasi şartları gereği ortaya çıkan başkanlık sistemi içerisinde bu şartlara uyumlu olarak gelişen siyasal partiler, yasama ve yürütme arasındaki oluşabilecek derin çekişmeli durumları engelleyen önemli bir gerçekliktir. Siyasal partilerin bu önemli rolünün oluşmasında daha kuruluş safhasında gerçekleşen liberal sivil toplumsal yapının katkısı bulunmaktadır (Teziç, 2018: 536-537).

3.4. TÜRKİYE’DE SİYASAL PARTİ OLGUSU VE SİYASAL PARTİLERİN HÜKÜMET SİSTEMİNE BAKIŞLARI

Türkiye’nin siyasal parti geçmişi Cumhuriyet öncesi dönemde 19. yüzyıl ortalarında azınlıkların bağımsızlıkları amacıyla kurdukları siyasi gruplara kadar dayanmaktadır. 1876 yılındaki I. Meşrutiyet anayasasının dernek kurma özgürlüğünü tanımamasından dolayı siyasal parti niteliğini taşımayan siyasi örgütlenmeler faaliyetlerini gizli bir şekilde sürdürmüşlerdir. 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ve ardından 1909 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi’nin 120. Maddesinin dernek kurma hürriyetini tanınması ile birlikte siyasal partiler anayasal temellere kavuşmuş olmaktadır (Teziç, 1976: 27-28).

Ayrıca aynı dönem içerisinde derneklerin 1909 tarihli 310 sayılı kanun ile düzenlenmiş olması ile I. Meşrutiyet dönemindeki gizli yapılarından kurtularak siyasi yapının meşru aktörlerinden olmuşlardır. Yine II. Meşrutiyet döneminde yapılan 1908 ve 1912 tarihli genel seçimler ile 1911 tarihli yapılan yerel seçim, siyasi sistemin doğasında yer alan muhalefet ve rekabet unsurlarını öne çıkarmıştır. Böylece II. Meşrutiyet öncesi siyasi grup olarak gizlilik içerisinde faaliyetlerini sürdüren yapılar, sonrasında siyasal partilere dönüşüp siyasi sistemde kendilerini göstererek önemli bir başlangıcı oluşturmuşlardır (Sarıbay, 2001: 36).

Bu bağlamda II. Meşrutiyetin ortaya koyduğu parlamenter meşruti monarşi sistemi içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk parlamenter siyasal parti kabul edilen İttihat ve Terakki Partisine dönüşerek ortaya çıkmıştır (Durgun, 2013: 349). Ancak II. Meşrutiyet dönemi içerisinde pek çok siyasal parti kurulmuş olup, bu dönem bazı yazarlar açısından çoğulculuğun ve cemiyetleşmenin dönemi olarak adlandırılmaktadır (Erdoğan, 2016: 51-52). Bu kapsamda II. Meşrutiyet dönemi içerisinde Hürriyet ve İtilaf Partisi gibi pek çok parti kurulmuştur, ancak İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi haricindeki diğer partilerin geniş kapsamlı örgütlenmeyi gerçekleştiremediği görülmektedir (Durgun, 2013: 349).

Takip eden yıllarda I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu’nun yenilmesiyle imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi neticesinde İttihat ve Terakki Partisi’nin liderleri ülkeyi terk etmiş ve böylece parti dağılmıştır (Erdoğan, 2016: 65). Savaşın ardından yaşanan dönemin olağanüstü şartları siyasal partilerin ve parlamentonun işleyişine imkân sağlayamamış, bu nedenle mütareke sonrası İstanbul’dan

ayrılan bazı milletvekilleri Anadolu’da yeni bir yasama faaliyeti çabası içerisine girmişlerdir (Durgun, 2013: 349-350).

Bu kapsamda Anadolu’dan gelen milletvekilleri ile Mondros Mütarekesi sonrasında gelişen düşman işgalleri ile oluşan Müdafaa-i Hukuk hareketleri, Mustafa Kemal Atatürk’ün illere gönderdiği emirle Ankara’da kurucu niteliğe haiz bir meclisi oluşturmuş ve seçimlere gidilmiştir. Ardından 23 Nisan 1920 Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılmıştır. TBMM yürütme organını oluşturan İcra Vekilleri Heyetini kendi üyeleri arasından seçmiş ayrıca bir Devlet Başkanlığı makamı ihdas edilmemiştir. Milli Mücadele içerisindeki hükümet sistemi, devlet başkanlığı makamının ihdas edilmemesi, yürütme ve yasamanın TBMM’de toplanmış olması, İcra Vekillerinin TBMM tarafından tek tek seçilerek istenildiği zaman görevlerinden yine meclis tarafından alınabilmeleri ve İcra Vekilleri Heyetinin TBMM’ye karşı kullanabileceği bir yetkisinin bulunmaması gibi unsurlar, Meclis Hükümeti sistemine işaret etmektedir. Bu hükümet sistemi içerisinde günümüzdeki anlamda siyasal partiler bulunmamaktadır ancak TBMM’nin açılışından bir süre sonra Atatürk’ün icraatlarını ve hükümeti destekleyen Birinci Grup, bunun karşısında ise muhalif olarak İkinci Grup oluşmuştur. I. TBMM’de yer alan siyasal grupların asıl amacı arada küçük farklılıklar olsa da Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasını sağlamak olmuştur. Bununla birlikte kurulan hükümet sistemi bu iradenin kullanımına kolaylık sağlamıştır(Özbudun, 2018: 25-28).

3.4.1. Tek Parti Dönemi (1923-1950)

Özbudun (2016; 20), ilk TBMM’de yer alan Birinci ve İkinci grup arasındaki çekişmenin II. Meşrutiyet dönemindeki İttihat ve Terakki Partisi ile diğer muhalif partiler arasındaki çekişmeye benzetmektedir. Süreç içerisinde Birinci grup, Atatürk’ün 1923 yılında yayımladığı bildiri ile Halk Fırkasına dönüştürülmüştür ve aynı yıl yapılan seçimler ile oluşturulan İkinci meclisi, çoğunluğu Birinci grup kökenli olan Halk Fırkası oluşturmuştur (Erdoğan, 2016: 86-87).

29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin kurulması sonrasında Halk Fırkasının adı Cumhuriyet Halk Fırkası halini almış ve kendi içerisindeki muhalif düşünceler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını oluşturmuşlardır. Ancak Cumhuriyetin kurulmasından hemen sonra yaşanan bazı hadiseler çok partili hayata geçiş sürecini kesintiye uğratmıştır. Şeyh Said İsyanı ve bunun üzerine Takrir-i Sükun Kanununun 4 Mart 1925 te TBMM tarafından kabul edilmesi ile İstiklal Mahkemelerinin kurulması 3 Haziran 1925’te

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasına kadar giden süreci oluşturmuştur. Ardından Atatürk tarafından teşvik edilen 1930 yılında Fethi Bey'in kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası da muhalefet ihtiyacına cevap veremeyip kapanarak ikinci kez çok partili hayata geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1945 yılına kadar süren mutlak tek parti sistemi Türk Siyasi hayatındaki yerini almıştır (Haytoğlu, 1997: 48-49).

Tek Partili dönem içerisinde hükümet sistemine yönelik ilk adım 29 Ekim 1923'te Türkiye Devletinin şeklini Cumhuriyet olarak belirlenmesi olmuştur. Bu aşamada 1921 Anayasasında yapılan devlet şekli nitelemesi ve bakanların meclis tarafından tek tek değil de cumhurbaşkanının seçeceği bir başbakan tarafından belirlenecek olması hükümet sistemini, meclis hükümeti sisteminden parlamenter hükümet sistemine doğru ilerleyen ve 1961 Anayasası ile son bulacak bir süreci başlatmıştır(Özbudun, 2018: 28-89).

Bu süreç 1924 yılında yapılan yeni anayasa ile devam etmiştir. Tanör (2019; 317), Cumhuriyet Halk Partisinin meclise egemen olduğu II. Meclis döneminde kabul edilen 1924 Anayasasında hükümet sistemi kuvvetler birliği ile meclis üstünlüğüne dayandığını ifade etmektedir. Ancak Tanör(2019:317), bu durumun anayasadaki haliyle pratiğe yansımadığını, tek parti olgusunun hükümete egemen oluşu ile disiplinli yapısının, güçlü liderliklerle birlikte yürütmenin üstün bir şekilde siyasal sistemde rol almasına neden olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun ortaya çıkardığı bir diğer sonuç olarak seçimlerin yenilenmesi konusunda da farklılaşmanın olduğunu savunan Tanör(2019:317), 1924 Anayasasının bu yetkiyi yürütmeye vermemiş olmasına rağmen tek parti egemenliği altındaki mecliste yer alan milletvekillerinin, parti gruplarında aldıkları kararların yürütme ve yasama bütünleşmesi nedeniyle çok kolaylıkla mecliste kabul edilebildiğini ifade etmiştir. Tanör'ün 1924 Anayasasına dair parti ve hükümet sistemi arasındaki ilişki için yaptığı bir diğer tespit cumhurbaşkanının konumuyla ilgilidir (2019:317). Bu kapsamda Cumhurbaşkanının anayasadaki konumunun parlamenter sistemdeki temsili durumdan farklı olmamasına rağmen siyasal gerçeklik içerisinde Atatürk ile İnönü'nün güçlü liderliklerinin tek parti sistemi nedeniyle meclis ve hükümetteki etkinliklerini sağladığını ifade etmiştir (Tanör, 2019:317)

Buna karşın Akartürk (2010: 180-182) ise tek parti dönemine ait görüşlerinde çok partili hayata geçiş denemelerinin siyasi gelişmeler ve hukuki nedenlerle başarısız olmasının tek parti yönetiminin kuruluşuna ve 1946 yılına kadar sürmesine neden olduğunu savunmuştur. Bu görüşünü ise 1936 yılındaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kongresinde İçişleri Bakanının parti sekreteri, valilerinde parti il başkanı olarak

sayılmasına yönelik alınan kararı çerçevesinde savunmuştur. Akartürk (2010: 182-187) aynı zamanda CHP tarafından alınan bu kararın gelişen süreç içerisinde devleti bir “Parti Devleti ”ne dönüştürdüğünü ve tek parti lideri olan cumhurbaşkanının da aynı süreçte güçlenmesiyle birlikte meclisin yürütme organı üzerindeki denetim etkinliğini azalttığını savunmuştur.

3.4.2. 1950-1980 Dönemi

Türkiye'nin 1940'ların sonundan itibaren başlayan çok partili yaşama geçiş sürecine ilişkin muhtelif görüşler var olmuştur. Genel olarak bu görüşler Türkiye içerisindeki siyasal ortamın değişmesinin yanında Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki ilk siyasal parti olan CHP içerisindeki görüş ayrılıklarına dayanan bir çerçevede ifade edilmiştir. Bununla birlikte uluslararası siyasal gelişmelerin ülkeler üzerindeki demokratikleşme hareketlerini aktifleştirdiğine ilişkin görüşler de bulunmaktadır.

Bunlardan Akartürk (2010: 188), Türkiye’de tek partili siyasi düzenden çok partili siyasi düzene geçişi ulusal ve uluslararası değişimler üzerine sisteme hâkim olan tek partinin kontrolünde ve onun isteğiyle gerçekleşen bir süreç olarak ifade etmektedir. Bu süreç ise İsmet İnönü’nün 19 Mayıs 1945’te Atatürk’ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı’ndaki şu ifadeleri başlayacak olan değişimin ilk işaretlerinden biri olmuştur:

“Memleketimizin siyasi idaresi; Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla, gelişmeğe devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi, ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemediyen ilerletmiştir. Büyük Meclisin şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat; halk idaresinin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırıp eriştirmesi ve geçmişte olan otoriter idarelerden daha kuvvetli olarak vatanda anarşiyi ve sözü ayağa düşürmeyi kaldırması olmuştur. Büyük Meclis, az zaman içinde büyük inkılâplar geçirmiş bir memleketin, sarsıntulara uğramadan, daha ziyade ilerlemesini temin edecektir. Harp yıllarında biz de, birçok memleketler gibi, fena hastalıklar geçirdik. Yabancı propagandaları ve yabancı fikirler bizde de yuvalar bulmak istidadını gösterdi. Harp zamanlarının haksız kazanç hırsları memlekete çok ıstırap çekirdi. Yabancı siyasetlerin inip çıkışları, bazı kimselerde kötü taklit hevesleri uyandırdı. Bütün bu fenalıklara karşı, Türk milleti kendi varlığını dikkat ve metanetle korumuştur. Harp kazançlarının kirleri ise, hiç bir suretle, idare ve iktidar başında bulunanlara bulaşmamıştır.”(Turan, 2004).

Erdoğan (2016: 120-121), Bu beyanatın hem ulusal çevreye hem de uluslararası çevreye çok partili hayata geçişe dair verilen bir mesaj olduğunu ifade etmektedir.

Çok partili hayata geçiş aşamasını hızlandıran bir diğer husus ise CHP içerisindeki muhalefetin etkinleşmesi olmuştur. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu hakkında yapılan görüşmelerde Dört CHP milletvekilinin (Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes) bu kanun muhalifine verdikleri “Dörtlü Takrir” olarak da adlandırılan önerge, parti içi demokratikleşme taleplerinin arttırmış ve dolaylı bir şekilde çoğulculuk taleplerinin de önünü açmıştır. Bu süreç içerisinde 18 Temmuz 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisi kurulmuş olsa da siyasi arenada hiçbir varlık göstermeden kaybolmuştur (Tanör, 2019; 340).

Bu gelişmeler altında İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1945 tarihinde yaptığı meclis açılış konuşması çok partili bir döneme yönelik açık çağrı niteliğindedir (Karapınar, 1993: 60):

“Büyük Meclisin her deneti yanında milletin vergileri ve harcadıkları üzerindeki deneti, en ileri demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüs e girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları şevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasî partinin de kurulması mümkün olacaktır.”

Bu bağlamda Türkiye’de çok partili yaşama geçişin Samuel Huntington’un sözünü ettiği demokratikleşme dalgasının 1820’li yıllardan itibaren Amerika Birleşik Devletlerinden (ABD) başlayan etkileri sonucu gerçekleştiği görülmektedir. İlk dalganın uluslararası siyasi sistem üzerindeki etkisi 20. yüzyıldan itibaren Avrupa kıtasında kendini göstermiştir. II. Dünya Savaşı’nın ikinci dalgayı başlattığını savunan Huntington, Türkiye’nin de içinde bulunduğu pek çok ülkenin baskıcı sistemlerden demokrasiye geçtiğini ifade etmiştir (Özdemir, 2018: 31-32).

İnönü’nün Bayar ve arkadaşlarına yönelik muhalefet partisi kurmalarına ilişkin yaptığı çağrı bir süre sonra karşılığını bulmuş ve Dörtlü Takrir’i veren CHP milletvekilleri 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti’yi (DP) kurmuşlardır (Timur, 2003: 20). Çok partili dönem ilk sınavını 21 Temmuz 1946 yılında yapılan erken genel seçimlerde vermiştir (Tanör, 2019: 341). Erdoğan (2016: 124), bu genel seçimin yeni muhalifleri gafil avlamak adına erkene çekildiğini, “baskın seçim” olarak ifade edilen bu erken seçim nedeniyle çok partili dönemin ilk seçimlerinde Demokrat Parti’nin başarısızlığa uğradığını ifade etmiştir. Hatta bu seçimi “Hileli Seçimler” olarak adlandıran Erdoğan (2016: 124), seçimi kazanan CHP’nin otoriter yapısıyla bilinen Recep Peker’e hükümeti kurdurmasının çok partili hayata geçişe uygun olmadığını savunmaktadır. Tanör (2019: 341), ise 1946 yılı erken

genel seçiminde seçim kanunlarının yeterli olmaması nedeniyle pek çok usulsüzlüklerin yaşandığını ifade etmiştir. Gizli oy ve açık sayım ve dökümün tam olarak gerçekleştirilememesi ve seçimlerle ilgili itirazların tarafsız bir şekilde denetiminin sağlanamamış olması Tanör'ün (2019: 341) seçim sonuçlarına ilişkin argümanlarını teşkil etmektedir.

16 Şubat 1950 yılında iktidar partisi CHP ve muhalefet partisi Demokrat Parti'nin ortak girişimiyle gizli oy-açık tasnifi içeren ve seçimleri yargı güvencesi altına alan seçim kanunu kabul edilmiştir. Yeni kanunun güvencesi altında 14 Mayıs 1950 yılında yapılan seçimlerden Demokrat Parti mecliste büyük bir çoğunluğu elde ederek iktidara gelmiştir (Erdoğan, 2016: 126). Yapılan seçimlerde halkın katılım oranı % 89,3 ile oldukça yüksek olup geçerli oyların % 53,3 'ünü alan Demokrat Parti 408 milletvekili kazanırken, geçerli oyların % 40'ını alan CHP ise 69 milletvekili kazanmış, seçimlerde yer alan diğer parti olan Millet Partisi ise 1 milletvekili koltuğu elde edebilmiştir. Yargı güvencesinin hâkim olduğu ve gizli oy-açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılan ilk seçimde Demokrat Parti iktidarı ele geçirmiştir (Tanör, 2019: 343; Erdoğan, 2016: 126).

Tanör'ün (2019: 343-344) ifadesiyle “Kansız İhtilal” veya “Genel Oy Devrimi” şeklinde gerçekleşen 1950 seçimleriyle birlikte tek partili siyasal hayattan çok partili hayata geçiş sağlanmış ve iktidar barışçıl bir şekilde CHP'den Demokrat Parti'ye geçmiştir. 1924 Anayasasıyla birlikte siyasal düzeni belirleyen karma hükümet sistemi böylece tek partili sistemle birlikte başlayarak çok partili sistem içerisinde de uygulanmaya devam etmiştir.

Çok partili hayata geçişin siyasal sistem üzerindeki etkisini Akartürk (2001: 191), cumhurbaşkanının aynı zamanda parti genel başkanı olması geleneğinin terkedilip, başbakanın parti genel başkanı olduğu bir şekle bürünmesiyle açıklamıştır. Bu değişim Demokrat Parti iktidara geldikten sonra yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı seçilip, başbakan ve Demokrat Parti Genel Başkanı olarak da Adnan Menderes'in seçilmesiyle tezahür etmiştir (Akartürk, 2001: 191).

Demokrat Parti'nin iktidar olduktan sonraki süreçte yapılan milletvekili seçimlerinden yine Demokrat Parti çoğunluğu elde etmiş bir parti olarak çıkmıştır. Tanör (2019:351), Demokrat Parti'nin sürekli çoğunluğu elde edişinde seçim sisteminin büyük etkisi olduğunu savunmakta, sistemin adaletsiz bir temsil oranı oluşturduğunu ifade etmektedir. Tanör (2019: 351), bu durumu Demokrat Parti'nin iktidarı ve sonrasındaki

seçimleri ele alındığında, yaklaşık olarak seçmenin % 48 oyunu alıp mecliste % 70'lik bir temsile ulaşmasını, buna karşın muhalefet partilerinin ise oyların yaklaşık %52'sini almasıyla mecliste ancak %30'luk bir temsil gücüne erişebilmesiyle açıklamaktadır.

Tanör'ün (2019:351) seçim sistemine olan bu eleştirisinin yanında Demokrat Parti'nin çoğunluğu elde etmesindeki bir diğer unsur olarak çift parti sistemiyle birlikte uygulanan parti içi sıkı disiplini işaret etmektedir. Tanör'ün (2019: 351) ifade ettiği bu ikinci durum parti içi katı disiplin nedeniyle elde edilmiş olan meclis üstünlüğü üzerinde olumsuz etkiye sahip olmakta, mecliste güçlü olan partinin disiplinli yapısı parti meclis grubunu da etkileyip verilen kararların sadece parti içerisinde güçlü bir grup insanın güdümünde olmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı 1924 anayasasının ifade ettiği meclis üstünlüğünü iktidar olan partinin eline vererek yürütmenin güçlü olduğu bir yapının meydana gelmesine neden olarak anayasanın önerdiği hükümet sisteminden sapılmasına yol açmaktadır (Tanör, 2019: 341). Erdoğan (2016: 128), Demokrat Parti'nin süreç içerisinde büründüğü çoğunlukçu bu anlayış çerçevesinde kendisini milli iradenin tek temsilcisi olarak görmesine yol açtığını ifade etmiştir. Erdoğan(2016: 128-129), bununla birlikte Demokrat Parti iktidarının CHP döneminden kalan bürokrasi tarafından benimsenmediğine dair kuşkuları süregeldiği için zamanla bu psikoloji içerisinde özgürlükleri kısıtlayan baskıcı bir sisteme dönüştüğünü savunmuştur.

Demokrat Parti'nin bu dönüşümüne süreç içerisinde meclis çoğunluğunu elinde bulundurması sebebiyle meclisten geçirdiği pek çok yasa eşlik etmektedir. Öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almalarının ve siyasi beyanatlarda bulunmalarının yasaklanması ile yargının görev alanına giren bir konu olarak CHP'nin mal varlığına kanuni düzenlemeyle el konulup hazineye aktarılması gibi düzenlemeler yapılmıştır. Bununla birlikte seçimlerde meydana gelen oy verme davranışlarının cezalandırılması da bir başka otoriter yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950 seçimlerinde CHP'ye oy veren Abana'nın ilçe merkezi olmaktan çıkarılması, yine CHP'ye 1954 seçimlerinde çoğunluk veren Malatya'nın ilçesi Adıyaman'ın, Malatya'dan ayrılarak il yapılması ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne (CMP) oy veren Kırşehir ilinin ilçeye çevrilmesi bu oy verme davranışlarının cezalandırılması örneklerinden bazıları olmuştur. Bu tarz uygulamalar siyasal partilere yönelik olarak seçim kanununda karma liste uygulamasına son verilmesi, partiler arası seçime yönelik anlaşmaların yasaklanması ve hükümet işlerinde yer alanların konuşmaları hariç partilerin radyodan seçim propagandası yapmalarının yasaklanması şeklinde tezahür etmiştir. Özellikle 1960 yılında 15 Demokrat

Partili milletvekilinden kurulu “Tahkikat Komisyonu” her tür siyasi faaliyeti denetlemekle görevlendirilmiştir (Tanör, 2019; 352-355).

Akartürk (2001: 196) Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte tek parti döneminin bir ürünü olan 1924 Anayasasının yetersizliğinin ortaya çıktığını savunmuştur. Bu kapsamda Tanör (2019: 359-363), 1924 Anayasasının Demokrat Parti’nin mecliste elde ettiği çoğunlukla birlikte hükümeti denetleyecek denge ve fren mekanizmalarından yoksun olduğunu savunmuş, bununla birlikte yargı bağımsızlığı ve yargı denetimi konusundaki eksikliklere dikkat çekmiştir. Ayrıca Tanör (2019: 362), meclis çoğunluğu karşısında azınlıkta kalanların haklarını koruyacak düzenlemelerden yoksun olan 1924 Anayasasının aslında çoğulculuğu korumaktansa çoğunlukçu bir demokrasiyi gerçekleştirmeye matuf bir metin olduğunu ifade etmiştir.

Bu siyasi yapı içerisinde 1924 Anayasası ordu içerisindeki bir grup subayın 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirdikleri askeri darbe ile son bulmuştur. Bu müdahale ordunun bütün kademesiyle emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilmiş değildir. Yapılan müdahale ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ile tüm bakanları ve bütün Demokrat Parti milletvekilleri tutuklanmıştır ve ardından Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmişlerdir (Erdoğan, 2016: 135; Sarıbay, 2001: 56).

Askeri Müdahaleyi, kardeş kavgasını önleyerek adil bir seçim yapılmasını sağlamak olarak açıklayan ve yönetime el koyan Silahlı Kuvvetler içerisindeki cuntacı grup, Türk Milleti adına hâkimiyeti kullanan ve Başkanlığında Orgeneral Cemal Gürsel’in olduğu 37 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi’ni (MBK) kurmuştur. MBK, TBMM’ye ait tüm yetkileri devralmıştır ve yürütme yetkisi ise başkanının MBK başkanı olduğu ve bakanların parti üyesi olmayanlardan MBK tarafından seçildiği Bakanlar Kurulu tarafından kullanılmıştır. Süreç içerisinde MBK iktidarı yeni TBMM’ye devredebilmek amacıyla yetkilerini sivil bir kurum olan Temsilciler Meclisi ile paylaşacağı kurucu bir meclisi oluşturmuştur. Nihayetinde Kurucu Meclis’in hazırlattığı ön tasarılar neticesinde oluşturduğu anayasa metni 9 Temmuz 1961 yılında halkoyuna sunularak % 61,5’lik bir evet oyu ile kabul edilmiştir. Anayasanın kabul edilmesinden sonra 15 Ekim 1961 yılında yapılan genel seçimler ile birlikte 1960 Askeri müdahalesi sonrası yaşanan geçiş dönemi sonlanmış ve 1961 Anayasasının öngördüğü yeni anayasal düzene geçilmiştir (Tanör, 2019: 366-376).

1924 Anayasasının çoğunlukçu anlayışından 1961 Anayasası ile çoğulcu bir anlayışa geçilmiş olup, egemenliğin yalnızca TBMM tarafından kullanıldığı düzenden egemenliğin anayasanın belirlediği esaslar çerçevesinde yetkili organlar tarafından kullanıldığı bir düzene geçilmiştir. Böylece 1924 Anayasası düzeninde TBMM’de birleşen yasama ve yürütme anlayışı terk edilmiştir ve 1961 Anayasası ile parlamenter sistem içerisinde yumuşak kuvvetler ayrılığı benimsenmiştir. Yine yargıya ilişkin 1961 Anayasası yargı bağımsızlığını ilke olarak belirtmiş ve bununla ilgili güvenceleri sağlamıştır. 1961 Anayasasının kuvvetler ayırımına ilişkin yaptığı değişiklikten sonra yasama kuvvetinin de kendi içerisinde denetlenebilmesini sağlamak amacıyla bölümlendirmeye gidilmiştir. Bu bölümlendirme kapsamında TBMM’yi “Millet Meclisi” ve “Cumhuriyet Senatosu” olarak ikiye ayırması 1961 Anayasasının bir diğer yeniliği olmuştur. Burada asıl vurgulanması gereken 1961 Anayasası, 1924 Anayasasında bahsedilmeyen siyasal partilerden bahsedip onları demokratik siyasal hayatın vazgeçilmeyen bir unsuru olarak tanımlamasının yanında sendika ve dernek kurma gibi hakların tanımlanması çerçevesinde çoğulcu niteliği ile öne çıkmıştır (Özbudun, 2018: 37-42).

Bu kapsamda Meclis hükümeti sisteminden parlamenter hükümet sistemine geçişi sağlayan 1961 Anayasasının TBMM’yi ikili yapı şeklinde tasarlamasındaki amacı, yürütmenin yasama üzerinden tahakküm kurmasını engellemektir. Cumhuriyet Senatosunun kurulması da bu amaca dayanmaktadır (Durgun, 2013: 352).

Demokrat Parti’nin siyasal mirasını devralmış olan Adalet Partisi (AP) 1960’lı yıllarda CHP karşısında seçimlerde önde çıkmıştır. Ancak 1961 Anayasasının askeri darbe ürünü olması darbe öncesi iktidar olan bir parti tabanının rahatsızlığı Adalet Partili liderlerin pek çok defa anayasa değişikliği taleplerini ifade etmelerine neden olmuştur. 1960’lı yılların sonuna doğru Adalet Partisi’nin iktidar olduğu dönemde siyasal şiddet olaylarının artması 1961 Anayasasına olan memnuniyetsizliği arttırmıştır (Özbudun, 2018: 44). Hatta Adalet Partisi 1969 yılı seçim beyannamesinde bu memnuniyetsizliği şu şekilde ifade etmiştir:

“Anayasanın sekiz yıllık uygulaması sırasında görülen bu aksaklıklar, onun dayandığı temel ilkelerden değil, bu ilkelerin yeterince tatbikata intikal ettirilmeyişinden doğmaktadır. Bu durumda, Adalet Partisi, Anayasanın dayandığı temel ilkeleri korumak amacı ile, Anayasada bazı islâhatın yapılmasını zaruri görmektedir.” (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr>, 2020: 10).

Bu ifadelerle Adalet Partisi 1969 Seçim Beyannamesinin içerisinde “Anayasa Islahatı” başlığıyla 1961 Anayasasına ilişkin yetersizlikleri ve olması gereken

değişiklikleri ifade etmiştir. Özellikle yürütmenin güçlendirilmesini savunan bu program ayrıca parlamentonun karar alabilmesini kolaylaştıracak önlemlerin alınmasını ifade etmiş, özerk kuruluşların yeniden düzenlenerek bu kuruluşların yetkilerinin kısıtlanması gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte yürütme ve yargı ilişkilerinin düzenlenmesi, savcıların hükümetçe atanabilmesi, özgürlüklerin kötüye kullanımının engellenmesi ve komünizm ile anayasaya aykırı akımlara karşı mücadele edilmesi gibi önerilerde bulunmuştur (Özgişi, 2012: 112-113).

Yine de 1960'lı yılların sonundaki siyasal şiddetin ve terör olaylarının artarak devam etmesi 12 Mart 1971 Muhtırası ile Adalet Partili Süleyman Demirel hükümeti istifa ettirilerek 1973 yılına kadar geçici bir yönetim kurgulanmış ve bu dönem içerisinde 1961 Anayasasında 1971 ve 1973 yılında değişiklikler yapılmıştır. Ancak anayasada sorunların çözümü adına yapılan bu değişiklikler artan siyasal şiddeti durdurmaya yetmemesi, koalisyon hükümetlerinin kararları çabuk ve etkin bir şekilde alamaması sorunun başlı başına anayasal bir sorun olarak belirmesine neden olmuştur (Özbudun, 2018: 44-46). Bu anayasal sorunu Akartürk (2010: 211-212) üç açıdan ele almıştır: birinci olarak şiddet olaylarının olağanüstü hal sistemi içerisine alınmayarak sıkıyönetim kapsamında askeriyenin kolaylıkla müdahalesine açık hale getirilmesi olarak belirtmiştir. Bir diğer anayasal sorun olarak parlamenter bir sistemin en önemli unsurlarından fren ve dengeler sistemine aykırı bir şekilde yürütmenin yasama üzerindeki fesih yetkisiyle olan etkisinin çok kısıtlanmış olmasını belirtmiştir. Son olarak ise 1961 Anayasasındaki çift meclisli yapının yasamayı yavaşlatarak etkinsiz kalmasına neden olması anayasal bir sorun olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir.

1950 ile 1980 arasındaki siyasal gelişmeler siyasal partiler sistemi açısından ele alındığında; Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte başlayan CHP egemenliğindeki tek parti sistemi, 1950 yılı seçimlerinden itibaren CHP'nin yanında rekabet yaşayacağı Demokrat Parti'nin de gelmesiyle iki partili bir sisteme dönüşmüştür. Devamında 27 Mayıs 1960 darbesiyle oluşturulan 1961 Anayasası çok partili sisteme geçişi beraberinde getirmiştir(Hamdemir ve Çelik, 2018: 713-720). Bu geçiş yeni anayasanın kabulünden sonra 15 Ekim 1961 yılında yapılan ilk seçimlerde gerçekleşmiş, mecliste hükümeti kurmak amacıyla hiçbir partinin gerekli çoğunluğu sağlayamaması üzerine Demokrat Parti'nin devamı niteliğinde olan Adalet Partisi ile CHP arasında koalisyon kurulmuştur (Erdoğan, 2016: 162). 1980 darbesine kadar uzanan çok partili siyasi hayatın yaşattığı istikrarsız ortam 1980 darbesiyle sonlandırılmıştır(Hamdemir ve Çelik, 2018: 720). Bu

dönemle ilgili olarak Akartürk (2010: 197), çok partili hayata geçişle birlikte oluşan koalisyonları 1961 Anayasasının beslediğini, anayasanın kurguladığı iktidar ile muhalefet dengesi ile nispi temsil seçim sisteminin koalisyon hükümetlerini ve hatta azınlık hükümetlerini doğurduğunu savunmuştur.

Tanör (2018: 406) ise 1961 Anayasası sonrası dönemine ilişkin ana sorunları koalisyona dayalı kırılğan hükümetlerin oluşturduğu istikrarsızlık, siyasal uzlaşmanın gerçekleşemediği radikal sağ ve sol kesimlerin çatışmasının ortaya çıkardığı kutuplaşma ve her fırsatta askeri rejimlerin kendini gösterdiği ortamda ideolojik kutuplaşma nedeniyle çatışma ortamı artmaya başlamıştır. Bundan dolayı ölümlerin artması ile siyasal çalkantının devam etmesiyle birlikte görev süresi dolmuş olan 6. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine meclisin bir türlü yeni Cumhurbaşkanı seçememesi ordunun 12 Eylül 1980 yılındaki darbeyi gerçekleştirmesine yol açmıştır (Börklüoğlu, 2019: 137). Darbe "Bayrak Harekatı" adı altında gerçekleştirilerek ordunun bütün kademesiyle birlikte emir-komuta zinciri içinde gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren bir grup subayın aksine 12 Eylül 1980 darbesi ordunun tüm hiyerarşisi ile birlikte yaptığı bir müdahaledir (Tanör, 1995: 26-27).

3.4.3. 1980-2000 Dönemi

27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte kesintiye uğrayan Cumhuriyet dönemi Türk siyasal hayatı, 12 Eylül 1980 darbesiyle bir kez daha yara almıştır. Sivil toplumun ve siyasal hayatın önemli derecede kısıtlandığı 1980 darbesi sonrası tekrardan hareketlenen siyasal yaşam içerisinde hükümet sistemi önerileri dönem dönem dillendirilmiştir.

Söz konusu dönemde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığında ve diğer kuvvet komutanlarının da imzaladığı kendilerini Milli Güvenlik Konseyi (MGK) olarak adlandıran oluşumun 1 No'lu bildirgesinde ülkenin içinde bulunduğu duruma siyaset kurumunun çözüm bulamaması eleştirilmiştir. Ayrıca 1960 askeri müdahalesindeki söylemin benzeri bir şekilde kardeş kavgasının sonlandırılması amacıyla bu müdahalenin gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Ardından MGK parlamentoyu feshederek tüm siyasal partilerin faaliyetlerini yasaklamıştır. Bu yasak kapsamında MGK yaşanan krizlerin sorumlusu olarak gördüğü siyasetçilere siyasi konularda konuşma yasağı getirmiştir. Darbenin lideri Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Cumhurbaşkanı ilan edilerek Emekli Oramiral Bülent Ulusu başkanlığında bir hükümet kurdurulmuştur. Asıl yönetim MGK'nın

elinde olmakla beraber yeni kurulan hükümet sadece MGK'nın icrai fonksiyonunu gerçekleştirmiştir (Börklüoğlu, 2019: 137-138; Erdoğan, 2016: 187-189).

Zürcher'e (2000: 405-407) göre MGK'nın amacı demokrasiyi siyasilerden temizleyerek siyaset kurumunu olması gerektiği seviyeye ulaştırmaktır. Ayrıca Zürcher (2000: 405-407), 1960 darbesiyle getirilen sistemde büyük değişiklikler yapılmasının amaçlandığını ve MGK'nın yaptığı tüm faaliyetlerde bunun etkisinin görüldüğünü savunarak, önceki darbe döneminde resmi tatil olarak ilan edilen 1 Mayıs ve 27 Mayıs günlerinin kaldırılışında bu etkinin görüldüğünü ifade etmiştir. MGK'nın amacına ilişkin olarak Akartürk (2010: 215) ise siyasal partilerin şiddet olaylarına, kutuplaşmaya ve istikrarsızlığa yol açmaları sebebiyle tasfiye edilmesini ifade etmiştir. MGK'nın siyasal partilere olan güvensizliğinin bir süre partisiz bir parlamenter sisteme neden olduğunu ifade eden Akartürk (2010: 212-215), bu nedenle yeni anayasasının hazırlanırken siyasal partilerin görüşlerinin alınmamasında ve 1982 Anayasasının siyasal parti faaliyetlerini kısıtlayan bir şekilde kurgulanmasında MGK'nın siyasal partilere yönelik bu güvensizliğin yattığını savunmuş ve 1980 darbesinin bir partisizleştirme operasyonu olduğunu ifade etmiştir.

Partisiz dönem içerisinde demokrasinin tekrar kurulabilmesi için MGK yeni anayasa hazırlıklarına başlamış ve bu hazırlıkları gerçekleştirmesi için Danışma Meclisini kurmuştur. Danışma Meclisi bu aşamada Siyasi Partiler Kanunu, Seçim Kanunu ve Anayasayı hazırlamış ve hazırlanan anayasa 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunulmuş ve %91,4 oranıyla kabul edilmiştir ve partisiz ara dönemden demokratik düzene geri dönmüştür (Durgun, 2013: 354; Erdoğan, 2016: 189-191).

MGK 1983 yılında genel seçimlerin yapılmasına karar verdiğinde asıl amacı sınırlı çok partili sisteme geçilmesi olmuştur. Bu amacı gerçekleştirebilmek için kullandığı araçlar veto yöntemi ve %10 barajlı seçim sistemi olmuştur. Veto marifetiyle istenmeyen partiler daha baştan kuruluş aşamasında engellenmiş, barajlı seçim sistemi ile de küçük partilerin meclise girmeleri sınırlandırılarak istikrarın ve çoğunluğun sağlanabilmesi amaçlanmıştır. MGK'nın bu sınırlamaları sonucunda Anavatan Partisi (ANAP), MGK'nın kendisinin halefi olarak gördüğü Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ve Halkçı Parti (HP) seçimlere katılabilen üç parti olmuşlardır. 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimler neticesinde sürpriz bir şekilde ANAP %45 oy alarak birinci parti olarak seçimden çıkmıştır. Hükümeti kurmakla görevlendirilen ANAP Genel Başkanı Turgut Özal kabinesi,

Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından onaylanarak göreve başlamıştır. (Sarıbay, 2001: 64-65; Tanör, 1995: 56-59).

Bu aşamada 1961 Anayasası döneminde uygulanan çift meclisli parlamenter yapının istikrarsız ortamından sonra başka bir darbe anayasası olan tek meclisli bir yapıyı öngören 1982 Anayasası devreye girmiştir. 1982 Anayasası sonrası oluşturulan sınırlı çok partili sistem içerisinde tek meclisli parlamenter sistemin, tek parti çoğunluğunun hâkimiyeti ve parti disiplininin sağlanması nedeniyle önceki döneme göre yürütme ve yasama açısından daha rahat bir ortamın oluşturulduğu Tanör (1995: 62) tarafından savunulmuştur.

Süreç içerisinde sınırlı çok partili sistem yavaş yavaş daha demokratikleşerek siyasi hayat çeşitlenmiş ve siyasi partiler kurulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 25 Mart 1984 yılındaki yerel seçimlere mecliste yer alan partiler haricinde yeni kurulan Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), Adalet Partisi'nin devamı niteliğindeki Doğru Yol Partisi (DYP) ve Milli Nizam Partisi'nin (MNP) devamı niteliğindeki Milli Selamet Partisi (MSP) de seçimlere katılmışlardır. Bu süreç içerisinde 6 Eylül 1987 yılında yapılan halkoylaması ile de 1980 darbesiyle yasaklı durumdaki eski siyasetçilere tekrar siyaset kapısı açılmış ve giderek artan parti sayısı ile 1982 Anayasasının parlamenter hükümet sistemi içerisinde çok partili hayat sağlanmıştır. Bu dönem içerisinde Özal'ın 1989 yılında Cumhurbaşkanı seçilene kadar ANAP, Özal önderliğinde iktidarına devam ederken, seçildikten sonra ise önce Yıldırım Akbulut'un ve sonrasında Mesut Yılmaz'ın Başbakanlığıyla 1991 yılına kadar iktidarda kalmıştır (Zürcher, 2000: 413-419).

1990'lı yıllar, Türkiye'de seçim sonuçları nedeniyle mecliste çoğunluğu sağlayamayan partilerin istikrarsız koalisyonlarına yol açmıştır. Bu istikrarsızlıkla birlikte artan terör olayları ve ekonomik dalgalanma istikrarsızlığın siyasi boyutunun daha da derinleşmesine neden olmuştur. 1991 seçimleri Özal'ın Cumhurbaşkanı seçildikten sonra siyasi rakibi DYP Genel Başkanı Demirel'in zaferiyle sonuçlanmış ancak tek başına iktidarı elde edebilecek çoğunluğu sağlayamadığından Erdal İnönü'nün Genel Başkanı olduğu Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ile koalisyon yapmıştır. 1990 sonrası artan çok partili yapı içerisinde Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki Refah Partisi (RP), Aykut Edibali'nin liderliğindeki İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ve Alparslan Türkeş'in liderliğindeki Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) yaptıkları seçim ittifakıyla 1991 seçimlerinde meclise girmişlerdir (Börklüoğlu, 2019: 159-161).

17 Nisan 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı Özal'ın ani ölümü üzerine (Türkiye Sağolsun, 1993) yapılan seçimde Süleyman Demirel Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu süreç içerisinde koalisyonlu parlamenter hükümet sisteminin yarattığı istikrarsızlık gitgide artmış ve Refah Partisi(RP) ile Doğru Yol Partisi (DYP) koalisyon (REFAH-YOL) hükümeti 28 Şubat 1997 tarihinde Milli Güvenlik Kurulunun (MGK) muhtırasıyla “rejime ince ayar” niteliğindeki (9 Saatlik Zirvede, 1997) kararlar alınmıştır. Aynı dönem içerisinde ise Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş'ın RP hakkında açtığı kapatma davası siyasi krizi tırmandırmıştır (Refah'a Şok Dava, 1997). Ordu, yargı ve hükümet arasında tırmanan kriz, 18 Haziran 1997 tarihinde Başbakan Erbakan'ın istifasıyla sonuçlanmıştır (Erbakan İstifa Etti, 1997).

1990'lı yılların koalisyonlu hükümetleri süresince DYP ve ANAP'ın düşman partiler olarak yaşadıkları çekişme MHP'nin 1999 seçimlerinden en kârlı çıkan parti olmasına yol açmıştır(Börklüoğlu, 2019: 179). 1999 genel seçimleri sonucu Bülent Ecevit liderliğindeki Demokratik Sol Parti (DSP), ANAP ve MHP'nin oluşturduğu koalisyon hükümeti döneminde 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile yaşanan “Anayasa Kitapçığı Atma” krizi yaşanmıştır (Birbirlerine Anayasa Kitapçığı Fırlattılar, 2001). Yürütmenin tepesinde yaşanan bu siyasi kriz, ekonomik krizin de tırmanmasına neden olmuş, ilerleyen çözümsüzlük ve kamuoyunda oluşan hoşnutsuzluk MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin 3 Kasım 2002 tarihini erken seçim tarihi olarak işaret etmesiyle sonuçlanmıştır (Börklüoğlu, 2019: 179-183).

Genel olarak, 1980 sonrası Turgut Özal ve Süleyman Demirel tarafından parti genel başkanlığından Cumhurbaşkanlığına geçiş sonrasında başkanlık sistemi önerilerini dönem dönem dillendirdikleri görülmektedir.

3.4.4. 2000-16 Nisan 2017 Dönemi

1990'ların sonunda artan siyasi ve ekonomik krizler yeni arayışlara yol açmıştır. Bu arayışlardan biri olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Mili Görüş geleneğinden ayrılarak halkın karşısına çıkmıştır (Börklüoğlu, 2019: 187). Recep Tayyip Erdoğan'ın kurduğu AKP 2002 yılındaki seçimlere Erdoğan'ın siyasi yasağı nedeniyle (Erdoğan'ın Sonu, 1998) genel başkanından yoksun bir şekilde girmiş ve tek başına iktidarı sağlayacak meclis çoğunluğunu elde etmiştir. Erdoğan'ın siyasi yasağı nedeniyle hükümeti kurma görevi Abdullah Gül'e verilmiş ve Gül'ün başkanlığında tek parti hükümeti kurulmuştur. Sonrasında ise Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) Siirt'teki seçimleri iptal etmesi üzerine

yapılan anayasa değişikliği ile Erdoğan'ın yenilenen Siirt'teki seçimlere girmesi mümkün olmuş ve yapılan 9 Mart 2003 tarihli seçim sonucu Erdoğan milletvekili seçilmiş ve ardından başbakanlığı Gül'den devralmıştır (Börklüoğlu, 2019: 191-192).

AKP iktidarı ile birlikte Genel Başkanı Erdoğan tarafından başkanlık sisteminin dillendirildiği görölmektedir. Nitekim Erdoğan, 2003 yılında 59. Hükümetin Başbakanı olduktan hemen sonra katıldığı bir televizyon programında kendisi için ideal siyasi sistemin başkanlık sistemi olduğunu ifade ettikten sonra başkanlık sistemine ilişkin görüşlerini şu şekilde açıklamıştır (Erdoğan'ın Hayali, 2003):

“ ...Başkanlık veya yarı başkanlık sistemi siyasetteki arzumdur. Başkanlık veya yarı başkanlık sisteminin kurulması için, ülkedeki tüm kurumların halkla bütünleşmesi ve bir konsensüs sağlanmalıdır. Bunu başardığımız anda Türkiye'nin ciddi bir sıçrama yapacağına inanıyorum. ...Benim için ideali Amerikan modelidir. Bu modelle yasama ve yürütme arasındaki müdahaleler ortadan kalkar. Yani bir milletvekili eğer bakan olduysa, milletvekilliğini bırakıyor, sadece bakan oluyor. Kaldı ki, dışarıdan da rahatlıkla bakan atayabiliyorsunuz. Türkiye'deki sıkıntı buradan kaynaklanıyor. Her milletvekilinin seçildiği bölgedeki insanlara adama iş mantığıyla iş buldukça oy alacağını zannediyor...” (Erdoğan'ın Hayali, 2003).

Bu ifadelerle Erdoğan Başkanlık sistemi isteğini güçlü bir şekilde vurgulamış, Amerikan modelindeki yasama ve yürütmenin ayrılması örneği üzerinden ifade etmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin yaşadığı sorunların çözümünün güçler ayrılığının keskin bir şekilde ayrılmasından geçtiğini ifade ederek kamuoyunda başkanlık sistemi tartışmalarını başlatmıştır.

Erdoğan'ın başlattığı tartışmaya karşılık ana muhalefet partisi CHP'nin Genel Başkanı Deniz Baykal'dan gelmiştir. Baykal, Erdoğan'ın başkanlık sistemine geçişe ilişkin açıklamalarına çok sert tepki vermiş ve düşüncelerini şöyle ifade etmiştir (Haddini Bil, 2003):

“...Amerika örneği veriliyor. Arjantin'i de unutmayın. Eyalet sistemine mi geçeceksiniz, çift meclis mi açacaksınız? Ciddi şeyler değil bunlar Önündeki meseleleri hallet, devleti niye şekillendiriyorsun. Herkes haddini bilsin.” (Haddini Bil, 2003).

Siyasal yaşamı meşgul eden başkanlık tartışmalarına parlamenter sistem içerisinde getirdiği seçim sistemi değişikliği önerisiyle Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de katılmıştır. 2005 yılına ilişkin yeni yıl mesajında Sezer, başkanlık sisteminin getireceği riskleri ve seçim sisteminin aksaklığına yönelik eleştirilerini şöyle belirtmiştir:

“Anayasa'da, demokratik devlet niteliği Türkiye Cumhuriyeti'nin değiştirilemez nitelikleri arasında sayılmış; demokrasiye en uygun olması nedeniyle de parlamenter hükümet sistemi kabul edilmiştir.

...Anayasamıza göre egemenliği Türk Ulusu adına kendi alanlarında kullanan organlar yasama, yürütme ve yargıdır. Böylece, çoğunlukçu demokrasi yerine çağdaş çoğulcu demokrasi anlayışının benimsendiği Anayasa'da, Devlet organlarının birbirini denetleyip dengelemesi; bu yolla iktidar gücünün sınırlandırılması öngörülmüştür.

...Seçim yasalarındaki aksaklık nedeniyle yasama ve yürütmenin tek parti egemenliğine girmesi sonucunu doğuracak bir seçim sistemi, "temsilde adalet" ilkesiyle bağdaşmayacağı gibi, demokrasiye, giderek rejime büyük zarar verebilecektir.

...Seçim sistemi, temsilde adaletin Meclis'e yansımaları sağlayacak biçimde düzeltilmelidir." (<https://www.tccb.gov.tr>, 2020).

Başkanlık tartışmalarının dozu 2007 yılında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin 2006 yılında Yargıtay Onursal Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun yaptığı açıklamayla artmıştır. Kanadoğlu, Cumhurbaşkanının ilk turda seçilebilmesi için hem karar hem de toplantı yeter sayısı olan 367 milletvekilinin seçimin meşru olabilmesi için geçerlilik şartı olduğunu ifade etmiştir. CHP'nin oylamaya katılmadığı seçimlerde 367 sayısına ulaşamayan AKP adayı olan Abdullah Gül'ü ilk turda 357 oy ile seçmiş, ancak bu sonuç toplantı yeter sayısı olan 367'nin sağlanamadığı gerekçesiyle CHP tarafından Anayasa Mahkemesi'ne götürülmüştür. CHP'nin seçim sonucunu Anayasa Mahkemesi'ne götürmesinin ardından kamuoyunda "E-Muhtıra" olarak bilinen bildirinin Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) internet sitesinde yayınlanması ve ardından Anayasa Mahkemesinin CHP'nin başvurusunu kabul ederek yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini iptal etmesi, AKP'nin erken genel seçim kararı almasına yol açmıştır. 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan erken genel seçimde AKP'nin oylarını arttırarak tek başına iktidar olmuştur. Adaylığı muhalefet çevrelerince sorun olan Abdullah Gül ise MHP'nin verdiği destek ile 28 Ağustos 2007 tarihinde yapılan seçimin üçüncü tur oylaması sonucu Türkiye'nin 11. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.(Börklüoğlu, 2019: 193-195).

Anayasa Mahkemesi kararına tepki olarak Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine yönelik anayasa değişikliği halkoyuna sunulmuştur. Bu çerçevede 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan halkoylamasında anayasa değişikliği % 68.95 Evet oyuyla başkanlık sisteminin en ayırt edici özelliği olan Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir (Gönenç, 2011: 2).

Devam eden süreçte 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan genel seçimlerde oylarını arttırarak % 49,5 oranla iktidar çoğunluğunu elde eden AKP (Börklüoğlu, 2019: 197), başkanlık sistemi için atılan adımlarını somutlaştırmış ve Kasım 2012'de Anayasa Uzlaşma Komisyonuna kamuoyuna ifade edilen haliyle "Türk Tipi" bir başkanlık modeli sunmuştur (Ataay, 2013: 268-269). Uzlaşma Komisyonunda "Yürütme İle İlgili Öneriler"

başlığında mutabakat sağlanamamış ve öneri hayata geçmemiştir. 10 Ağustos 2014 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde AKP'nin adayı Recep Tayyip Erdoğan, CHP ve MHP'nin "Çatı Adayı" Ekmeleddin İhsanoğlu ve Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) adayı Selahattin Demirtaş yarışmış ve Erdoğan Türkiye'nin 12. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Erdoğan sonrası AKP Genel Başkanı ve Başbakan olan Ahmet Davutoğlu ile 7 Haziran 2015 seçimlerine giren AKP 2002'den beri ilk defa mecliste iktidar olabilecek çoğunluğu elde edememiştir. MHP'nin tüm koalisyonlara kapısı kapatması ve Davutoğlu'nun yaptığı koalisyon görüşmelerinin sonuçsuz kalması nedeniyle 1 Kasım 2015 tarihinde seçimler yenilenmiştir. Yenilenen seçimlerde AKP % 49,5 oranında oy alarak tekrar tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu elde etmiştir. (Börklüoğlu, 2019: 201-202).

Diğer taraftan başkanlık sistemine ilişkin bakış açısı bilinen Erdoğan, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra başkanlık sistemine ilişkin görüşlerini daha güçlü bir şekilde vurgulamış ve yeni sisteme geçişin artık bir ihtiyaç olduğunu şu ifadeleriyle belirtmiştir:

"Şu gerçeği görmek ve kabul etmek mecburiyetindeyiz: Mevcut sistemle buraya kadar, daha ileriye gitmek istiyorsak sistemi değiştirmek zorundayız. Aksi takdirde yeniden patinaj yapmaya, yeniden yerimizde saymaya, hatta Allah göstermesin, gerilemeye başlarız.

Meseleye bu açıdan baktığımızda, hem dünyadaki mevcut uygulamalar, hem de kendi devlet geleneğimiz, bize başkanlık sistemini işaret ediyor. Dünyada başkanlık sisteminin çok farklı uygulamaları var, az önce söyledim, Amerika Birleşik Devletleri, Güney Amerika ülkelerindeki uygulamalar, Fransa yarı başkanlık sistemi, daha farklı bir örnek olarak bunlar karşımızda bulunuyor. Tüm bunları inceleyerek kendi ihtiyaçlarımızı, kendi kültürümüzü de önümüze koyarak, bir başkanlık sistemi oluşturabiliriz." (<https://www.tccb.gov.tr>, 2020).

Buna karşın muhalefet partileri ise başkanlık sisteminin büyük riskler taşıdığını ifade edip parlamenter sistem içerisinde kalmayı savunmuşlardır. Bu kapsamda CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu 2015 yılında yaptığı açıklamada AKP'ye ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'a sert bir şekilde yüklenerek şu ifadelerde bulunmuştur:

"Anayasa'yı değiştirelim; ne için? 'Başkanlık sistemini getireceğiz'. Bir kişi konuşacak, Türkiye susacak. Bir kişi konuşacak, hâkim ona göre karar verecek. Bir kişi konuşacak, ona göre milletvekili listeleri hazırlanacak. Böyle bir başkanlık sistemini kan dökmeden bu ülkede gerçekleştiremezsiniz." (<https://www.sozcu.com.tr>, 2020).

MHP Lideri Bahçeli ise başkanlık sistemi isteklerine kesin bir dille karşı çıkmış ve yeni sistem arayışının gereksizliğini partisinin 8 Aralık 2015 tarihli TBMM Grup toplantısında şu sözleri ile ifade etmiştir:

“Türkiye’nin yeni bir sisteme değil düzgün, kapsayıcı, adil, dürüst, namuslu ve milli yönetime ihtiyacı olduğunu kimse inkâr edemeyecektir. ...Yani Erdoğan başkan olursa, Cumhuriyet’in kuruluş ilke ve esasları teker teker yıkılırsa her şey güllük gülistanlık olacak, birden bire Türkiye uçuşa geçecektir. Buna da yeni Türkiye denecektir. Propagandası yapılan budur. Alttan alta işlenen, servis edilen, medya ve devlet gücüyle kabullendirilmek istenen sistemin eskidiği, çözüm üretmediği, tıkanıp söylemleridir. Elbette bu iddia ve dolaşımdaki bahanelerin tutar ve kayda değer hiçbir yanı yoktur. “ (http://mhp.org.tr, 2020).

Başkanlık sistemi üzerinde uzun yıllar süren tartışmalar devam ederken 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişimi bastırılmıştır. Darbe girişiminin bastırılmasının ardından yaşanan süreçte MHP Lideri Bahçeli’nin yaptığı ani çıkış ile başkanlık sisteminin fiiliyattan çıkarılıp anayasal temele oturtulması kapsamında yapılması gereken anayasa değişikliği için olumlu sinyaller vermiştir. Ülkenin bekası açısından anayasa değişikliğini elzem gören Bahçeli, partisinin 11 Ekim 2016 tarihindeki grup toplantısında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“...Bunların en önemlilerinden birisi de hatırı sayılır zamandır ülkemizi meşgul eden yeni Anayasa kapsamında derinleşen hükümet sistemi tartışmalarıdır. Konu önemlidir; çünkü sistem tartışmaları siyaseti tıkarsa rejim krizine dönüşebilecektir. 10 Ağustos 2014’de Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesiyle birlikte anayasal yetki ve sınırları devamlı tartışma konusu yapılmıştır. Bunun yanında başkanlık, yarı başkanlık ve partili cumhurbaşkanlığı ekseninde çok yoğun fikri münakaşalar süregelmiştir.

...Türkiye’nin yeni bir toplum sözleşmesine ihtiyacı vardır ve sorumluluk hepimizin sırtındadır. Bize göre, bilhassa 15 Temmuz’dan sonra bu ihtiyaç acil bir hal almıştır.

...Ne var ki, Türkiye’yi yöneten devlet ve hükümet ricalinin Anayasaya uyma konusunda çok iştahlı ve hevesli olmadığı gelişmelerle sabittir. Cumhurbaşkanı, millet tarafından seçildiği gerekçesiyle fiilli başkanlık sistemini dayatmakta, Anayasayı açıkça ihlal etmekte, görevinin sınırlarından tüm eleştirilere rağmen taşmaktadır.

...Bu açık tehlikenin bertaraf edilebilmesi için karşımızda iki alternatif yol bulunmaktadır: Bunlarda birincisi ve bizim açımızdan da en doğru, en sağlıklı olanı, Sayın Cumhurbaşkanı’nın fiilli başkanlık zorlamasından vazgeçmesi, yasa ve anayasal sınırlarına çekilmesidir. Şayet bu olmayacaksa, ikinci olarak, fiili durumun hukuki boyut kazanabilmesinin süratle yol ve yöntemlerinin aranmasıdır. Dünyanın hiçbir medeni ve demokratik ülkesinde her gün suç işleyen bir yönetim ve iktidar yapısı görülemeyecek, bundan bahsedilemeyecektir. Bu durum karşısında, Adalet ve Kalkınma Partisi başkanlık sistemiyle ilgili inadını sürdüreceksen yine karşımıza iki seçenek çıkacaktır: İlk olarak AKP, hazırda tuttuğu veya üzerinde çalıştığı bir anayasa hazırlığı varsa, mutabık kalınan daha önceki maddeleri de ihtiva etmek kaydıyla TBMM’ne getirmelidir. Milletvekilleri, ilkeleri ve inançları doğrultusunda vicdanlarının sesini dinleyerek oy kullanacaklar, bir karara varacaklardır. İkinci olarak bu anayasa değişiklik teklifi TBMM Genel Kurulunda ya 367 sınırını aşarak kanunlaşacaktır ya da 330 eşliğinin üstünde kalarak referandum yoluyla milletin kararına sunulacaktır.” (http://mhp.org.tr, 2020).

Bu çağrı üzerine “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” adıyla AKP tarafından hazırlanan anayasa değişikliği metni meclise sunulmuş ancak mecliste yeterli çoğunluğu

sağlayamadığından referanduma götürülmüş ve 16 Nisan 2017 tarihli referandum sonucunda % 51,4 oy oranıyla kabul edilmiştir. Ardından Bahçeli'nin sisteme bir an evvel geçişin beka sorunu olduğunu ifade eden çıkışıyla Cumhurbaşkanlığı seçimleri erkene alınmış ve milletvekili seçimleri ile birlikte 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilmiştir. AKP, MHP ve Büyük Birlik Partisi (BBP) kurdukları Cumhur İttifakı çerçevesinde seçimlere girmiş, CHP ve İyi Parti ise kurdukları Millet İttifakı kapsamında milletvekili seçimlerine katılmışlardır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise Başkanlık sisteminin ülkemize getirdiği ittifak yöntemiyle Cumhur İttifakı'nın adayı Recep Tayyip Erdoğan ilk turda geçerli oyların % 52,6'sını alarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ilk cumhurbaşkanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Börklüoğlu, 2019: 206-207).

BÖLÜM IV

4. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET (TÜRK TİPİ BAŞKANLIK) SİSTEMİNE GEÇİŞ SONRASI SİYASAL PARTİLER

Çalışmanın bu bölümünde 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimleri sonucu meclise girmeye hak kazanan siyasi partilerin aldıkları oy oranı sıralamasına göre ilgili partilerin program, seçim bildiremeleri, sistem ile işbirliği ve söylem değişkenleri incelenecektir.

4.1. PROGRAM İLİŞKİSİ

Türkiye'deki siyasi partilerin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine ilişkin görüşlerini programları bağlamında ele alındığında programların yayımlanma dönemleri itibariyle güncel olmadığı için sistem tartışmalarına net bir şekilde yer vermediği görülmekte ancak ülkenin anayasal bir değişikliğe olan ihtiyacı her parti programında vurgulanmaktadır.

4.1.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

Bu kapsamda AKP kurulduğu 2001 yılında açıklamış olduğu “Kalkınma ve Demokratikleşme Programı” şeklinde isimlendirdiği parti programında (Terkan, 2010: 123) ağırlıklı olarak geçmiş yıllardan beri süregelen sorunlara vurgu yapmakta ve sorunların sona ermesi için değişimin gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu değişim aslında programın yayımlandığı dönemde yeni kurulmuş olan AKP muhtemel iktidarına vurgu yaparken, aynı zamanda siyasi sistem vurgusu da programın giriş kısmındaki şu cümlelerle belirtilmiştir:

“Türkiye sancılı bir zaman diliminde büyük bir değişim arzusu yaşıyor. Siyaset, ekonomi ve toplumsal yaşamdaki ciddi problemler vatandaşlarımızın gündelik hayatını ve geleceğini olumsuz yönde etkiliyor. Türkiye bu sorunların üstesinden gelecek, vatandaşlarına huzur, güven ve refah sağlayacak, geleceklerine güvenle bakmalarına öncülük edecek, dinamik ve vizyon sahibi bir ‘siyasi oluşum’ bekliyor.

...Partimiz, dürüst, dinamik, ilkeli kadroları ve ülkemizin ufkunu açacak bir siyasi perspektif ile halkımızın yıllardır çekmekte olduğu sıkıntıları sona erdirmeyi, siyasi sistemin problem çözme ve karar alma yeteneğini geliştirmeyi, ülkemizin kalkınmasının önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmayı, Türkiye'yi layık olduğu aydınlığa kavuşturmayı amaçlamaktadır.” (<https://www.akparti.org.tr>, 2020)

AKP Programının Temel Haklar ve Siyasi İlkeler bölümünde yer alan “2.3. Siyasi Yapılanma” alt başlıklı kısmında, karar alma süreçlerinde halkın etkin bir şekilde rol alabilmesi adına referandum mekanizmasının önemine vurgu yapılmakta ve bu

mekanizmanın ülke adına alınacak önemli kararlar adına başvurulacak bir yöntem olacağı ifade edilmektedir. Bu bağlamda parti programının 2000’li yıllarda başkanlık sisteminin yapı taşlarını oluşturan 2007, 2010 ve 2017 yıllarındaki anayasa değişikliği referandumlarının altyapısını oluşturan ifadeleri şu şekildedir:

“Demokrasinin temel prensiplerinden biri olan seçimlerdeki halk etkinliğini artırıcı düzenlemelerle katılımcı demokrasinin güçlendirilmesi partimizin temel amaçlarından biridir. Halkın merkezi ve yerel yönetimle ilgili karar alma süreçlerine daha aktif olarak doğrudan katılımını sağlayacak olan referandum kurumunun tesisi ve etkinleştirilmesi en önde gelen hedeflerimiz arasındadır.” (<https://www.akparti.org.tr>, 2020)

AKP Programının yine Temel Haklar ve Siyasi İlkeler isimli bölümünde yer alan “2.4. Hukuk ve Adalet” alt başlıklı kısmında, özellikle yeni bir anayasanın hazırlanması ile bakanların meclis dışından atanmasına yönelik sistem değişikliği ifade edilmektedir. Hem yeni anayasanın değişikliği yönündeki arzu hem de sistem değişikliğinin kamuoyu gündemine getirilip tartışılması isteği açıkça olmasa da AKP’nin parlamenter sistemin yumuşak kuvvetler ayrılığını değil, kuvvetlerin kesin bir şekilde birbirinden ayrıldığı başkanlık sistemini gündeme getirmek istediğini göstermektedir. Bu kapsamda yeni anayasanın ve kamuoyunda tartışılması istenen sistem değişikliğine ilişkin parti programında yer alan ifadeler şu şekildedir:

“...Yukarıda zikredilen tespit ve ilkeler doğrultusunda Partimiz, aşağıdaki politikaları hayata geçirecektir: Özgürlükçü, tüm toplumun ihtiyaçlarına cevap veren, demokratik hukuk devleti ilkesine ve demokratik ülkelerin standartlarına uygun, toplum ile devlet arasında yeni bir ‘toplum sözleşmesi’ kurmayı hedefleyen, tümüyle yeni bir anayasa önerisi hazırlayacaktır. Bu öneri, yeni bir ‘anayasal mühendislik’ denemesi değil, halkın iradesini ve taleplerini demokratik temelde devlet yapısına yansıtan bir belge olacaktır.

Kısa, öz ve açık biçimde hazırlanacak yeni anayasa teklifimizde; Temel hak ve özgürlüklere ilişkin bölüm, evrensel standartlara uygun olacaktır. Cumhuriyetin temel nitelikleri korunarak devlet yönetiminin esas hükümlerine yer verilecektir. Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ilişkiler açık, net ve anlaşılabilir bir biçimde belirtilecektir. Kuvvetler ayrımı ilkesi hassasiyetle uygulanacaktır. Yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında ve denge denetim sağlanacaktır. Parlamentonun yasa çıkarmada ve denetimde etkin, bağımsız ve verimli olması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır. Yasama ve yürütme erkinin birbirlerinden net bir biçimde ayrılması için başbakan hariç diğer tüm bakanların meclis dışından atanmasını sağlayan sistem değişiklikleri araştırılarak kamuoyunda tartışmaya açılacak, bu konuda kamuoyunda oluşacak uzlaşmaya paralel olarak gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.

... Yeni anayasa yürürlüğe girdikten sonra, mevcut tüm kanunlar gözden geçirilecek ve anayasal sisteme uymayanlar süratle yürürlükten kaldırılacak ya da değiştirilecektir. Tüm tüzük ve yönetmelikler incelenerek kanunların çizdiği sınırları ve anayasal ilkeleri ihlal eden hükümler ayıklanacaktır.” (<https://www.akparti.org.tr>, 2020)

4.1.2. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP'nin 2008 yılında Deniz Baykal yönetimi döneminde yenilenen “Çağdaş Türkiye İçin Değişim” isimli parti programında (<https://www.milliyet.com.tr>, 2020), özellikle laiklik ilkesi kapsamında anayasanın değiştirilemeyecek hükümlerine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca “Çoğulculuk” alt başlığı altında programın yayımlandığı dönemin yaklaşık 8 yıldır iktidarda olan partisi AKP'nin milli irade kavramını kullanım biçimine karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkışın iktidara geldiği dönemden itibaren başkanlık sistemini artan şekilde gündeme getiren AKP'nin sistem değişikliği söylemine de yönelik olduğu anlaşılmaktadır:

“Farklı sosyal sınıfların, inançların, kültürlerin ve etnik kimliklerin yaşadığı ülkemizde demokrasiyi derinleştirmek için barışın ve gelişmenin ön koşuludur. CHP siyasi iktidarların Parlamentodaki çoğunluklarını milli irade adı altında her istediklerini yapabilmekten mazereti sayan bir çoğulculuk anlayışının reddeder.” (<https://chp.azureedge.net>, 2020: 25).

CHP parti programında ayrıca temel hak ve özgürlükler, kadın-erkek eşitliği, siyasi partiler, milletvekili dokunulmazlığı ve yargı gibi pek çok konuda anayasal düzenlemelerin yapılması gerektiğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Dünyada ve Türkiye’de ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması amacıyla anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesinin Parlamentoda sağlanacak uzlaşmayla gerçekleştirilmesi hedef alınacaktır. Ancak, Anayasamızın değiştirilmesi teklif bile edilemeyecek maddelerinin doğrudan veya dolaylı yollardan değiştirilmesi veya etkisiz kılınmasına yönelik cabalara kesinlikle karşı çıkılacaktır. Başta milletvekili dokunulmazlığının kaldırılması olmak üzere Anayasamızın çağdaş hukuk devletlerindeki temel anlayışla bağdaşmayan hükümlerinin değişmesi temel önceliğimizdir.

...Hâkim ve Cumhuriyet savcılarının hakkında soruşturma başlatma yetkisi Adalet Bakanlığında alınarak Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna verilmesi için gerekli anayasa değişikliği yapılacaktır.

... Siyasal, düşünsel, toplumsal, dinsel ve bireysel özgürlükler bir buuttur. Bu özgürlüklerin en etkili biçimde korunması için Anayasa’da gerekli değişikliklerin yapılması hedef alınacaktır.

... Cumhuriyet Halk Partisi, 1982 Anayasası’nın, siyasi partilerin yapılanma, örgütlenme ve çalışma koşullarına getirdiği, çoğulcu demokrasinin doğal gelişimini engelleyen kısıtlamaların kaldırılmasını, bu amaçla gerekli yasal ve anayasal düzenlemelerin yapılmasını amaçlamaktadır.” (<https://chp.azureedge.net>, 2020: 33-76)

Ancak hükümet sistemine ilişkin değişiklikten ziyade TBMM'nin etkinliğini arttıracak düzenlemeleri öneren CHP Parti programının parlamenter sistem içerisinde kalınarak mevcut sistem üzerinde yapılabilecek değişiklikler üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

4.1.3. Halkların Demokratik Partisi

2013 yılında kurulan HDP'nin parti programında demokratik ve özgürlükçü bir siyasal düzenin hedeflendiği ifade edilmektedir. Hükümet sistemine ilişkin belirgin ifadeler bulunmamakla birlikte özellikle 1982 Anayasasının değiştirilmesi gerektiği temelinde yargıya, seçim yasalarına, siyasal partilere ve idari yapıda yerel yönetimlere ilişkin düzenlemelerin yapılması savunulmaktadır:

“Partimiz, her türlü darbelerin karşısındadır. 12 Eylül darbe Anayasası'nın ortadan kaldırılmasını, tüm darbe kurumlarının dağıtılmasını, fiili uygulamalarına son verilmesini, darbecilerin yargılanarak cezalandırılmasını hedefler.

Siyasi Partiler ve Seçim Yasalarının, halk iradesinin sınırsız ve barajsız açığa çıkmasını sağlayacak şekilde demokratikleşmesi için mücadele eder.” (<https://hdp.org.tr>, 2020)

4.1.4. Milliyetçi Hareket Partisi

MHP'nin 9. Olağan Büyük Kurultayında 8 Kasım 2009 tarihinde kabul edilen “Geleceğe Doğru” isimli parti programında herkesin kanun önünde eşitliğini sağlayabilmek adına anayasal güvenceye bağlanmış dokunulmazlıkların kaldırılması ve yargı alanında çeşitli düzenlemelerin yapılması gerekliliği ifade edilmiştir. Ancak bu düzenlemelerin demokratik parlamenter sistem içerisinde yapılması gerektiği savunulmuş ve kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde TBMM'nin yetkilerinin önemine değinilmiştir. Bu çerçevede aşağıdaki ifadelerde kullanılan “parlamenter demokrasi” ibaresinden sistemin mevcut halinin devamlılığının savunulduğu anlaşılmaktadır:

“Parlamenter demokrasilerde egemenliğin yegâne sahibinin millet olduğuna, siyasi iktidarların meşruiyetinin milli iradeye dayandığına, milli iradenin tecelli ettiği yegâne merciin ise Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğuna inanmaktayız.

Hangi düşünce ve gerekçeyle olursa olsun demokratik rejime ve parlamentonun anayasal yetkilerine dışarıdan her türlü müdahale gayri meşrudur ve kabul edilemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi devletin kuruluş ilkelerine, Türk milletinin ortak değerlerine, Türkiye'nin huzuruna ve kardeşliğine, Parlamento'nun itibarına ve yetkilerine ve siyasetin ahlakına sahip çıkmak zorundadır.” (<https://www.mhp.org.tr>, 2020: 41)

4.1.5. İyi Parti

25 Ekim 2017 tarihinde kurulan İyi Parti, parti programında ana amaçlarından biri olarak parlamenter sistemi devam ettirmek çerçevesinde kuvvetler ayrılığı ilkesinin zarar gördüğünü ifade etmekte ve denge-kontrol mekanizmasının sağlanmasını savunmaktadır. Bu kapsamda İyi Parti programında yeni bir anayasanın yapılmasının ve parlamenter sistemin devamının gerekliliği şu cümlelerle ifade edilmiştir:

“Doğrunun arayışında, adil, tarafsız, bağımsız, çağdaş bir hukuk düzenini, hukukun üstünlüğünü ve birey haklarını esas alan, demokratik, çoğulcu ve özgürlükçü yeni bir anayasa yapacağız. Parlamenter sisteme geri dönecek, kuvvetler ayrılığı, kontrol ve denge sistemini güçlendireceğiz. Kanuni idare ilkesi gereğince KHK ile yönetime derhal son vereceğiz. Toplumsal ihtiyacın zorunlu kıldığı haller ile ekonomik, doğal afet, salgın hastalık durumlarının haricinde KHK çıkarma yoluna gitmeyeceğiz.” (<https://iyiparti.org.tr>, 2020).

İyi partinin 2017 yılındaki anayasa değişikliği referandumu sonucunda anayasada yapılan hükümet sistemine ilişkin değişiklik ile ilgili tepkiselliği ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi karşıtlığı, parti programının “ 8. Hedeflerimiz” kısmında yer alan “*İlk bir yıl içinde yeni anayasa ile parlamenter sisteme dönmek.*” (<https://iyiparti.org.tr>, 2020) ifadeleriyle daha net anlaşılmaktadır.

4.2. SEÇİM BİLDİRGELERİ

4.2.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

AKP'nin 2002 yılından itibaren yayınladığı seçim beyannamelerine bakıldığında anayasa değişikliğine ve “katılımcı demokrasi” yolu olarak ifade edilen referandum mekanizmasına vurgu yaptığı görülmektedir. AKP Genel Başkanı Erdoğan'ın 2003 yılından itibaren gündeme taşıdığı başkanlık sistemi tartışmaları başlangıçta aynı oranda AKP'nin seçim beyannamelerinde yer almamış ve bu kapsamda kuvvetler ayrılığının vurgulandığı bir yeni anayasa isteği dile getirilmiştir. Başkanlık sistemi tartışmalarının süreç içerisinde arttığı göz önüne alındığında, başkanlık sistemi kavramının 2015 yılı genel seçim beyannamesinde yer almaya başladığı görülmüştür.

AKP'nin 2002 yılı seçim beyannamesinde yer alan şu ifadeler merkezi idarenin daha etkin olabilmesi adına yapılacak reformların parlamenter sistem içerisinde kalınarak yapılacağını ve bu iradeyle hareket etmek istenildiğini göstermektedir:

“Hukuk alanındaki reformlara yeni bir anayasa yapılarak başlanmalıdır...”

Hazırlanacak yeni anayasa, kısa, öz ve açık olacak, yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ilişkiler açık, net ve anlaşılabilir bir şekilde belirlenecek, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişi sağlamak için referandum yolu yaygınlaştırılacak, 'idarenin hiçbir eylem ve işlemi yargı denetimi dışında bırakılmayacak'tır.

...Başbakanlık hizmet bakanlığı olmaktan çıkarılacaktır. Parlamenter sistemin ilkelerine uygun olarak Başbakanlığın koordinasyon işlevini yerine getirmesi kolaylaştırılacaktır...” (<https://www.akparti.org.tr>, 2020: 19-29).

2007 yılı AKP genel seçim beyannamesinde 2002 yılı seçim beyannamesine benzer şekilde yeni anayasanın yapılması gerekliliğinden bahsedilmiş ve parlamenter sistem

içerisinde kalınacağı beyan edilmekle birlikte bu sefer cumhurbaşkanlığının yetkileri üzerinden farklı bir söylem geliştirilmiştir:

“Hazırlanacak yeni anayasa, kısa, öz ve açık olmalı; yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ilişkiler parlamenter sistem esas alınarak açık, net ve anlaşılabilir bir şekilde belirlenmeli; bu çerçevede Cumhurbaşkanının konumu ve yetkileri yeniden tanımlanmalı; temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş sağlanmalıdır. Yeni Anayasa en geniş toplumsal uzlaşmayla hazırlanmalıdır.” (<https://www.akparti.org.tr>, 2020: 12).

Devam eden süreçte 2011 yılı AKP Genel Seçim Beyannamesinde yeni anayasa yapılması üzerine güçlü bir vurgu yapılmasına rağmen önceki seçim beyannamelerinde olduğu gibi parlamenter sistem içerisinde kalınarak anayasal değişikliklerin yapılacağı ifadesi bulunmamaktadır. Önceki dönem yapılan anayasa değişikliklerinin vurgulandığı 2011 yılı AKP genel seçim beyannamesinde hükümet sistemine ilişkin ifade bulunmamaktadır. Özellikle 2011 yılı beyannamesinde yeni anayasanın yapılışında demokratik süreçlerin önemine vurgu yapılmıştır. (<https://www.akparti.org.tr>, 2020: 15-17).

Başkanlık sistemi tartışmalarının 2015 genel seçimleri öncesinde daha da yoğunlaştığı ortamda, AKP'nin 2015 yılı Genel Seçimler Beyannamesinde hükümet sistemi değişikliği isteği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Darbe anayasalarının eleştirildiği beyannamede yeni anayasa ile birlikte geçilecek olan başkanlık sistemiyle koalisyon hükümetlerinin yarattığı istikrarsız ortamın sona ereceği savunulmuştur. Programda ayrıca muhalefet partilerinin başkanlık sistemine olan itirazlarının kişiselleştirilerek yapıldığına ilişkin görüşler de bulunmaktadır. AKP'nin 2015 yılı Genel seçimleri beyannamesinde başkanlık sistemine ilişkin göze çarpan hususlar şunlardır:

“1960 askeri darbesi sonrasında, bürokrasinin siyaset üzerinde vesayet kurmasını kurumsallaştırmak üzere kurgulanan mevcut sistem, parlamenter sistem olarak takdim edilse de, parlamenter sistemin asgari demokratik gereklerini karşılamaktan uzaktır. Bu sistem, siyasetin sorun çözme kapasitesini zaafa uğratarak Türkiye'yi on yıllarca koalisyon hükümetlerine mahkûm etmiş, zayıf ve istikrarsız yönetimlere mecbur kılmış, pek çok köklü siyasi ve ekonomik sorunun derinleşmesine yol açmıştır. Parlamenter sistemin normatif ilkelerine aykırı olarak mevcut sistem, Cumhurbaşkanlığı makamına, vesayetçi aktörler adına hükümeti denetleme misyonu biçmiş, Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki ilişkiyi etkin ve eşgüdümlü bir yönetime imkân sağlayacak hukuki ve kurumsal dayanaklardan yoksun bırakmıştır.

... Ancak mevcut sistem, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın farklı siyasi geleneklerden gelmeleri durumunda, kriz üretme potansiyelini taşımaya devam etmektedir. AK Parti olarak, mevcut sistemin siyasi tarihimizdeki vesayetçi kurgusunu da göz önünde bulundurarak, Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesinin oluşturduğu bu

yeni durumun yol açabileceği muhtemel yönetim sorunlarının başkanlık sistemiyle aşılacağına inanıyoruz.

... Ancak bir yandan vesayetçi bir şekilde kurgulanarak demokratik doğasından koparılmış parlamenter sistemin yol açtığı siyasal istikrarsızlıklar, öte yandan Yeni Türkiye vizyonumuzun ihtiyaç duyduğu etkin ve dinamik yönetim dolayısıyla, başkanlık sisteminin daha uygun bir yönetim modeli olduğuna inanıyoruz.” (<https://www.akparti.org.tr>, 2020:40-43).

Nitekim Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildikten sonra 2018 yılında yapılan ilk genel seçimler ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde AKP 2018 yılı seçim beyannamesinde “Yeni Yönetim Modeli” olarak ifade edilen cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kuvvetler ayrılığı prensibi çerçevesinde daha güçlü meclis ve hükümeti tesis edeceği, ayrıca yargı bağımsızlığını tam anlamıyla sağlayacağı vurgusu yapılmıştır. AKP bir nevi yeni sistemin işleyişine ilişkin projeksiyon ortaya koymakta ve iktidar olursa sistem kapsamında yapacağı yönetsel reformları beyan etmektedir. (<https://www.akparti.org.tr>, 2020: 14-22).

4.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP'nin 2002 yılından itibaren yayınladığı seçim bildirgelerine bakıldığında ise 2002 ve 2007 yılı genel seçim bildirgelerinde düşünülen anayasa değişiklikleri ve düzenlemelerin mevcut sistem üzerinden tasarlandığı görülmektedir. Ancak 2011 yılı genel seçim bildirgesine bakıldığında ise başkanlık sistemi tartışmalarına yönelik ilk tepkinin verildiği ve başkanlık sistemi taleplerine karşı parlamenter sistemi güçlendirmenin önemine değinildiği görülmektedir. 2015 bildirgelerinde parlamenter sistemin korunması gerektiği konusuna vurgu yapılmakta ve AKP'nin sistem değişikliği söylemlerine karşı çıkmaktadır. 2018 bildirgesinde ise CHP, başkanlık sisteminin TBMM'yi etkisizleştirdiğinden hareketle, Cumhurbaşkanını tekrar parlamenter sisteme uygun şekilde partisiz bir konuma gelmesi ve yetkilerinin azaltılması gerektiği savunulmaktadır.

CHP'nin 2002 yılı Genel Seçim Bildirgesi Şubat 2001 ekonomik krizine yapılan atıflar temelinde şekillenmiş olup, dönemin koalisyonlarına tepki niteliğindeki ifadeler siyasi parti ve seçim yasalarının ile milletvekili dokunulmazlıklarının yeniden düzenlenmesi konusunda yoğunlaşmıştır. Ayrıca 1982 darbesi anayasasının değiştirilmesi kapsamında yapılmak istenen köklü değişiklikler bildirmede şu şekilde ifade edilmektedir:

“Yeni, çağdaş, çoğulcu ve özgürlükçü bir Anayasa'nın hazırlanmasına öncülük edeceğiz. 12 Eylül yönetiminden günümüze yansıyan hukuk anlayışını, anti-demokratik kurum ve uygulamalarını tümüyle tasfiye edeceğiz.” (<https://chp.azureedge.net>, 2020: 48).

CHP'nin 2007 yılı Seçim Bildirgesinde ise dönemin iktidar partisi AKP'ne yönelik eleştiriler ve eleştirilen hususlar konusundaki çözüm yolları ifade edilmiştir. Özellikle ulus devlet, laiklik ilkesi ve yolsuzluklar ekseninde yoğunlaşan program parlamenter sistem içerisinde kalınarak siyasi partiler, milletvekili dokunulmazlıkları ve yargıya ilişkin anayasal düzenlemeleri hedeflediği görülmektedir. (<https://chp.azureedge.net>, 2020: 1-21).

Başkanlık sistemi tartışmalarının gitgide arttığı siyasi ortamda parlamenter sistemi savunan CHP, başkanlık sistemi tartışmalarına ilişkin ilk tepkisini 2011 genel seçimleri öncesi yayımladığı bildirgesinde şu şekilde ifade etmiştir:

“Türkiye’de kurulacak özgürlükçü demokrasinin en önemli yapı taşlarından biri parlamenter sistemin güçlendirilmesidir. 12 Eylül rejimi yürütmeyi yasama ve yargı karşısında aşırı güçlü bir konuma getirmiştir. Yasama ve yargı gerekli denetleme ve dengeleme görevlerini yerine getirememektedir. Gündeme getirilen ‘başkanlık sistemi’ gibi öneriler, 12 Eylül’ün bu tasarımını bir adım ileriye götürecektir ve tek adam yönetiminin kapısını açacaktır. Yürütmenin yetkilerini daha da artıran, yasamayı etkisizleştiren ve yasama ile yürütme arası çatışma ihtimallerini güçlendiren bu tarz uygulamalar istikrar getirmeyecek, tersine yeni krizlere ortam hazırlayacaktır. CHP, iktidarında Meclis’in temsil kabiliyeti ve yetkileri artırılacak, yürütmenin aşırı yetkileri de sınırlandırılacaktır.” (<https://chp.azureedge.net>, 2020: 6).

2015 yılı içerisinde gerçekleşen iki genel seçim için bildirme hazırlayan CHP, her iki bildirmede de başkanlık tartışmalarının yoğunlaşmasına istinaden güçlendirilmiş parlamenter sistemi savunmakta ve bu kapsamda yeni bir anayasanın gerekliliğine inanmaktadır. Bu çerçevede 7 Haziran 2015 genel seçimleri bildirgesinde CHP şu ifadelerle parlamenter sistemin önemine işaret etmektedir:

“CHP, özgürlükçü ve çoğulcu demokrasiyi tesis edecek, Türkiye’de kurulmaya çalışılan tek adam yönetimine son verecektir. CHP iktidarında parlamenter sistem korunacak ve güçlendirilecektir. Meclis’in onay makamına çevrilmesine son verilecektir.” (<https://chp.azureedge.net>, 2020: 15).

CHP, 2015 yılında erken genel seçim kararı alındıktan sonra seçim bildirgesini güncellemiştir. 1 Kasım 2015 erken genel seçimlerinde ise CHP bir önceki seçim bildirgesindeki güçlendirilmiş parlamenter sistem kavramını savunmuş iktidar partisinin başkanlık hükümet sisteminin ülkeye getirilmesi gibi gizli bir ajandaya sahip olduğunu ve cumhurbaşkanının yetki aşımı yaptığını ifade ederek eleştirilerini şu şekilde belirtmiştir:

“Türkiye’nin parlamenter sistemi güçlendiren, güçler ayrılığı ilkesini ve hukukun üstünlüğünü egemen kılan, özgürlükçü bir anayasaya ve birinci sınıf demokrasiye ihtiyacı var. Fiilen anayasayı askıya alan otoriterliğe karşı, Cumhurbaşkanlığını parlamenter sistemin tanımladığı sınırlar içine alacak reformlara ihtiyacı var. Bunu sağlamak için darbe yasaları ortadan kaldırılmalıdır...”

...Yürütme organı, görev tanımının sınırlarını aşmış, hukuku ihlal eden bir konuma sürüklenmiştir. Tarafsız olması gereken kurumlar partizanlığın sembolü haline gelmiştir. CHP, gerekli yasal düzenlemeleri yaparak ve yasaların tam olarak uygulanmasını sağlayarak parlamenter sistemi güçlendirecektir. Cumhurbaşkanlığı'nın yürütme, yasama ve yargı üzerinde kurduğu hukuk dışı baskıları ortadan kaldıracaktır.

...TBMM'nin iradesini gasp eden Kanun Hükmünde Kararname uygulamalarını istisnai hale getireceğiz. Yasamayı yürütmeye tabi kılan ve milletvekillerinin iradesine ipotek koyan anlayışla mücadele edeceğiz..." (<https://chp.azureedge.net>, 2020: 11-224).

2018 seçim bildirgesinde CHP, önceki bildirgelerinde olduğu gibi meclisin pasifize edildiği ve cumhurbaşkanının yetki aşımı yaptığından hareketle yeni bir anayasanın gündeme gelmesi gerektiğini ancak iktidarın da vermiş olduğu yeni anayasa sözünü tutmadığını ifade etmiştir. Bu eleştirileri CHP 2018 seçim bildirisinde şu şekilde ifade etmiştir:

"Kuvvetler ayrılığı ilkesini tavizsiz bir biçimde yaşama geçiren, evrensel insan haklarına saygılı, sosyal adalet ve eşit yurttaşlık ilkeleri üzerine inşa edilmiş, yeni bir Anayasa hazırlanmasına öncülük edeceğiz. Yeni Anayasamızda yasama yetkisinin devreden ve TBMM iradesinin gasp edilmesine yol açan Kanun Hükmünde Kararname ve Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uygulamalarına son vereceğiz. Cumhurbaşkanlığı'nı tüm ulusu temsil edecek şekilde tarafsız ve partiler üstü bir konuma getireceğiz. Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini sembolik düzeyde sınırlı tutacağız.

...Türkiye'nin ekonomik sorunlarının temelinde yatan en önemli neden, otoriter tek adam yönetimidir. Kuvvetler ayrılığını ve güçlendirilmiş parlamenter demokrasiyi yeniden tesis etmeden mevcut ekonomik sorunlarımız çözülemeyecek, kalkınma çabamız amacına ulaşamayacaktır" (<https://www.yenisafak.com>, 2020: 34-51).

4.2.3. Halkların Demokratik Partisi

HDP 2013 yılında kurulduktan sonra ilk katıldığı genel seçimler olan 2015 yılı genel seçimleri için yayınladığı beyannamede parlamenter sisteme devam edilmesini savunmaktadır. Ancak sistemin kendi parti yönetim sistemlerine benzer şekilde eş başkanlık kurumu gelecek şekilde değişmesi gerektiğini ihtiva etmektedir. Bu kapsamda HDP'nin 2015 yılı genel seçimleri bildirgesinde başkanlık sistemine karşı olduğuna ilişkin şu ifadeler bulunmaktadır:

"Parlamenter sistemi demokratikleştireceğiz ve eş genel başkanlık sistemi uygulayan partilerin iktidara gelmesi halinde, eş başkanlık sistemini hayata geçireceğiz. HDP, açık bir biçimde karşı olduğu 'Başkanlık Sistemi'nin anayasa değişikliklerinin temel koşulu haline getirilmesini kabul etmeyecek, başkanlık sistemine geçit vermeyecek." (<https://www.hdp.org.tr>, 2020: 6-7).

2018 yılı seçimleri öncesinde ise HDP'nin yayınladığı seçim bildirgesinde, yürütmenin icraatlarına karşı çıkılmış olup hükümet sistemi olarak başkanlık sistemi ve

parlamenter sistem haricinde idari yapıyı da kapsayan ancak parlamenter sistemle çelişmeyen “Demokratik Yerinden Yönetim” isminde bir sistem şu ifadelerle savunulmaktadır:

“HDP, ‘tek adam’ otoriterliğine açık biçimde karşıdır. Geçmişin vesayetçi anlayışıyla ifade edilen parlamenter sistemin, halkları, kimlikleri ve inançları eşit düzeyde görmeyen otoriter anlayışına da karşıdır. 24 Haziran’da ya ‘tek adam otoriter rejimi’ kurumsallaşacak ya da ‘büyük insanlık’ kazanacak.

... Üniter devlet yapısına ve demokratik parlamenter sisteme tezat oluşturmayan, aksine bu sistemi güçlü kılan yerel demokrasi, demokratik yerinden yönetim modelidir. Yerel demokrasi, hem merkezin yerel tahakkümünü engelleyecek, hem de siyasi istikrarı ve kamusal yaşamın demokratik gelişimini sağlayacaktır. Demokratik anayasanın verdiği güvence ile yerel demokratik yönetimler tüm Türkiye’de demokratik bir idari yapının teminatı olacaktır...” (<https://www.yenisafak.com>, 2020).

4.2.4. Milliyetçi Hareket Partisi

2002 yılı seçimlerinden itibaren MHP’nin yayınladığı seçim bildirimlerine bakıldığında 2002 ve 2007 yılı bildirgelerinde savunulan “Toplum Sözleşmesi” niteliğinde anayasa değişikliğinin parlamenter sistem içerisinde gerçekleşmesi gerektiği anlaşılmaktadır (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr>, 2020: 109; <https://acikerisim.tbmm.gov.tr>, 2020: 17-18). Ancak 2011 yılı seçim bildirgesinde önceki bildirgelerinde olduğu gibi anayasa değişikliğinin gerekliliği belirtilmekle birlikte bu değişiklik içerisinde kuvvetler ayrılığı ilkesi vurgulanmakta ve Cumhurbaşkanı yetkilerinin düzenlenmesi savunulmaktadır. 2015 yılı seçim bildirgelerinde ise kesin bir dille başkanlık sistemine karşı olduğu ve parlamenter sistem içerisinde yapılacak bir anayasa değişikliğinin arzulandığı ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin ilk seçimi olan 2018 seçimlerinde ise MHP Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin devletin bekası için öneminden ve yeni sistem için gerekli yapılanmanın oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir.

MHP’nin başkanlık sistemi tartışmaları arttığı dönemde 2011 yılı genel seçim bildirgesi, yetki aşımı sorunlarına kuvvetler ayrılığı ilkesi ve meclisin saygınlığının korunması çerçevesinde şu görüşleri vurgulamaktadır:

“Partimiz hangi düşünce ve gerekçeyle olursa olsun demokratik rejime ve parlamentonun anayasal yetkilerine dışarıdan her türlü müdahalenin gayri meşru ve kabul edilemez olduğuna ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin; devletin kuruluş ilkelerine, Türk milletinin ortak değerlerine, Türkiye’nin huzuruna ve kardeşliğine, Parlamento’nun itibarına ve yetkilerine ve siyasetin ahlakına her şartta sahip çıkması gerektiğine inanmaktadır.

Partimiz, erkler arasında yetki aşımı ve çatışması ekseninde yaşanan sorunların, herkesin Anayasadan kaynaklanan görev ve yetkileri ile sınırlı hareket etmesi suretiyle giderilebileceğine inanmakta, sağlam teminatlara bağlanmış yargı bağımsızlığının ve Anayasa yargısının demokratik rejim için hayati önemini her türlü tartışmanın üstünde görmekte, hiçbir organın kaynağını Anayasa'dan almayan bir yetkiyi kullanamayacağını savunmaktadır.” (<https://www.mhp.org.tr>, 2020: 35).

7 Haziran 2015 genel seçimleri ve 1 Kasım 2015 erken genel seçimlerinde MHP her bir seçim için seçim bildirgeleri hazırlamıştır. Her iki bildirgede de parlamenter sistemin önemine vurgu yapılmış ve başkanlık sistemine karşı olunan tavır şu cümlelerle ifade edilmiştir:

“Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter milli devlet yapısını esas alan parlamenter sistemi, demokratik siyasi sistemin sürdürülebilmesi bakımından gerekli görüyor ve Türk milletine en uygun yönetim şekli olarak değerlendiriyoruz. Sistemin işleyişinden kaynaklanan sorunların yine parlamenter sistem içinde çözülmesini mümkün görüyoruz. Bu sebeple iktidarın kişiselleşmesi suretiyle temel hak ve özgürlükler bakımından tehlikeli bir otoriterleşmenin önünü açabilecek, Türkiye Cumhuriyeti Devletini kuruluş esaslarından kopararak devleti ve milleti farklı siyasi ve idari yapılanmalara götürecektir altyapı oluşturmayı hedef alan, başta Başkanlık olmak üzere yarı başkanlık ve benzeri sistemleri uygun bulmuyoruz.” (<https://www.mhp.org.tr>, 2020: 64; <https://www.mhp.org.tr>, 2020: 72).

2018 yılı genel seçimlerine ilişkin MHP seçim bildirgesinde kuruluş ilkelerinin güçlendiği Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte Türkiye'nin daha güçlü bir döneme gireceği ifade edilmiştir. Yürütmenin güçlenmesi ve meclisin etkinliğinin artırılmasının sağlanacağı ifade edilen yeni sistemin sert kuvvetler ayrılığı ilkesi kapsamında oluşturacağı denge ve denetleme mekanizmasının daha sağlıklı bir yönetim düzeni oluşturacağı savunulmaktadır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişin Türkiye'nin yaşadığı güvenlik sorunları nedeniyle bir beka meselesi olduğu ifade edilmekte, 15 Temmuz darbe girişimi benzeri vesayet odaklarının faaliyetlerinin yeni sistemle birlikte minimize edilebileceği ifade edilmektedir (<https://www.mhp.org.tr>, 2020: 3-72).

4.2.5. İyi Parti

2017 yılında kurulan İyi Parti kuruluş aşamasında gelişen siyasi ortam içerisinde başkanlık sistemine karşı duruşuyla ortaya çıkmış bir partidir. 2018 yılı genel seçimleri bildirgesinde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine, sistemin kurumlarına ve cumhurbaşkanlığı makamına yönelik eleştiriler net bir şekilde ifade edilmiş olup parlamenter sisteme dönüşün ana hedef olduğu şu cümlelerle açıklanmıştır:

“Ülkemizin kaderi, kendisini yenilemeyen, güce sınıksız tutunan bir zihniyete terk edilemez, egemenliği yeniden millete/insana verecek olan parlamenter sisteme dönüş hedefimizi gerçekleştireceğiz.

İYİ Parti iktidarının ilk bir yılı içinde, parlamenter demokrasiye dönülerek, denetlenebilir güç dengeli bir kuvvetler ayrılığı sistemi kuracağız. Yasamayı etkili, milletvekilini işlevli kılan güçlü bir demokratik parlamenter sistemi hayata geçireceğiz. Yasama organı olan TBMM'nin; Türk halkının serbest iradesiyle teşekkül etmesi için, gerçekçi bir temsilin önündeki yasal ve fiili engelleri kaldıracacağız. Hür iradeli temsil kabiliyetine kavuşan Meclis üyelerinin yürütme denetimini yapmasını sağlayacağız. Sistem üzerinde baskıya dönüşebilen yürütme etkisini azaltarak yasamayı güçlendireceğiz. Bağımsız ve tarafsız yargı ile anayasal sistemin denge-denetim mekanizmasını yeniden tesis edeceğiz.

Anayasal sistemin parlamenter demokrasi esas ve usullerine göre işlemlerini temin edeceğiz. Parlamenter demokrasiye dönerek tüm yetkilerin tek elde toplanmasını önleyeceğiz. Cumhurbaşkanlığı makamının toplumu ayırıştırıcı değil, ülkenin birlik ve bütünlüğünü ile temsil ve esenliğini sağlayacak makam olmasını sağlayacağız ve birlik ve dirliğimizi güçlendireceğiz.

Cumhurbaşkanlığı makamı devasa bir bürokratik kurum olmaktan çıkararak, Bakanlık ve kamu idarelerinin koordinasyon ve denetiminden sorumlu bir kurum haline getireceğiz. Parlamenter sisteme yeniden dönülerek Cumhurbaşkanlığı makamının devletin başı olma vasfını koruyacağız. Cumhurbaşkanlığı'nın 'yürütmenin başı' olma niteliği kaldırılarak, idareye ilişkin bir kısım görevleri hükümetin yetki ve sorumluluğuna bırakacağız.” (<https://iyiparti.org.tr>, 2020: 3-23).

4.3. SİSTEM İLE İŞBİRLİĞİ İLİŞKİSİ

4.3.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişin ardından pek çok Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkartılmıştır. CHP kararnamelerde cumhurbaşkanının yetki aşımı yaptığı itirazında bulunmaktadır. Bu konuda AKP bu düzenlemelerin sistemin kurumlarının kurulması ve yerleşmesi için gerekli olduğuna vurgu yapmakta ve sistemin idari işleyişine yönelik olan bu kararnamelerin arkasında olduğunu vurgulamaktadır. AKP Grup başkanvekili Cahit Özkan sistemin yerleşmesi için gerekli olan kararnameleri şu cümlelerle savunmuştur (<https://www.bbc.com/turkce>, 2020):

“Anayasamız CBK'nın Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde idari işleyişle ilgili hususlarla çıkabileceğini ifade ediyor. Sisteme yeni geçildiği için Cumhurbaşkanlığı sisteminin kendi idare teşkilatıyla ilgili hususlarda kararnameye ihtiyaç var. Sisteme yeni geçildiği için şu dönemde fazla kararname çıkarılmış olabilir. O, sistemin yeni hayata geçtiğinden kaynaklanıyor.

Ama gelecek dönemde, bu idari teşkilat yerine oturdukça kararname sayısı diye bir şey olmayacak, bu hususta anayasanın öngördüğü hangi çerçevede kararname çıkarılacaksa o çerçeveler yerine yerleştikten sonra artık kararname görmeyeceksiniz.” (<https://www.bbc.com/turkce>, 2020).

Siyasal partilerin Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile işbirliği ilişkisinin görülebileceği en net alan seçim öncesi yaşanan ittifaklardır. Siyasi hayatımıza Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle giren ittifaklar, parlamenter sistemdeki seçim sonrası hükümetin kurulabilmesi için yapılan koalisyonlardan farklı bir olgudur. Sistemin ilk seçim deneyimi olan 2018 yılı cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinde siyasi partilerin sisteme uyumu ittifaklar bağlamında net bir şekilde görülmektedir.

2018 seçimleri sonucu meclise giren partilere bakıldığında HDP hariç diğer partilerin kendi aralarında kurdukları ittifak çerçevesinde seçime girdikleri görülmektedir. Bu çerçevede AKP ve MHP'nin kurduğu Cumhur İttifakı ile CHP, İyi Parti ve Saadet Partisi'nin (SP) kurduğu Millet İttifakı seçimlere girmişlerdir. Bu kapsamda siyasi partilerin seçim öncesi ittifak arayışlarında olması Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle olan işbirliklerini ve uyumlarını göstermesi açısından önemli bir veri olmuştur.

Seçim ittifaklarının yapılabilmesini yasaklayan hükümlere ilişkin meclis tarafından yapılan düzenlemenin AKP ve MHP'nin ortak desteğiyle çıkmış olması yeni sistemin işleyebilmesi üzerinden bu iki partinin ortak iradelerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Kamuoyunda seçim ittifakları olarak bilinen yasal düzenlemede ittifak dâhilindeki her bir partinin %10 barajına takılmadan mecliste temsil edilebilecek olması Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin siyasi partiler üzerindeki en önemli etkisi olarak görülmektedir. (<https://www.ntv.com.tr>, 2018).

4.3.2. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP, seçim ittifakları kanun teklifine olumsuz yaklaşmış ve iktidarın sandığa müdahalesine imkân tanıyan bir düzenleme olduğunu savunmuş, aslında yeni sistem öncesi koalisyonların devam ettiğini ifade etmiştir. Bu konuyla ilgili CHP Genel Başkan Yardımcısı ve Parti Sözcüsü Bülent Tezcan yaptığı açıklamada şu ifadeleri kullanmıştır:

“Yüzde 10 seçim barajını kaldırmıyorlar ama kendileriyle ilgili barajı geçecek bir ittifak modeli oluşturmuşlar. MHP için yüzde 10 barajını aşma ihtiyacı var, Erdoğan için de yüzde 51'i geçme telaşı var. Bundan kurtulmak için yöntem seçmişler. Bunu seçerken de kendileri dışında kalan partilerin baraj engelini sürmesini istiyorlar. Kendi adına özgüveni olan, programı ile seçime girmek isteyen partileri yüzde 10 ile sınırlıyorsun...” (<https://www.yenicaggazetesi.com.tr>, 2020).

4.3.3. İyi Parti

İyi Parti'de seçim ittifakları kanunu teklifine karşı olumsuz bir yaklaşım sergilemiş olup İyi Parti Genel Sekreteri ve Parti Sözcüsü Aytun Çıray, düzenlemenin milli iradenin meclise yansıtılmasına engel olduğunu belirtmiş ve ittifak kavramı yerine parlamenter

sistem içerisinde daha çok kullanılan koalisyon kelimesine vurgu yaparak düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Bu kanunun pratikte doğurması kaçınılmaz olan vahim sonuçtur. Saray Koalisyonu'nun büyük ortağının başını cumhurbaşkanı yapmak ve Saray Koalisyonu'nun ancak % 2-3 oy alabileceği anketlerle saptanan küçük ortağını meclise sokmak adına tarihin en büyük hukuksal üçkâğıtçılığına başvurulmaktadır. Koalisyon ortakları bu amaçlarını gerçekleştirmek için Koalisyon'un küçük ortağının aldığı 1 oyu 4 saydıracak bir kanun çıkarmışlardır. Böylece Saray Koalisyonu'nun küçük ortağı mecliste temsil edilebilirken, seçmenlerden neredeyse 4 kat daha fazla teveccüh gören bir parti meclis dışında kalmış olabilecektir.”(<https://iyiparti.org.tr>, 2020).

İttifak düzenlemesinin meclisten geçmesinden sonra yapılan düzenlemeye karşı olanların verdiği tepkiye Adalet Bakanı Abdülhamit Gül şu cümlelerle karşılık vermiştir:

“İttifak, küçük partileri de ya da Meclis'e girip kendini temsil edemeyecek partilere de imkan getiriyor. Yani kendisine yakın gördüğü bir parti ile işbirliği yaparak Meclis dışı kalmak yerine Meclis'te temsil edilme imkanına kavuşuyor bu düzenleme ile. Elbette zaman içerisinde burada seçim sistemi ile baraj da çok ayrıntılarla ya da o çalışmalara girilmedi. İttifakın önündeki engeller kaldırıldı. Tüm partilerle ilgili bu hususla ilgili bir çalışma ama elbette demokratik kültür bunu oraya taşıyabilir. En azından mevcut durumda daha farklı olarak yüzde 1'lik bir parti kendi görüşüne yakın gördüğü bir parti ile ittifak yapip Meclis'te temsil edilebilir...” (<https://www.trthaber.com>, 2020).

İttifak kavramının AKP ve MHP desteğiyle yasalaşması, Cumhurbaşkanlığı İttifakını oluşturan her iki partinin sistem içerisindeki yeni görünüm ve siyaset biçimiyle işbirliği içerisinde hareket ettiğini göstermektedir. İttifak düzenlemelerine karşı çıkmalarına rağmen CHP ve İyi Parti'nin 24 Haziran 2018 seçimlerine Millet İttifakı dâhilinde katılmaları sisteme uyum açısından dikkat çekicidir. Ayrıca İyi Parti'nin 24 Haziran 2018 seçimleri öncesinde tüzüğünü ittifak yasasına uygun hale getirecek değişiklikleri yapması (<https://www.hurriyet.com.tr>, 2020) ve CHP'nin de tüzüğünü Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine uyacak şekilde yeniden düzenlemesi, (<https://www.haberler.com>, 2020) bu partilerin sistem ile işbirliğini göstermesi açısından önemli uygulamalardır.

Seçim ittifaklarının siyasal partileri etkileyen en önemli özelliği %10 seçim barajının kurulan ittifaklar neticesinde aşılabilmesidir. Barajı aşamayacak bir oy oranı alan parti, seçim ittifakı sayesinde baraja takılmadan mecliste temsil imkânı elde edebilecektir. Bu durum da siyasal partilerin sisteme uyum sağlayarak ittifak kurmalarını teşvik edici bir husus olmaktadır.

4.4. SÖYLEM DEĞİŞKENİ

4.4.1. Adalet ve Kalkınma Partisi

Başkanlık sistemi tartışmalarının başladığı dönemden itibaren genel olarak siyasi partilerin sisteme bakışları belirli bir çizgide ilerlemiştir. Ancak zaman içerisinde siyasi konjonktür bazı siyasi partilerin söylemlerinde değişikliğe ve başkanlık sistemine karşı farklı bir pozisyon almalarına yol açmıştır. Bu çerçevede gerek Türkiye'nin yaşadığı güvenlik sorunları gerekse de siyasi partilerin iktidar arzuları zaman zaman söylemlerinde değişikliğe neden olmuştur.

Başkanlık sistemini gündeme taşıyan ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak 2017 referandumuyla bu isteğini gerçekleştiren parti olarak AKP, kuruluşundan itibaren gerek kurmayları gerekse de yöneticilerinin her fırsatta başkanlık sistemini gündeme getirdikleri görülmektedir. 2003 yılında Erdoğan'ın iktidar olduktan hemen sonra televizyon programındaki ideal yönetim modeli olarak Amerikan başkanlık sistemini ifade etmesi (Erdoğan'ın Hayali, 2003) başkanlık sistemi tartışmalarının işaret fişeği olmuştur. Bu çerçevede AKP iktidarının ilk yıllarında dönemin Adalet Bakanı Cemil Çiçek'in şu açıklamaları AKP'nin kurulduğundan beri parti tarafından ifade edilen başkanlık sistemine ilişkin istikrar odaklı söylemlerin başlangıçlarından birini oluşturmaktadır:

“...Demokratik sistem başkanlık olarak tercih edildiğinde orada siyasi istikrar vardır. ABD'de başkanlık seçimi yapıldı, hükümet nasıl kurulacak, hangi partilerle kurulacak problemi yoktur. Başkanlık sistemi siyasi istikrarı tesis eder, sağlar. Başkanlık sistemini tercih etmiyor da parlamenter sistemi tercih ediyorsanız, o zaman seçim kanunlarında değişiklik yapmanız gerekiyor. Yüzde 10 barajı parlamenter sistemde belli ölçüde istikrarı sağlar, geçmişte bunun da sağlamadığı görüldü. Toplum olarak tercihimiz siyasi istikrarın ve buna bağlı olarak ekonomik istikrarın sağlanması ise tercih edilecek model başkanlık sistemidir...” (<https://www.hurriyet.com.tr>, 2020).

AKP'nin seçim bildirgelerine bakıldığında ise kurulduğu dönemden itibaren yöneticileri ve parti sözcüleri tarafından dile getirilen başkanlık sistemi ancak 2015 yılı genel seçim bildirgesinde göze çarpmaktadır. AKP'nin parti programında ise net bir şekilde değil de üstü kapalı ifadelerle anayasa değişikliği bağlamında sistem değişikliği ifade edilmektedir. Seçim bildirgesi, parti programı ve söylemler bağlamında AKP'nin Erdoğan'ın cumhurbaşkanı seçilene kadar başkanlık sistemini gündemde tutarak kamuoyu yokladığı görülmektedir. AKP'nin parti dokümanlarına 2015 yılı genel seçim bildirgesiyle giren başkanlık sistemi ifadesi, kurulduğu dönemden beri geliştirilen ısrarlı söylemlerin uygun siyasi konjonktürde ortaya çıkan yansıması olarak görülmektedir.

4.4.2. Cumhuriyet Halk Partisi

CHP başkanlık sistemi tartışmaları gündeme geldiğinden beri muhalif söylem içerisinde bulunmuştur. 2003 yılında Erdoğan'ın başkanlık sistemini gündeme getiren açıklamalarından sonra CHP Genel Başkanı Baykal'ın bu söyleme karşı ifadeleri (Haddini Bil, 2003) CHP'nin başkanlık sistemine karşı aldığı tavrın göstergesi olmuştur.

Parti programı ve seçim bildirgelerinde parlamenter sistem odaklı söylemi olan CHP'nin parti yöneticilerinin de söylemlerinde başkanlık sistemine karşı çıkışları açık bir şekilde gözükmektedir. Yeni anayasa tartışmaları kapsamında başkanlık sisteminin yoğunlukla gündeme geldiği 2016 yılında CHP Grup Başkanvekili Özgür Özel, başkanlık sisteminin sakıncalarını ve bu sisteme karşı oluşlarının nedenlerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Biz bu sisteme ‘ Tayyip Erdoğan başkan olacak’ diye karşı değiliz. Biz bu sisteme Kemal Kılıçdaroğlu başkan olacaksa da karşıyız. Çünkü bu sistemin ülkeye felaket getireceğine inanıyoruz. Parlamenter rejimden yarı başkanlığa, yarı başkanlıktan başkanlığa, başkanlıktan despotizme veya diktatörlüğe doğru evrilmenin bu dünyanın bir siyaset gerçeği olduğunu bildiğimiz için bu değişikliğe karşıyız. Böyle bir sistemde yargının üzerindeki baskıların azalmayıp artacağını bildiğimiz için, kuvvetler ayrılığının ayaklar altında ezileceğini bildiğimiz için, bir inancın diğer inançlara, bir mezhebin diğer mezheplere ve bir zümrenin ülkedeki herkes üzerinde kurmak istediği tahakkümü perçinleyeceğine inandığımız için karşıyız.” (<http://www.eczozgurozel.com>, 2020).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildikten sonra da sistem eleştirilerine devam eden CHP, 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri sonrasında çıkan tablo çerçevesinde parlamenter sisteme dönüşü gündemde tutarak kamuoyunda mevcut sisteme ilişkin eleştirilerin artması yönünde pozisyon almışlardır. Bu kapsamda CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu, 31 Mart Yerel Seçimleri sonrasında yaptığı açıklamada şu düşüncelerini ifade etmiştir:

“Biz öteden beri parlamenter sistemin Türkiye'nin koşullarına uygun olduğunu her ortamda dile getirdik. Bizim tarihsel süreç içerisinde baktığımızda parlamenter sisteme yönelik aksaklıklar olmakla beraber, toplumda genel bir kabulü var; parlamenter sisteme yönelik toplumun kabulünün olması güzel bir olay. Ama başkanlık sistemi de elbette tartışılabilir. Nasıl bugün tek adam rejimini tartışıyorsak ve bunun doğru olmadığını ifade ediyorsak; başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelerin başında Amerika geliyor, Amerika bu sistemi kendi tarihsel süreci içerisinde kazanmış, geliştirmiş ve bugünkü konuma getirmiştir. Eğer Amerika'daki başkanlık sistemini tartışalım diyorlarsa, elbette tartışılabilir, herkesin bilmesi gereken bir şey; orada başkan çok güçlü değildir, tam tersine diğer organlar çok güçlüdür. Başkan büyükelçi bile atayamaz. Dolayısıyla bu çerçevede olayı ele alır ve değerlendirirsek, her konu tartışılabilir...” (<http://www.cumhuriyet.com.tr>, 2020).

CHP'nin başkanlık sistemine tartışmaların başladığı günden beri karşı olduğu görülmekle birlikte CHP'nin 2018 seçimleri bildirgesinde dikkati çeken bir husus olarak önceki bildirgelerin aksine söyleminde “güçlendirilmiş parlamenter sistem” ibaresi yerine “güçlendirilmiş meclis” kullanılması olmuştur. Ayrıca sistem ile işbirliği bağlamında seçim ittifakları olgusuna Millet İttifakı çerçevesinde dâhil olması ve parti tüzüğünü Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi kapsamında yeniden düzenlemesi CHP'nin genel söylemlerinden sapmalar olarak görülebilmektedir.

4.4.3. Halkların Demokratik Partisi

HDP kurulduktan sonra katıldığı ilk seçim tecrübesi olan 7 Haziran 2015 Genel seçimlerinde seçim bildirgesiyle uyumlu bir şekilde başkanlık sistemine karşı olunduğu parti yöneticileri tarafından her fırsatta dile getirilmiştir. HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş'ın seçim öncesi parti grup toplantısındaki şu açıklamaları HDP'nin başkanlık sistemine karşı açık söylemini oluşturmuştur:

“Sayın Recep Tayyip Erdoğan, HDP var oldukça HDP'liler bu topraklarda nefes aldığı müddetçe sen başkan olamayacaksın. Sayın Recep Tayyip Erdoğan, seni başkan yaptırmayacağız...” (<http://www.cumhuriyet.com.tr>, 2020).

7 Haziran 2015 Genel seçimleri sonrasında hiçbir partinin tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa ulaşamaması ve yapılan koalisyon görüşmelerinden de sonuç alınamaması nedeniyle seçimler yenilenmiştir. 1 Kasım 2015 tarihinde erken genel seçimlerin yapılmasının ardından HDP'nin kamuoyunda büyük bir söylem değişikliği olarak algılanan açıklamaları olmuştur. Bir önceki seçimde “Seni başkan yaptırmayacağız.” cümlesini bayraklaştıran HDP, 1 Kasım seçimleri ardından yoğunlaşan yeni anayasa çalışmaları çerçevesinde başkanlık sistemine karşı keskin tutumundan vazgeçmiştir. HDP Sözcüsü Ayhan Bilgen, yaptığı açıklamada bu tutum değişikliğini ve partisinin çekincelerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Başkanlık sistemi dâhil tüm modeller tartışılabilir. Ancak tek adamlık gibi özgürlüğü kısıtlayıcı bir yapı olmaz. Toplumun ihtiyacı bu değil...”

...Biz parlamenter sistemi öneriyoruz. Parlamenter sistemin demokratikleşmeyi ilerleteceğine inanıyoruz. Ancak anayasa metnini tabulaştırmak, 'Başkanlığı tartışmayız, şunu asla tartışmayız' gibi yaklaşımlar demokratik bir anayasa süreciyle bağdaşmaz. Her şey tartışılabilir. Bilimin ve aklın, dünyadaki değişimin gereği, hiçbir şey kutsallaştırılmadan tartışmaya açılabilir.” (<https://tr.sputniknews.com>, 2020).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş sonrasında ise HDP başkanlık sistemine net bir şekilde karşı olduğu 7 Haziran 2015 seçimleri öncesindeki pozisyonuna

dönmüştür. Sistemin hazırlanacak yeni anayasa çerçevesinde değişmesini isteyen HDP, Grup Başkan Vekili Hakkı Saruhan Oluç'un şu ifadeleri bağlamında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine karşı duruşunu ifade etmiştir:

“Kuvvetler ayrılığı kalmamıştır. Bunun sonucunda Türkiye, bir tür kararnameler ile yönetilen parti devleti haline gelmiştir. Basında, AKP'den çeşitli milletvekilleri ya da parti yöneticilerinin, bu sistemde cumhurbaşkanı ve bakanlara ulaşamadıklarına yönelik eleştiri getirdiklerini okuyoruz. Gücün, iktidarın tek kişide toplanması, mutlak iktidar amacı vardı. Bu istendiği için bu sistem kuruldu. Zaten ulaşmayın, etkisiz kalın diye bu sistem kuruldu.” (<https://www.milligazete.com.tr>, 2020).

4.4.4. Milliyetçi Hareket Partisi

MHP başkanlık sistemine ilişkin söylem değişikliğinin en net görüldüğü siyasal parti olmuştur. MHP Genel Başkanı Bahçeli'nin 11 Ekim 2016 tarihli konuşmasında (<http://www.mhp.org.tr>, Milliyetçi Hareket Partisi, 2016) başkanlık sistemini gündeme getirene kadarki söylemlerinde MHP, başkanlık sisteminin ülkenin bölünmez bütünlüğüne tehdit olarak görüldüğünü belirtmiştir. Bu çerçevede MHP Merkez Yönetim Kurulu üyesi Ruhi Ersoy, 2014 cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde o dönem AKP Genel Başkanı ve Başbakan olan Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı olmasının muhtemel sonuçlarına ve başkanlık sisteminin tehlikesine şu cümlelerle dikkat çekmiştir:

“Başkanlık sistemi' diye okunan, 'Cumhurbaşkanlığı' diye yazılan bu sistem, eğer sayın Başbakan aday olur ve Cumhurbaşkanı seçilirse, akabinde yapılacak yasal değişiklikler ve referandumlarla beraber partili Cumhurbaşkanlığı ve başkanlık sistemi kaçınılmaz hale gelir. Bu sistemin kaçınılmaz hale gelmesi ne anlama geliyor? Demokratik Cumhuriyet Özerk Kürdistan. 'Kürdistan'ı tanıyoruz' anlamına geliyor...” (<https://www.haberler.com>, 2020).

7 Haziran 2015 seçimleri öncesinde ise MHP Genel Başkanı Bahçeli, Erdoğan'ın 1993 yılındaki sözlerine atıfta bulunarak Türkiye'yi yıkma projesi olarak gördüğü başkanlık sistemine şu sert ifadelerle karşı çıkmıştır:

“Geçmişten bugüne başkanlığı savunduğunu söyleyen Erdoğan, 1993'te ilgili soruya 'Başkanlık sistemi, bir özentinin sonucu ya da ABD emperyalizminin bize tavsiyesidir' cevabını veriyor. Biz hangi Erdoğan'a inanalım?

... Türk milleti işgal günlerinden daha tehlikeli bir duruma düşmüştür. Artık Erdoğan kendisini Türkiye'nin üstünde görmektedir. Türkiye yasa tanımaz bir despotla yüz yüze kalmıştır. Erdoğan başa demokrasiyle gelmiş, sonra da demokrasiye zarar vermiştir. Erdoğan'ın meydana oy istemesi büyük bir kırılma, hukuki bir travmadır. Erdoğan'ın meselesi millet değil, Türkiye değildir. Derdi koltuk, hedefi Türkiye'yi cehenneme çevirip Baasçı anlayışla çevrelemektir. Bir kere daha anayasa suçu işlemiştir. Erdoğan devletin başı mıdır, AKP'nin fiili eşbaşkanı mıdır? Türk milletinin birliğini temsil eden bir şahıs nasıl olur da bir siyasi parti lehine oy ister?...” (<http://www.aljazeera.com.tr>, 2020)

MHP'nin başkanlık sistemine ilişkin söylemindeki kırılmayı 15 Temmuz darbe girişimiyle ortaya çıkan siyasi atmosfer oluşturmuştur. 7 Ağustos 2016 tarihinde Yenikapı'da gerçekleştirilen "Demokrasi ve Şehitler" isimli miting sonrası başlayan MHP ile AKP'nin yakınlaşma süreci, Bahçeli'nin 11 Ekim 2016 tarihli konuşmasında yaptığı çağrı ile sonuçlanmış ve başkanlık sistemine yönelik daha fazla somut adımlar atılmaya başlanmıştır.

4.4.5. İyi Parti

MHP'nin başkanlık sistemi üzerinden oluşturduğu yeni söyleme karşı çıkan parti içi muhaliflerin ağırlıkta olarak kurduğu İyi Parti, başkanlık sistemine kurulduğu 2017 yılından itibaren karşı çıkmıştır. İyi Parti Genel Başkan Yardımcısı Ümit Özdağ, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle ülkenin yönetilemez hale geldiğini şu cümlelerle savunmuştur:

"...Bu geçen tek adam otoriter rejimi, birikmiş olan 16 sene içerisindeki sorunları da tırmandırdı. Türkiye hızla yönetilemeyen bir ülke haline geldi..." (<https://www.sozcu.com.tr>, 2020).

Parti programında ve seçim bildirgesinde en önemli şartlarının parlamenter sisteme dönüş olduğunu belirten İyi Parti, söylemlerinde de her fırsatta parlamenter sisteme dönüşün yeni sistem içerisinde kuracakları muhtemel ittifakların ön şartı olduğu ifade etmektedir. İyi Parti Genel Başkanı Meral Akşener, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine ilişkin şu ifadeleriyle parlamenter sisteme dönüş arzusunu vurgulamaktadır:

"...Ben sayın Erdoğan'ın bugünkü sistemle seçime gittiği vakit seçilemeyeceğini matematiksel olarak biliyorum. Bizim ittifaklar için ön şartımız iyileştirilmiş parlamenter sisteme dönmek şartıdır. Seçim kazanmaya yönelik sorun var. Ben bunun Erdoğan'ı sağduyuya getireceğine inanıyorum

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi keşke çalışsaydı. Tutmadı. Şimdi 7'den 77'ye Türkiye'de ne olsa, herkes Sayın Erdoğan'dan biliyor. Tek adam rejiminin getirdiği durum. Kısa, öz, sivil yeni bir Anayasa ile iyileştirilmiş parlamenter sisteme geçilmesi gerektiğine inanıyoruz. Ben iyileştirilmiş güçlendirilmiş parlamenter sisteme bizi Sayın Erdoğan'ın geçireceğini düşünüyorum." (<https://www.haberler.com>, 2020).

SONUÇ

Bir devleti oluşturan ana fonksiyonları ifade eden yasama, yürütme ve yargı kavramları, devlet kavramının somutlaşmış icrai organlarıdır. Bu ana fonksiyonlar devletin faaliyetlerini yerine getirirken kullandığı organları olarak ifade edilmekte olup, tüm siyaset bilimi düşünürlerince genel kabul gören üçlü ayırım çerçevesinde incelenmektedir. Devletin ana organlarını oluşturan yasama, yürütme ve yargının birbirleri arasındaki ilişkileri ve konumlanması ise devlet organizasyonunun yapısı hakkında fikir vermekte olup, hükümet sistemi kavramının oluşumuna öncülük etmektedir. Bu bağlamda hükümet sistemi kavramı siyaset biliminin ana inceleme konularından birisi olmuştur.

Bu bağlamda hükümet sistemi; yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirleri arasındaki ilişkileri incelemenin ve tanımlamanın yanında yönetenlerin yönetilenlerle olan ilişkisini ve yönetilenlerin devlete bakış açısını da belirlemektedir. Ayrıca devlet içerisindeki kurum ve kuruluşların düzenlenişi ve birbirleri ile olan ilişkisi de hükümet sisteminin devlet yönetimine yansımaları olarak göze çarpmaktadır.

Literatür bağlamında bakıldığında hükümet sistemi kavramının pek çok düşünür tarafından incelendiği ve çeşitli ayrımlara tabi tutulduğu görülmektedir. İlk etapta belirlenen bu ayırım kuvvetlerin birbirlerine göre konumlanması üzerinden kategorize edilmiş olup, kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı şeklinde iki ana kola ayrılmaktadır. Kuvvetlerin birleştiği hükümet sistemleri genel olarak anti-demokratik devlet yapıları olarak kabul edilmektedir. Kuvvetlerin birbirlerinden çeşitli şekillerdeki ayrımı üzerinden ifade edilen kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri ise genel olarak günümüzdeki demokratik hükümet sistemlerini ifade etmektedir.

Hükümet sistemlerinin incelenmesinde literatür ağırlıklı olarak kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Antik dönem düşünürlerinden Aristoteles'in düşünsel altyapısını üçlü ayırım olarak ifade ettiği kuvvetler ayrılığına dayanan bir hükümet sistemi, pek çok düşünür tarafından da ideal devlet yönetiminin olmazsa olmaz bir özelliği olarak savunulmuştur. Devlet kavramının ortaya çıktığı dönemden itibaren devlet fonksiyonlarının tek elde toplandığı imparatorluklar ve krallıklar, uzunca bir süre dünyadaki hükümet etme şeklinin en genel halini oluşturmaktaydı. Ancak zamanla değişen ve gelişen ihtiyaçlar, yönetilenlerin devlete olan bakış açılarını değiştirmiş ve devlete karşı yönelen pek çok farklı talebin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu talepler günümüze kadar uzanan modern anlamdaki hükümet sistemlerinin

oluşumuna ön ayak olmuştur.

Bu bağlamda İngiliz siyasal tecrübeleri, modern manada kuvvetler ayrılığı görüşünün ortaya çıkışında önemli bir rol almıştır. 1215 yılındaki Büyük Özgürlük Fermanı (Magna Carta Libertatum) ve 1689 yılındaki Haklar Bildirgesi (Bill of Rights), İngiliz siyasal sisteminin içerisindeki mihenk taşları olarak parlamento kavramının ortaya çıkmasına ve parlamentonun öneminin artmasına yol açmıştır. Modern manada kuvvetler ayrımı kavramının oluşmasına yol açan bu tarihi ve siyasal gelişmeler önce John Locke tarafından halkın egemenliği ile hükümetin kurgulanışı bağlamında ele alınarak kuvvetler ayrılığı devletin demokratik bir sistemde işlemesi çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra ise kuvvetler ayrılığı ilkesini literatür bağlamında ve günümüzdeki anlamıyla sistemleştiren kişi ise Montesquieu olmuştur. Aristoteles'ten itibaren gelen kuvvetlerin ayrımı düşüncesinde Locke, devletin yargı fonksiyonuna ilişkin bir bağımsızlık unsuruna değinmemiştir. Ayrıca Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığını ifade ederken yürütmenin tek bir kişi tarafından temsil edilmesi ile yasamanın çift meclisli yapıda olması gerektiğine ilişkin düşünceleri dikkat çekicidir. Bununla birlikte kuvvetlerin tek elde toplanmasının yaratacağı sakıncalara değinirken ifade ettiği özgürlüğün yok olacağına dair düşüncesi de kuvvetler ayrılığı kavramının niteliği açısından önem taşımaktadır.

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin modern devletlerin temelini oluşturmasının en önemli nedeni yukarıda ifade edilen düşünürlerin görüşleri çerçevesinde iktidarın tek noktada toplanmasını engellemek ve kişi hak ve hürriyetlerinin korunmasıdır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi zaman içerisinde kuvvetlerin birbiri arasındaki konumlanışı ve ilişkilerinin niteliği açısından siyaset bilimcilerce üç ana kısma ayrılarak incelenmiştir.

Bu ayrımlardan ilki İngiltere'nin demokratikleşme sürecinde ortaya çıkan parlamentonun şekillendirdiği parlamenter hükümet sistemi olarak göze çarpmaktadır. Yasama fonksiyonunu üstlenen parlamento kavramı üzerinden adlandırılmış olan bu sistem, monarşinin dengelenmesini sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ilk örneğini İngiltere'de gördüğümüz parlamenter sistemin asıl özelliği kuvvetlerin yumuşak ayrımına dayanıyor oluşudur. İngiliz tecrübesiyle gelişen parlamenter sistemde kuvvetlerin yumuşak ayrımından kasıt, devlet faaliyetlerinin yürütülürken kuvvetlerin birbirleri ile işbirliği içerisinde olmasıdır.

Fransız siyasi tecrübesi içerisinde parlamenter hükümet sisteminin aksayan yönlerini bertaraf etmek amacıyla uygulanan yarı-başkanlık hükümet sistemi ise

parlamento karşısında halk tarafından seçilmiş güçlü bir başkanlık makamını öngörmektedir. Yarı-başkanlık sisteminin bu ana özelliği pek çok siyaset bilimci tarafından Parlamenter sistem ile Başkanlık sistemi arasında melez bir hükümet sistemi olarak konumlandırılmasına neden olmuştur.

Kuvvetler ayrılığı hükümet sistemlerine ilişkin son ayırım ise ilk ve örnek alınan örneğini ABD’de gördüğümüz başkanlık sistemi olarak ifade edilmektedir. Kuvvetlerin mutlak ve keskin ayırımına dayanan başkanlık sistemi, ağırlıklı olarak İngiltere’den göç edenlerin kurduğu ve İngiliz parlamenter sisteminde gördükleri aksaklıkları bertaraf etmek amacıyla kurgulanmış bir sistemdir.

Diğer taraftan hükümet sisteminin işlerliği siyasal parti sistemi arasında doğrudan bir korelasyon bulunmaktadır. Bu bağlamda salt anayasal manada incelenmesinin yetersiz kalacağı siyasal partiler, ülkedeki tarihi, ekonomik ve sosyo-kültürel altyapıdan etkilenen bir mahiyettedir. Bu bağlamda birçok siyaset bilimcinin siyasal parti kavramının içeriğine ilişkin literatürde çeşitli tanımlamaları ve sınıflandırmaları bulunmaktadır. Bu çerçevede ifade edilen görüşler, siyasal partilerin belirli bir görüş etrafında toplanmış ve bu görüş doğrultusunda hareket ederek iktidarı elde etmeyi amaçlayan bir yapıyı ifade ettiği çevresinde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte siyasal partilerin Devlet mekanizması ile halk arasında bir nevi köprü görevini görerek, halkın taleplerinin idareye aktarılmasındaki rolünün göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Siyaset bilimcilerin ifade ettiği parti tipolojileri ve parti sistemleri kavramlarına bakıldığında parti tipolojilerinin, sosyolojik etkilerle birlikte siyasal partilerin iç dinamikleri bağlamında ele alındığı görülmektedir. Parti sistemi kavramı ise ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi ortamdan etkilenmekle birlikte en belirleyici etkenin uygulanan hükümet sistemi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte hükümet sisteminin uygulanış biçimi de parti sistemlerini ortaya çıkarmakta ve siyasal partilerin hükümet sisteminden etkilenerek sağladıkları uyuma dikkat edilmesi gerekmektedir. Ayrıca siyasal parti sisteminin, hükümet sistemi içerisinde uygulanan seçim kanunları, siyasal partiler kanunları ve diğer düzenlemeler ışığında şekillendiği görülmektedir. Bu nedenle siyasal partilerin, uygulanan hükümet sistemi ve sistem uygulamalarından çok büyük bir şekilde etkilendiği görülmektedir.

Bu çerçevede İngiliz parlamenter sistemi içerisindeki ikili parti yapısının İngiliz sosyolojisi ve sistem içerisindeki dar bölgeyi çoğunluk seçim sistemini içeren hukuki

düzenlemeler nedeniyle ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bu düzenin oluşturduğu ikili parti yapısı sayesinde parlamenter sistemin öngördüğü kuvvetlerin işbirliğine dayanan yumuşak ayırım sağlanmış olmaktadır. Çünkü sistemin devamlılığı ve etkinliği açısından partilerin sisteme uyumu iktidarda kalabilmeleri için önem arz etmektedir. Bu nedenle yürütmeye yasamanın çok yakın ilişkide olduğu İngiliz parlamenter sistemi içerisinde yer alan iki ana parti, disiplinli yapıları ve sisteme uyumları nedeniyle kendi aralarında değişimli bir şekilde iktidarı tek başlarına elde etme şansı bulmaktadırlar. Hükümet sisteminin siyasal partileri şekillendirdiği dünyadaki bir diğer örnek ise Fransız Yarı-başkanlık sisteminin ortaya çıkardığı husus ise siyasal partilerin disiplinli yapıya sahip olmasıdır. Disiplinli parti yapısına sahip olmanın önemi, yönetimde istikrarın sağlanabilmesi için Cumhurbaşkanı ile meclis çoğunluğunun aynı partiden olması gerekliliğinde görülmektedir. Çok partili sistem yapısında görünen Fransız siyasal parti sistemi disiplinli parti yapısının iktidarı elde etmek adına önemini göstermektedir. Diğer taraftan ABD’de Başkanlık sisteminin öngördüğü kuvvetler arası denge ve kontrol mekanizmasına dayanan hükümet sistemi içerisinde, İngiltere benzeri ikili parti sistemine benzer bir yapı bulunmasına rağmen, sistemin esası İngiltere’deki gibi yasama ve yürütmenin birlikte ele geçirilmesi olmamaktadır. Başkanlık sisteminin şekillendirdiği disiplinsiz iki partiye dayanan parti sistemi, yasama ile yürütme arasındaki muhtemel keskin çekişmeleri engellemekte olup, daha çok yürütmenin aksamadan faaliyet gösterebilmesine olanak sağlamaktadır.

Tüm bu anlatılan hususlarla birlikte Türkiye’deki siyasal partiler ile hükümet sistemi arasındaki ilişkiye bakıldığında ise ilk olarak Türkiye’de siyasal partilerin geçmişinin 1909 tarihli Kanun-i Esasi ile birlikte tanınan dernek kurma özgürlüğü ile başladığı görülmektedir. Meşrutî monarşi ile başlayan siyasal partilerin imparatorluktan cumhuriyete geçişte büyük etkileri olmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemlerinin içerdiği olağanüstü durumlar, TBMM’nin uzunca bir süre tek partili şekilde işlemesine neden olmuştur. Tek partili dönem içerisindeki pek çok parti kurma girişimi, yeni kurulan Cumhuriyet demokrasisinin olgunlaşmaması nedeniyle nihayete erememiştir. Bu bağlamda cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, parlamenter hükümet sistemi içerisinde tek parti hâkimiyetinin söz konusu olduğu dönem 1950 yılına kadar süregelmiştir. Bu dönemin uzun sürmesi demokrasi kültürünün ilgili seçim kanunları üzerindeki etkisi bağlamında değerlendirilebilir. Bu bağlamda parlamenter sistem içerisinde 1950 yılında yapılan seçim kanunundaki değişikliklerle çok partili hayata geçişin doğru zemine oturduğu söylenebilir.

Türkiye’de çok partili yaşam geleneğinde parlamenter sistem eleştirileri zaman zaman gündeme gelse de başkanlık sistemi önerilerinin ortaya çıkışı 1980 sonrasıdır. Bu çerçevede Anavatan Partisi Genel Başkanı iken Cumhurbaşkanı seçilen Turgut Özal ve Doğru Yol Partisi Genel Başkanı iken Cumhurbaşkanı seçilen Süleyman Demirel tarafından Cumhurbaşkanlığı makamına seçildikten sonra başkanlık sistemi önerileri dillendirilmiştir.

2000’li yılların tek partili iktidarı olan AKP, Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından artan sıklıklarla ifade edilen sistem değişikliği isteğiyle, sistem değişikliğinin ve başkanlık sistemine geçiş arzusunun kamuoyundaki yönlendiricisi ve temsilcisi olmuştur. Özellikle 24. Yasama döneminde (2011-2015) TBMM çatısı altında kurulan Uzlaşma Komisyonuna AKP ‘‘Yürütme İle İlgili Öneriler’’ başlığında Başkanlık sistemi önerisi sunmuştur. Söz konusu dönemde diğer siyasal partiler bu öneriye karşı çıkmışlardır. Devam eden dönemde MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli tarafından Meclis Grup Toplantısında başkanlık sistemine ilişkin anayasa değişikliğinin meclis gündemine gelmesine yönelik çağrısıyla başlayan süreç, 16 Nisan 2017 tarihli anayasa değişikliği referandumu neticesinde Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Türk tipi başkanlık sistemi olarak da anılan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş sonrasında ise geçiş öncesi dönem benzeri tartışmalar muhalefetin gündeminden düşmemiştir. Muhalefet partilerinin parti programları, seçim bildirgeleri ve başkanlık sistemine ilişkin söylemleri dikkate alındığında cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine karşı duruşları göze çarpmaktadır. İstisnai olarak MHP’nin 15 Temmuz sürecinden sonraki söylem değişikliği 24 Haziran 2018 seçimlerine dair bildirgesinde de göze çarpmakta olup, bu durumun aksine parti programında parlamenter sisteme ilişkin görüşlerin savunulduğu görülmekte ve herhangi bir revizyonun yapılmadığı anlaşılmaktadır. Ağırlıklı olarak MHP’den ayrılan muhaliflerin 2017 yılında kurduğu İyi Parti ise kamuoyunda başkanlık sistemi karşıtı söylemlerini programında ve seçim bildirgesinde esas amaçlarının parlamenter sisteme dönüş olduğunu ifade ederek desteklemiştir. Bir diğer muhalefet partisi olan HDP’nin 1 Kasım 2015 seçimleri sonuçlarına kadar başkanlık sistemi karşıtlığı seçim sonrasında değişerek sistemin tartışılabileceği şekline bürünmüştür. Ancak Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişin ardından HDP başkanlık sistemi karşıtı söylemine geri dönmüştür. Bununla birlikte CHP’nin 2018 yılı seçim bildirgesindeki parlamenter sistem ibaresini anmadan sadece güçlendirilmiş meclis ibaresini kullanması ve

tüzüğünü İyi Parti'nin yaptığı gibi yeni sisteme uyarlaması da dikkat çekici bir diğer uyum unsuru olarak önümüze çıkmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildikten sonra kurumları yeni sisteme uyumlu hale getirebilmek için birçok cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılmıştır. Bu kararnameler sistemin işlerliğine etkinlik kazandırma amacı taşırken muhalefetin eleştirileri yasama konusuna giren pek çok hususunda kararnamelerle yapıp meclisin by-pass edildiği yönünde olmuştur. Ayrıca hükümetin etkinliğini arttırabilmek adına yürütmenin lağvedilen kanadı olan başbakanlık müessesesi ile birlikte bakanlarda artık cumhurbaşkanlığının icracı memuru konumuna gelmişlerdir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine yönelik bir diğer eleştiri konusu ise partili cumhurbaşkanı kavramı üzerinden şekillenmektedir. Türkiye'nin parlamenter siyasi geleneği çerçevesinde devletin başı konumundaki cumhurbaşkanının tarafsızlığının zedelenmesi manasına gelen partili cumhurbaşkanlığı, yasama organı ile birlikte aynı parti elinde olduğu zaman başkanlık sisteminin ruhuna aykırı bir şekilde kuvvetlerin birleşmesi tehlikesini ortaya çıkardığı eleştirileri söz konusu olmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin Türk siyasi hayatına siyasal partiler bağlamındaki en büyük etkilerinden biri Parlamenter sistemde seçim sonrası partiler arası koalisyonların yerine seçim öncesi ittifakların kurulması olmuştur. Yeni sistemde Cumhurbaşkanlığı seçilebilmenin %50+1 oy oranını gerektirdiği için ve ayrıca seçim barajını aşamayacak durumdaki partilerinde mecliste sandalye elde edebilmek için ittifaklar kurulması gerekliliğinin önemi ortaya çıkmıştır. Meclisteki çoğu partilerin uyum sağladığı yeni sistemin bu uygulamasına rağmen siyasal partilerin yeni sisteme yönelik eleştirileri devam etmektedir. İktidar partisi AKP'den ayrılan eski bakanların ve başbakanının kurduğu Gelecek Partisi ve DEVA Partisi de yeni sisteme muhalif grubun kampına katılmışlardır.

Tüm bu açıklamalar ışığında, ülkemizde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak ifade edilen başkanlık sistemi, kendine has özellikleriyle tam manasıyla "Türk Tipi Başkanlık" örneği sergilemektedir. Çünkü örnek alındığı ABD başkanlık sisteminden ayrılan pek çok özelliği bulunmaktadır. Bu farklılıklar içerisinde özellikle seçim sisteminin eski parlamenter sistemindeki haliyle %10 barajı devam ettiriyor olması siyasal temsil açısından partileri zor durumda bırakmaya devam etmektedir. Ancak yeni sistemle birlikte barajı aşamayacak siyasal partilerin dahi seçim öncesi kurulacak ittifaklar çerçevesinde iktidar ortağı olma ve mecliste sandalye etme olanağı bulunmaktadır. Bu nedenle

parlamenter sistemde tek partinin iktidar olabilmesi mümkün iken, yeni sistemin getirdiği %50+1 faktörü küçük partilerin iktidarı elde edilebilmesi adına ittifaklarda daha çok söz sahibi olabileceklerini göstermektedir. En nihayetinde %50+1 i elde edebilmek adına sistemin partilerin atomizasyonu çerçevesinde iki kutuplu bir yapıya evrilmesi söz konusu olabilecektir. ABD başkanlık sistemindeki yumuşak yapılı partiler ile İngiliz parlamenter sistemindeki disiplinli iki partili sistem, uygulandıkları hükümet sistemlerinin devamlılığını sağlamasında yardımcı olmaktadır. Türkiye'ye bakıldığında ise mevcut parti sistematiğinin ve disiplinli parti olgusunun beraberinde getirdiği siyasal kutuplaşma Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin işlerliği açısından risk oluşturmaktadır. Diğer taraftan siyasal partilerin Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine uyum sağlayıp sağlamayacağı mevcut siyasal partiler ekseninde incelendiğinde, sisteme karşı direncin hala mevcut olduğu ve parlamenter sisteme dönüşün sıklıkla dile getirildiğinden hareketle ilerleyen dönemde sistem tartışmalarının gündemde kalacağı gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, U. (2016). İstikrar Sağlama Aracı Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi: Fransa ve Rusya Örnekleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(6), 59-82.
- Ağaoğulları, M., A. (2013). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akartürk, E., A. (2010). *Parlamentar Rejim Uygulamaları ve Parti Sistemleri*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınları.
- Akgül, M., E. (2010). Kuvvetler Ayrılığı İlkesinin Dönüşümü ve Günümüz Demokratik Rejimlerindeki Anlamı. *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 79-101.
- Akıncı, B. (2017). Hükümet Sistemleri ve Ülkemizde Olası Hükümet sistemi Değişikliğinin Etkileri. *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 4, 1-21.
- Anayurt, Ö. (2018a). *Anayasa Hukuku (Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku)*. Ankara: Seçkin
- Anayurt, Ö. (2018b). *Anayasa Hukuku: Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Arslan, R. (2009). *Kuvvetler Ayrılığı Teorisi ve Uygulanan Örnekleri (İngiltere, Almanya, ABD ve İsviçre)*. Bursa: Dora Yayıncılık
- Arslan, R. (2015). *Demokratik Yönetim Sistemleri: Parlamentar, Başkanlık, Yarı-Başkanlık ve Konkordanz Yönetim Sistemleri (2.Baskı)*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Aslan, A. (2015). Türkiye İçin Başkanlık Sistemi: Demokratikleşme, İstikrar, Kurumsallaşma. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı Analiz*, 122. http://file.setav.org/Files/Pdf/20150405220930_turkiye-icin-baskanlik-sistemi-demokratiklesme-istikrar-kurumsallasma.pdf (Erişim Tarihi: 23.04.2019)
- Asilbay, İ., H. (2013). Parlamentar Sistem ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 104, 247-264.
- Ataay, F. (2013). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 'Başkanlık Sistemi' Önerisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Alternatif Politika*, 5(3), s. 266-294.
- Atay, E.,E. (1999). Fransa'da Siyasal Partiler ve Parti Sistemleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2), 197-222.
- Beceren, E. (2013). Türk İktidar Yapısında Değişim: Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemi. *Yeni Türkiye*, 51, 284-290.
- Bilik, E. (1951). İngiltere'de 18 ve 19 uncu Yüzyıllarda Parlamento Hükümeti ve Anayasa Islahatı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 439-453.
- Bilir, F. (2013). Hükümet Sistemleri Tartışmaları Bağlamında Hükümet Sistemimiz ve Partili Cumhurbaşkanı. *Yeni Türkiye*, 51, 303-312.
- Birbirlerine Anayasa Kitapçığı Fırlattılar. (2001, 20 Şubat). *Milliyet Gazetesi*, s.1.
- Börklüoğlu, L. (2019). *Tanzimattan Günümüze Türk Siyasal Hayatı*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Büke, A. (2016). Kuvvetler Ayrılığının Parlamentar Sistemde Siyasal Partilerin Faaliyetlerine Etkisi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*. 1(2), 225-239.

- Çağlayandereli, M. (2017). Siyasal Partiler. D. A. Aslan ve M. Çağlayandereli (Ed.), *Dünyada ve Türkiye’de Siyasetin Sosyolojik Temelleri* içinde, 435-481. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Çam, E. (2000). *Çağdaş Devlet Sistemleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çam, E. (2011). *Siyaset Bilimine Giriş* (10. Basım). İstanbul: Der Yayınları.
- Çelik, İ. (2011). Kuvvetler Ayrılığı: Bir İndirgeme ve Dönüşüm. *Liberal Düşünce*, 64, 135-159.
- Çekiç, M. (2016). 1982 Anayasası’nın Hükümet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 7, 441-478.
- Cheibub, J., A., Martin, S., Rasch, B., E. (2015). Government Selection and Executive Powers: Constitutional Design in Parliamentary Democracies. *West European Politics*, 38(5), 969-996.
- Cheibub, J., A., Limongi, F. (2002). Democratic Institutions and Regime Survival: Parliamentary and Presidential Democracies Reconsidered. *Annual Review of Political Science*, 1-28.
- Dağ, M., Irk, O. (2012). Türkiye’de ve İngiltere’de Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 41-49.
- Demir, F. (2013). Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye. *Journal of Yaşar University*, 8(Özel Sayı), 831-876.
- Demir, F. (1998). *Demokrasilerde Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Hükümeti Rejimi*. İzmir: Ege Genç İşadamları Derneği.
- Durgun, Ş. (2014). Siyasal Partiler Yönünden Sistem Tartışmaları. *Türk Yurdu Dergisi*, 108 (323), 1-20, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=292> (Erişim Tarihi: 15.05.2019)
- Durgun, Ş. (2013). Sistem Arayışlarında Siyasal Partiler ve Parti Disiplini. *Yeni Türkiye*, 51, 337-357.
- Duverger, M. (1980). A New Political System Model: Semi-Presidential Government. *European Journal of Political Research*, 8, 165-187.
- Duverger, M. (1994). *Siyasal Rejimler*. (Çev. T. Tunçdoğan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duverger, E. (1974). *Siyasi Partiler* (2. Baskı). (Çev. E. Özbudun). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Efe, H., Kotan, M., L. (2015). Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları Çerçevesinde Başkanlık Sistemi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 65-94.
- Ekinci, E. (2016). Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 149-172.
- Elgie, R. (2007). Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies. *Taiwan Journal of Democracy*, 3(2), 53-71.
- Elgie, R. (2011). Semi Presidentialism: An Increasingly Common Constitutional Choice. Elgie, R., Moestrup, S., Wu, Y. (Ed.), *Semi-Presidentialism and Democracy* (1-20). London: Palgrave Macmillan.
- Erbakan İstifa Etti. (1997, 19 Haziran). *Milliyet Gazetesi*, s.1.

- Erdem, K. (2017). Yarı-Başkanlık Sistemi: Teori, Pratik ve Tartışmalar. S. Gökçimen (Ed.). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)* içinde (1-21). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.
- Erdem, F., H. (2013). Hükümet Sistemi Tartışmalarında Kuvvetler Ayrılığı (Dengesi) İlkesini Yeniden Düşünmek. *Yeni Türkiye*, 51, 313-318.
- Erdoğan, M. (2016). *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*. Ankara: Hukuk Yayınları.
- Erdoğan’ın Hayali Amerikan Modeli. (2003, 21 Nisan). *Milliyet Gazetesi*, s.19.
- Erdoğan’ın Sonu. (1998, 24 Eylül). *Milliyet Gazetesi*, s.1.
- Eroğlu Durkal, M., Karahöyük, M. (2017). Yarı Başkanlık Sistemi ve Rusya Federasyonu Örneği. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 53-90.
- Eroğlu, M. (2010). John Locke’un Devlet Teorisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 21, ss. 1-15
- Eroğul, C. (2016). *Çağdaş Devlet Düzenleri* (Gözden Geçirilmiş 10. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ertaş, T. (2018). *Kuvvetler Ayrılığı İlkesi Bağlamında Yasama, Yürütme ve Yargı Organları Arasındaki Modern İlişkiler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Fendoğlu, H., T. (2010). Başkanlık Sistemi Tartışmaları. Ankara: *Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz*.
http://www.hasantahsinfendoglu.com/dokumanlar/makaleler/BASKANLIK_SISTEMI_TARTISMALARI.pdf (Erişim Tarihi: 22.04.2019)
- Feyzioğlu, T. (1997). Kuvvetlerin Ayrılığı Nazariyesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 50-69.
- Göktürk, G. (2016). Siyasal Partilerin Doğuşu: Tarihsel ve Toplumsal Kökenleri. *Sosyoloji Konferansları*, 54, 245-273.
- Gönenç, L. (2011). Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmalarına Kısa Bir Bakış ve Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (Politika Notu)*. N201133. s. 1-6.
- Gözler, K. (2000). Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizm Üzerine Bir Deneme). *Türkiye Günlüğü*, (62), 25-47.
- Gözler, K. (2017). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi. 1.Cilt*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K. (2001). *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), 299-322.
- Gülsoy, M., T. (2013). Hükümet Sistemlerini Karşılaştırmak: Türkiye İçin Bir Değerlendirme. *Yeni Türkiye*, 51, 257-268.
- Haddini Bil. (2003, 23 Nisan). *Milliyet Gazetesi*, s.16.
- Hamdemir, B., Çelik, A. (2018) Türkiye’deki Parti Sistemleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 67 (4), 697-733.

- Haytoğlu, E. (1997). Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945). *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 46-56.
- Hekimoğlu, M., M. (2009). *Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı "Demokratik hükümet Sistemleri" ve Türkiye*, Ankara: Detay Yayınları
- Hekimoğlu, M., M. (2012). Türkiye’deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 3-5.
- İba, Ş. (2017). *Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kaboğlu, İ., Ö. (1985). Fransız Siyasal Partileri ve Toplumsal Temelleri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(3), 99-168.
- Kama, S. (2016). Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak “Westminster Modeli” Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 161-201.
- Kapani, M. (2018). *Politika Bilimine Giriş* (57. Baskı). Ankara: BB101 Yayınları.
- Karakul, S. (2015). Yeni Kuvvetler Ayrılığı Teorisi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 63-112.
- Karamustafaoğlu, M., T. (1961). İngiliz İşçi Partisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(1), 223-258.
- Karapınar, E. (Haz.), (1993). *İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920-1973 (İkinci Cilt 1939-1960)*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. No:57. https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2426/199306283_1939-1960.pdf?sequence=4&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 31.03.2020)
- Karatepe, Ş. (2013). Hükümet Sistemleri ve Türkiye. *Yeni Türkiye*, 51, 223-235.
- Keskinsoy, Ö., Kaya, S., B. (2018). Türkiye’nin Hükümet Sistemleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 137, 67-96.
- Kışlalı, A., T. (1987). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- Korkmaz, T. (2016) Hükümet Sistemleri ve Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Akademik Hassasiyetler*, 43-57.
- Korucu, S. (2015). Başkanlık Sistemi Tartışmalarına Standart Bir Liberal Yaklaşım Mümkün mü?. *Liberal Düşünce*, 78, 123-143.
- Kurt Topuz, S. (2016). Hükümet Sistemleri ve Devlet Şekillerinin Ülkelerin Demokrasi Seviyeleri Üzerinde Yarattığı Farklılığın Tespiti Üzerine Bir Çalışma. *Ege Akademik Bakış*, 3(16), 461-476.
- Kuzu, B. (1996). Türkiye İçin Başkanlık Sistemi. *Liberal Düşünce*, 2, 13-43.
- Kuzu, B. (2017). *Her Yönü İle Başkanlık Sistemi*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- La Palombara, J., Weiner, M. (1966). The Origin and Development of Political Parties. J. La Palombara & M. Weiner (Der.), *Political Parties and Political Development* içinde, 3-42. New Jersey: Princeton University Press.
- Lijphart, A. (1996). *Çağdaş Demokrasiler*. (Çev. E. Özbudun ve E. Onulduran). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Linz, J., J. (1990). The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, 1(1), 51-69.

- Linz, J., J. (2017). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*. (4. Baskı). (Çev. E. Özbudun). Ankara: Liberte Yayınları.
- Linz, J.,J. (1985). Democracy: Presidential or Parliamentary Does It Make A Difference?, “ *The Role Of Political Parties in the Return to Democracy in the Southern Cone*” Project, ss. 1-18 , https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABJ524.pdf, (Erişim Tarihi: 28.01.2020)
- Locke, J. (2018). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme (Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme)*. (Çev. F. Bakırcı). Ankara: Eksi Kitaplar.
- Mainwaring, S. (1990). Presidentialism, Multiparty Systems and Democracy: The Difficult Equation., *Kellogg Institute, Working Paper 144*.
- Odyakmaz, Z., Kaymak, Ü. (2018). *Anayasa Hukuku*. Kocaeli: Kuram Kitap.
- Onar, E. (2005). Türkiye'nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli Midir?. T. Ergül (Ed.). *Başkanlık Sistemi içinde* (71-104). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Özdemir, G. (2018). Huntington'un Demokratikleşme Dalgaları Bağlamında Türk Demokratikleşmesine Bakış ve 15 Temmuzun Önemi. *Sakarya İktisat Dergisi*.7(1), ss.27-51.
- Özdemir, H. (2018). *100 Soruda Hükümet Sistemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Öztürk, N., K. (2018). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Öztürk, A. T., Altıntaş, M. (2019). Siyasi Parti Yöneticilerinin Karar Verme Davranışları: Genel Merkez ve Ankara İl/İlçe Yönetimleri Örneği. *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries Dergisi*. 3(4), 47-70.
- Özbudun, E. (2018). *Türk Anayasa Hukuku* (18. Basım). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (1985). Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuki Niteliği. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(2), 475-503.
- Özbudun, E. (2016). *Türkiye'de Parti ve Seçim Sistemi* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbudun, E. (2013). Hükümet Sistemi Tartışmaları. *Yeni Türkiye*, 51, 205-213.
- Özbudun, E. (2005). Başkanlık Sistemi Tartışmaları. T. Ergül (Ed.). *Başkanlık Sistemi içinde* (105-112). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Özgişi, T. (2012). *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 153.
- Parsak, M. (2012). Parlamenter/Başkanlık/yarı Başkanlık Hükümet Sistemlerine Genel Bakış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Hükümet Sistemi. *Türk Akademisi Siyasi Sosyal Araştırmalar Vakfı*, 1-20.
- Polater, Y., Z. (2014). Modern Hükümet Sistemlerinden Yarı-Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 3, 209-228.
- Refah'a Şok Dava. (1997, 22 Mayıs). *Milliyet Gazetesi*, s.1.
- Riggs, F., W. (1997). Presidentialism versus Parliamentarism: Implications for Representativeness and Legitimacy. *International Political Science Review*, 18(3), 253-278.
- Sarıbay, A., Y. (2001). *Türkiye'de Demokrasi ve Siyasi Partiler*. Bursa: Alfa Yayınları.

- Sartori, G. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği*. (Çev. E. Özbudun). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Sayarı, S. (2018). Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri. S. Sayarı ve H. D. Bilgin, (Der.), *Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar* (5. Baskı) içinde (124-143). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Siyasi Partiler Kanunu. (1983, 22 Nisan). *Resmi Gazete* (Sayı: 18027). Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18027.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2019)
- Şahin, L., Nişancı, Ş. (2018). Hükümet Sistemlerinin Boyutları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3, 859-879.
- Şencan, H. (2017). Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa'da Yarı Başkanlık Sistemi. S. Gökçimen (Ed.). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)* içinde (25-100). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.
- Tan, M., Çiçek, Y., Koçar, H. (2015). Siyasi Partiler Ve Türkiye'de Parti İçi Demokrasi Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 347-366.
- Tanör, B. (1995). *Siyasal Tarih (1980-1995)*. S. Akşin (Yay. Yön.), Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995 (s. 23-157) içinde. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tanör, B. (2019). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Targonsky, R., Hug, K. E., Norton, C. (Ed.). (2000). *Ana Hatları İle ABD Devlet Yapısı*. <https://usa.usembassy.de/etexts/turkish/oagt.pdf> (Erişim Tarihi: 12.05.2019)
- Terkan, B. (2010). Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları (AKP ve CHP Örneği). *Selçuk İletişim*, 6(2), s. 115-136.
- Teziç, E. (1976). *100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Teziç, E. (2013). Başkanlık Sistemini Anlamak. *Yeni Türkiye*, 51, 366-371.
- Teziç, E. (2018). *Anayasa Hukuku* (20. Baskıdan tıpkı 22. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Timur, T. (2003). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Tunç, H., Yavuz, B. (2009). Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 81, 1-39.
- Tunçkaşık, H. (2017). Parlamenter Sistem: Teori, Pratik ve Tartışmalar. S. Gökçimen (Ed.). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamenter Sistem* içinde (1-30). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Hizmetleri Başkanlığı.
- Turan, İ. (Haz.), (2004). *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri (1944-1950)*. http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm#_ftnref27 (Erişim Tarihi: 31.03.2020)
- Turhan, M. (1991). Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 46(1), 453-463.
- Turhan, M. (1995). *Siyaset ve Anayasa*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

- Turpin, C., Tomkins, A. (2007). *British Government and the Constitution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Türkiye Sağolsun. (1993, 18 Nisan). *Milliyet Gazetesi*, s.1.
- Uluşahin, N. (2003). Demokratik Siyasal Rejimlerin Sınıflandırılmasında Farklı Bir Yaklaşım: “Yarı-Başkanlık”tan “İki Başlı Yürütme Yapılanması”na. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(2), 199-233.
- Ustabulut, B. (2016). *Türkiye'nin Hükümet Sistemi: Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları*. V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II, 43-58. <https://dx.doi.org/10.12658/TLCK.5.2.B003>
- Ural, A. (2008). Amerika Birleşik Devletlerinde Seçim ve Parti Sistemi Üzerine Genel Değerlendirmeler. *E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, 81. <http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=AMER%DDKA%20B%DDRLE%DE%DDK%20DEVLETLER%DDNDE%20SE%20C7%DDM%20VE%20PART%DD%20S%DDSTEM%DD%20DCZER%DDNE%20GENEL%20DE%20ERLEND%DDRMELE&R&kimlik=1225700896&url=makaleler/aural-1.htm> (Erişim Tarihi: 12.05.2019)
- Vile, M., J., C. (1998). *Constitutionalism And The Seperation Of Powers*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Yaman, A. (2014). Başkanlık Sistemi, Uygulamaları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 83-98.
- YAZICI, S. (2017). *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, B. (2018). *The Presidential System In Turkey: Opportunities And Obstacles*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-71267-3>
- Yüksel, C. (2013). Türkiye'nin Gelecek Siyasal Sistem Tercihi Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizm, Yarı-Başkanlık ve Başkanlık Sistemleri. *Yasama Dergisi*, 25, 38-70.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (7. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- 9 Saatlik Zirvede Rejime İnce Ayar. (1997, 1 Mart). *Milliyet Gazetesi*, s.1.

İnternet Kaynakları

- <https://www.ntv.com.tr/turkiye/secim-ittifaki-meclisten-gecti,5pkJSVunmEix4ATIDIMGJw> (Erişim Tarihi: 05.04.2020)
- <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/chpden-meclise-sunulan-ittifak-teklifine-tepki-184903h.htm> (Erişim Tarihi: 05.04.2020)
- <https://iyiparti.org.tr/basin-aciklamasi/secim-ittifaki-tarihin-en-buyuk-hukuksal-uckagitciligidir> (Erişim Tarihi: 05.04.2020)
- <https://www.trthaber.com/haber/gundem/ittifak-duzenlemesi-her-partiye-meclise-girme-imkani-veriyor-355220.html> (Erişim Tarihi: 05.04.2020)
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iyi-partide-ittifaka-uyum-tuzugu-40794926> (Erişim Tarihi: 05.04.2020)

<https://www.haberler.com/chp-tuzugunu-cumhurbaskanligi-sistemi-ne-gore-12498796-haberi/> (Erişim Tarihi: 05.04.2020)

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48788902> (Erişim Tarihi: 05.04.2020)

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cicek-baskanlik-sistemi-tercihimizdir-38673182> (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

<http://www.eczozgurozel.com/baskanlik-sistemi-bu-ulkeye-felaket-getirir/> (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kilicdaroglu-amerikadaki-baskanlik-sistemi-tartisilabilir-1485911> (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/seni-baskan-yaptirmayacagiz-231943> (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

<https://tr.sputniknews.com/politika/201511041018801261-hdp-bilgen-baskanlik/> (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

<https://www.milligazete.com.tr/haber/2808878/hdp-baskanlik-sisteminde-koklu-bir-degisiklige-ihhtiyac-var> (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

<https://www.haberler.com/mhp-li-ersoy-basbakan-cumhurbaskani-olursa-6198133-haberi/> (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

<https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/iyi-partili-ozdagdan-baskanlik-sistemi-elestirisi-2758682/> (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

<https://www.haberler.com/ak-parti-ile-ittifak-yapar-misiniz-sorusuna-12841962-haberi/> (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

<https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/6491/yeni-yil-mesaji.html> (Erişim Tarihi: 02.04.2020)

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/30100/altinci-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma> (Erişim Tarihi: 02.04.2020)

<https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/kilicdaroglu-padisahlik-mi-getireceksiniz-727009/> (Erişim Tarihi: 02.04.2020)

http://mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/3996/index.html (Erişim Tarihi: 02.04.2020)

http://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/4136/index.html (Erişim Tarihi: 02.04.2020)

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/bahceli-hangi-erdogana-inanalim> (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/chp-parti-programi-halka-sorulacak-6009958> (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

<https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/> (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

<https://www.akparti.org.tr/media/318780/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyanamesi-sayfalar.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://www.akparti.org.tr/media/318777/22-temmuz-2007-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://www.akparti.org.tr/media/318778/12-haziran-2011-genel-secimleri-secim-beyannamesi-1.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://www.akparti.org.tr/media/318795/7-haziran-2015-edited.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://www.akparti.org.tr/media/318779/24-haziran-2018-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://chp.azureedge.net/1d48b01630ef43d9b2edf45d55842cae.pdf> (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

<https://chp.azureedge.net/b6bdceb40e6f4f4d8fe40f11ce4cbd30.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://chp.azureedge.net/a8a787fdd8024b5e8753a33a81fd0a40.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://chp.azureedge.net/2a443c86b19546e7b44a41bd05750242.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://chp.azureedge.net/41d1fed67c144d45b4b3d5f770e3e243.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://chp.azureedge.net/1ad6a863883e456ea3eb6c84db38c771.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<http://secim2018.chp.org.tr/files/CHP-SecimBildirgesi-2018-icerik.pdf?v=3> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://hdp.org.tr/tr/parti-programi/8> (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

<https://www.hdp.org.tr/images/UserFiles/Documents/Editor/HDP%20Se%C3%A7im%20Bildirgesi%20Tam%20Metin.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://www.yenisafak.com/secim-2018/hdp-secim-bildirgesi> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/938/200300790.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/919/200902631_2007.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/MHP_2011_SecimBeyannamesi.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhpweb/MHP_Secim_Beyannamesi_2015_tam.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhpweb/1kasimsecimleri/beyanname_1kasim2015.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/24haziran2018_secim_beyannamesi_tam_web.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://iyiparti.org.tr/Assets/Upload/iyi-parti-guncel-parti-program.pdf> (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

https://iyiparti.org.tr/assets/pdf/secim_beyani.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2020)

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/615> (Erişim Tarihi: 31.03.2020)

http://www.usemb-ankara.org.tr/usa_elections_brief/role.htm (Erişim Tarihi: 12.05.2019)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Bahadır DERTLİOĞLU

Doğum Yeri ve Yılı : Gölcük / 09.07.1984

Yabancı Dili : İngilizce

E-posta : bhdrdrtlgl23@gmail.com

Eğitim Durumu

Lisans : Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme

Mesleki Deneyim

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (Uzman) 2010 - (Halen)

Yayınlar

Dertlioğlu, B. ve Yılmaz, B. (2020). Başkanlık Sisteminde Siyasal Partilerin Rolü ve Türkiye Örneği, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(4), 273-283.